
İktidar, Hukuk Ve Yargı: Eleştirel Bir Deneme*

DR. SEDAT ÇAL**

* Bu makale hakem incelemesinden geçmiştir.

** Kıdemli Uzman - Yatırımlar Direktörlüğü, Enerji Şartı Sekreteryası (Senior Expert - Investment Directorate, Energy Charter Secretariat), Brüksel. Eleştiri ve yorumlar için: sedatcal@gmail.com.

Olvido

Hoyrattır bu akşamüstüler daima.
Gün saltanatıyla gitti mi bir defa
Yalnızlığımızla doldurup her yeri
Bir renk çılgılığı içinde bahçemizden,
Bir el çıkarmaya başlar bohçamızdan
...Lavanta çiçeği kokan kederleri;
Hoyrattır bu akşamüstüler daima.

Dalga dalga hücum edip pişmanlıklar
Unutusun o tunç kapısını zorlar
Ve ruh, atılan oklarla delik deşik;
İşte, doğduğun eski evdesin birden
Yolunu gözlüyor lamba ve merdiven,
Susmuş ninnilerle gıcırıyor beşik
Ve cümle yitikler, mağlûplar, mahzunlar...
Ahmet Muhip Dranas

*“Ne efsunkâr imişsin ey didâr-ı Hürriyet,
Esir-i aşkın olduk, gerçi kurtulduk esaretten.”¹*

Nâmık Kemâl

1 Hürriyet âşığı Nâmık Kemâl'in işbu beytini “**iktidar**” bağlamında yeniden düzenlersek, şöyle bir ifadeye kavuşabiliriz: “*Ey iktidar, öylesine büyüleyicisin ki! İktidarı ele geçirdik, lakin heyhat; iktidar aşkıyla sarhoş olduk ve iktidarımızı da bu aşkı kurban verdik.*”

Giriş

Bu çalışmada, iktidar² ile hukuk ve nihayet bu iki terimle beraber kaçınılmaz biçimde gündeme gelen yargısal denetim arasındaki etkileşimler üzerinde bir analize gitmeyi öngörüyoruz. Kuşkusuz, ele alınan kavramların her biri için yüzlerce sayfalık çalışmalar içerisinde vücut bulacak değerlendirmelerin yapılabilmesi olanaklıdır. Giderek yargısal denetim konusu, bunlar arasında ağırlık verilmesi gerektiğini düşündüğümüz ve böylece çok geniş kapsam içerisinde ayrıca irdelenmeyi hak eden bir özellik taşır.

Bununla birlikte, bu çalışma anılan kavramlar arasındaki etkileşimlere yoğunlaşmayı ve böylece olabildiğince dar hacimli bir irdelenmeyi öngörmektedir. Çalışmaya egemen olan anlayış, ele alınan başlıca üç kavramın etkileşimlerini analitik bir yaklaşımla gözlemlemek ve uygulamaları da dikkate alarak yeniden yorumlamaya girişmek şeklinde betimlenebilir. Bunu yaparken, anlatımı, teknik hukuk yaklaşımı yerine, daha akıcı olmasını teminen güncel yaşamın akışında karşılaşılan örneklerle süslenmiş bir biçem (üslup) içinde ortaya koymaya çalıştık.³

Bu çerçevede ayrıca, ana metin içinde '*bir tarihi kaleyi gezdirircesine*' çıkılan yolculukta, çoğu kez okuyucuya dipnotlar aracılığıyla '*kalenin mazgallarından dışarıya bir nazar etme*' fırsatı tanıyarak, okuyucuyu ana

2 Çalışmamız içerisinde “*iktidar*” terimini hemen neredeyse tamamen “*siyasal iktidar*” anlamında kullanmaktayız. Ayırksı olarak münhasıran “*güç*” veya “*erk*” bağlamında terimi kullandığımız yerler olabilmekle beraber, bu durumlar ya ifadenin açıklığından anlaşılabilir olduğundan ayrıca vurgulanmamaktadır, yahut bu açıklığa tesadüf edilemeyecek yerlerde ayrıca belirtilmektedir. Öte yandan, iktidarın siyasal kavram dışında sosyal bilimlere itibarıyla “*toplumsal erk*” bağlamındaki karşılığına ilişkin değişik tanımlamalar için bkz. Diamond, Michael; *Community Economic Development: A Reflection on Community, Power and the Law*, The Journal of Small & Emerging Business Law, Vol. 8, 2004, s. 158, 159. Giderek değinmek gerekirse, geniş bir tanımlama yaklaşımı içerisinde hareket ederek, iktidar olgusuna her çeşit toplumsal yapı içerisinde rastlamanın mümkün olduğu söylenebilir (bkz. Lasswell'den aktaran: Zabunoğlu, Yahya Kâzım; *Kamu Hukukuna Giriş*, AÜHF Yayını, Ankara, 1973, s. 4). Nihayet, felsefi yaklaşımla terimi açıklamaya çabalamak da mümkündür; sözelimi, terimi ontolojik bağlamda ele alan Spinoza'ya göre “*bir şeyin ne olduğunu bilmek, onun iktidarını bilmekle mümkündür*” (bkz. Saar, Martin; *The Power of Democracy Spinoza on Collective Action*, Amerikan Siyasal Bilimler Derneği'nin 5 Eylül, 2009 tarihinde Kanada, Toronto'da düzenlenen yıllık toplantısında sunulan bildiri, s. 3).

3 Akıllıoğlu, öğretim kurumlarımızda idare hukuku derslerinin öğrenciler tarafından pek sevilmediğine değinmekte ve bu meyanda konunun esasen evrensel sayılabileceğini belirtmektedir. Zira, daha İsa'dan sonra 533 yılında Roma İmparatorluğu döneminin soylu çocuklarının hukuk dersinden kalmaları nedeniyle, ailelerin hocalardan şikayeti üzerine imparator Iustinianus “*anlaşılar bir hukuk kitabı yazılmasını*” emretmiş, iki bilgin hocaya bu amaçla ısmarladığı “*Instituciones*” böylece ortaya çıkmıştı (bkz. Akıllıoğlu, Tekin; *Yönetim Hukukumuz ve Geleceği*, s. 1, 15 (www.idare.gen.tr)). Benzer bir yaklaşım içerisinde, Almanların karakteristik kusuru olarak ayaklarının dibindekini gökte aradıklarını, nitekim mülkiyet, devlet, vbg. kavramları açıklamak için en soyut ve boş kavramlar ürettiğini ve profesörlerin bunlardan '*her biri göğe erişen Babil kuleleri*' inşa ettiğini savunan Schopenhauer'e göre de, “*... böyle bir okulda eğitim gören gençlerin zararına olarak, hayatın bizi doğrudan ilgilendiren en açık ve en basit ilişkileri anlaşılabilir hale getirilir*” (bkz. Schopenhauer, Arthur; *Hukuk, Ahlak ve Siyaset Üzerine*, (Çev. Ahmet Aydoğan), Say Yayınları, İstanbul, 2009, s. 85).

metinde irdelenen konunun biraz daha farklı boyutlarıyla karşı karşıya getirmeyi de bir yöntem olarak benimsedik. Böylece, çalışmanın çok geniş kapsamlı konusunu biraz daha 'renkli', giderek 'ana sanayi'den 'yan sanayi'lere sürekli girip çıkan çeşitlilikte ve rahat okunur hale getirebilmeyi umuyoruz.

Çalışmada ele aldığımız ve başlıkta yer verdiğimiz bu kavramlar, en aslı kurguyu, başka bir deyişle, ana çatıyı kuran temel öğelerdir. Bunların işlevleri ve aralarındaki etkileşimleri üzerinde felsefi bir yaklaşımdan hareket edilmesi ve bakış açısının doğru biçimde kurgulanması büyük önem taşır. Böylece bu çalışmayla, kendi hacminde sınırlı olarak, olması gerektiğine değinilen felsefi bakışa katkı sağlamaya yönelik bir denemede bulunulması öngörülmektedir. Bunda ne denli başarılı olabildiğimizi ise bilemiyoruz ve kuşkusuz bu hususta takdiri okuyucuya bırakmaktan başkaca da bir yol göremiyoruz.

I. Kavramsal Arka Plan

Neredeyse tüm genel hukuk kitaplarında insanın toplumsal bir varlık olduğu ifadesiyle söze başlandığı görülür; zira, “*münferit ve mücerret insanın hukuk ilminde yeri yoktur.*”⁴ Bu yönde, insanın “*sosyal hayvan*”, yani “*zoon politikon*”⁵ olduğu anlayışının ilk kez Aristo tarafından ileri sürüldüğü savlanır.⁶ Buna karşın, özellikle çağdaş demokrasilerde yaşayanların büyük çoğunluğunun siyasal etkinliklerle pek az ilgilendikleri; bundan dolayı, faydacı bir hesap mekanizmasıyla davranışlarını belirleyen bir “*homo civicus*”dan söz edilmesi gerektiği de söylenir. Buna göre, “... *dürtüleri, ihtiyaçları ve istekleri (çıkarları) önüne siyasal gelişmelerin yarattığı engeller çıkmazsa homo civicus politika ile ilgilenmez.*”⁷ Giderek buradaki 'homo civicus' ibaresinin, iktisat biliminde “*kendi dar bencil çıkarlarını korumaya*

4 Özyörük, Mukbil; *Hukuka Giriş*, AÜHF Yayını, Ankara, 1959, s. 5.

5 Anılan terimin “siyasal hayvan (*animal politque*)” olarak da aktarıldığı görülmekle beraber, buradaki “*politikon*” kelimesinin “siyaset” anlamında değil, eski Yunan'daki “*polis*” teriminin içerdiği “şehir/kent” anlamından türediği, böylece topluluk kavramına işaret etmekle “sosyal/toplumsal” anlamında belirlediği vurgulanmaktadır (bkz. *İbid.*, s. 5, 1 no.lu dipnot).

6 Bkz. *İbid.*, s. 5.

7 Mumcuoğlu, Maksut; *Çağdaş Demokrasi Kuramlarında Katılma ve Türkiye'de Katılmanın Gelişimi*, AÜHF Yayını, Ankara, 1982, s. 35. Yazar, devamla şöyle diyor: “*Homo civicus, menfaatlerine yönelik bir tehdit belirlediğinde, dolaysız biçimde bu tehditi kaldırmak üzere politika ile ilgilenir, engel veya tehdit kalkar kalkmaz tekrar kendi özel alanına döner*” (*İbid.*; keza, bkz. Dahl'dan aktaran: Krouse, Richard W.; *Polyarchy & Participation: The Changing Democratic Theory of Robert Dahl*, Polity, Vol. 14, Sy. 3, 1982, s. 448, 449. Dahl'a göre, insan doğası gereği *homo politicus* değildir, sadece bu yönde bir potansiyel taşır ama gerçekte sadece kimi bireylerde *homo politicus* özelliği görülür, ki bu da esasen “*elitist bir istisnadır*” (*İbid.*, s. 449). Krouse, burada Dahl'ın anılan iki kavram arasındaki farkı açıklamaya girişmediği ve sözgelimi sosyoekonomik etkenlerin bireylerin *homo civicus* olmasında ezici bir rol oynadığına ilişkin bizzat kendi deneysel bulgularını analiz etmekten uzak durduğu yolunda eleştiri getirmektedir (bkz. *İbid.*)). Sonuç olarak, burada değinilen keyfiyet, geniş kitlelerin siyasetle ilgisinin saiki ve derecesi ile ülkemizdeki olası izdüşümleri bağlamında oldukça önem taşıyor denilebilir.

odaklanan” ‘*homo economicus*’ terimi üzerinden tanımlandığını da vurgulayabiliriz.⁸

Giderek aynı faydacı anlayışın toplumsal düzeni ve devleti (iktidarı) oluşturmaya yönelttiği de ileri sürülmektedir. Buna göre, bireyler, mülkiyetlerini korumanın bireysel temeldeki işlem maliyeti daha fazla olduğundan ve keza ortak mallar üretimini özel üretimin kârlı bulmadığı alanlar itibariyle, gönüllü bir rıza içinde toplumsal sözleşmeyi gerçekleştirerek koruyucu devleti oluşturmuşlardır.⁹

İki insanın aynı “*ortam*”ı¹⁰ paylaştığı anda, eş zamanlı olarak bir “*erk savaşı*” da mutlaka başlamış demektir. Giderek “*nerede bir toplum varsa, orada bir siyasal iktidar ilişkisi vardır.*”¹¹ Nihayet, siyasal yaşam da “*iktidar*” etrafında şekillenir; odağında iktidarın bulunduğu bir olgudur ve böylesi bir ilişki, en ilkelinden en modernine, bütün toplumların ortak özelliğidir.¹²

İnsanlığın tarihi boyunca, “*iktidar*” büyüleyici bir terim ve kavram olagelmiştir. İnsanın doğasındaki “*güçetaparlık*” eğilimiyle birleşen bir çerçevede, bireyler arası ve fakat özellikle toplumsal bağlamda ortaya çıkan iktidar sorunu, insanlığın tarihsel sürecinde değişik boyutlarıyla kendini göstermektedir. İnsan topluluklarının siyasal topluluk halinde ortaya çıkabilmeleri bakımından da, bir kurallar dizgesi (anayasa) üzerinde anlaşarak üstün bir buyurucu güce, yani ‘*iktidar*’a vücut vermeleri gerekir.¹³

İbni Haldun'un anlatımıyla, “(h)er topluluğun bir düzenleyici, yasaklayıcı otorite'ye ihtiyacı vardır.”¹⁴ Toplumsal yaşamın gerektirdiği düzen ve bu düzenin içinde oluşturulan kurallara uymayı sağlamak üzere¹⁵ “*toplum adına*

8 Bkz. Sakal, Mustafa / Şahin, Elif Ayşe; *Anayasal İktisat*, DEÜSBED, C. 11, Sy. 1, 2009, s. 83.

9 Bkz. Buchanan'a atfen Voight'ten aktaran: Sakal / Şahin, *Anayasal İktisat*, op. cit., s. 75.

10 Burada “*aynı ortam*”dan kastımız, kuşkusuz, aynı fiziksel mekânı paylaşmayı gerektirmeyecektir; yeter ki aynı hususlara yönelik bir çelişmeyi içeren iktidar savaşımı bulunsun, farklı mekanlardaki iki insan da erk savaşımına girişmiş demektir.

11 Bulut, Nihat; *Devletin Gelişimi, içinde* Küreselleşme ve Türkiye, (Ed. Cevat Okutan), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 17. Dört ayrı akademisyen (Mehmet Akad, Nihat Bulut, Yusuf Şevki Hakyemez ve Cevat Okutan) tarafından yapılan çalışmaları bir araya getiren bahse konu kitap, doğrusu, eşine pek az rastlanır biçimde, iktisadi analizi olması gerektiği gibi hukuksal veya toplumsal kavram ve gelişmelere yetkinlikle uygulamayı başarması itibariyle dikkat çekmektedir ve böylece ileriye yönelik ümitler beslemeye yardımcı olmaktadır.

12 Bkz. *Ibid.*, s. 36.

13 Bkz. Mumcuoğlu, Maksut H.; *Kendine Özgü Bir Siyasal Topluluk - Antik Çağ Polis'i*, AÜHF Yayını, Ankara, 2001, s. 41.

14 Hassan, Ümit; *İbni Haldun Metodu ve Siyaset Teorisi*, Gözden Geçirilmiş 2. Basım, AÜSBF Yayını, Ankara, 1982, s. 214; keza, aynı yönde bkz. s. 257. İbni Haldun'un son dönem Osmanlı zihniyetini ve politikalarını derinden etkilediği savlanmaktadır (bkz. Deringil, Selim; *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, (Çev. Gül Çağalı Güven), Yapı Kredi Bankası Yayınları (YKY), 3. Baskı, İstanbul, 2007, s. 36).

15 Özyörük, *Hukuka Giriş*, op. cit., s. 8, 9.

güç kullanma” keyfiyeti, inanç¹⁶ veya güç (şiddet) kaynaklı iktidar kullanımı yöntemlerinden süzülerek, nihayet “*ikna*” odaklı temsili demokrasi kavramına bürünebilmiş ve günümüzde pek çok siyasal topluluğun içinde şekillendiği bir kavram olarak öne çıkmıştır.

Kuşkusuz, bu gelişmeyi tarih boyunca doğrusal (“*lineer*”) bir gelişim çizgisi içinde gözlemlene sözkonusu değildir ve ileri-geri türlü sapmalar gözlenir.¹⁷ Sözelimi, XX. yüzyıla gelinceye değin son yüzyıllarda “*imparatorluklar çağı*”¹⁸ olarak tanımlanabilecek mutlak monarşi uygulamaları görülürken,¹⁹ daha öncesine gidildiğinde Orta Çağ’da erk paylaşımlarının feodal beylerin varlığı dolayısıyla daha dağınık ve merkez dışı bir düzlemde gerçekleştiği,²⁰ biraz daha öncesinde ise yine geniş bir coğrafyaya yayılan imparatorluk dizgesinin görüldüğü²¹ söylenebilir. Sözelimi, Osmanlı devletine bakıldığında, merkezi gücün etkinliğini görece yitirdiği kimi dönemlerde (18. yüzyılda) “*âyân*” tabir olunan “*yerel asalak derebeyleri*”nin

- 16 Sözelimi, “(g)erek Rus, gerek Osmanlı örneklerinde, hakla doğrudan bir kutsallık bağı oluşturmak yoluyla, siyasal partiler ve parlamentolar gibi elverişsiz araçlardan uzak durabilme umudu besleniyordu” (bkz. Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, op. cit., s. 32). Yine, inanç sistemleri ile iktidar fenomeni arasındaki ilişki bağlamında sözelimi Yahudi inancını ortaya koyan Davut Peygamber’in aynı zamanda “Kral Davut” kimliği dikkat çekicidir (bu hususta ayrıntılı bir inceleme için bkz. Flatto, David; *It’s Good to be King: The Monarch’s Role in the Mishnah’s Political and Legal System*, NYU School of Law, Hauser Global Law Working Paper, No. 01/07, s. 1-29 (www.nyulawglobal.org) ve inanç sistemlerinin bizatihi kendilerinin behemahal ne şekilde ve nasıl siyasal iktidara dönüşüm sergilediği gibi ilgi çekici kılan bir konuyu gündeme getirmektedir.
- 17 Gücün merkezileşmesi veya merkez dışında serpiştirilmiş olmasının tarih içerisinde çok ilginç ekonomik öğelere dayalı veya buna yol açan sözelimi “*üzenginin icadı*” gibi (basit sayılabilecek teknolojik) gelişmelerden yahut etmenlerden etkilendiğine yönelik dikkat çekici tesbitler için bkz. Weiss, Linda / Hobson, John M.; *Devletler ve Ekonomik Kalkınma*, (Çev. Kıvanç Dünder), Dost Kitabevi, Ankara, 1999, s. 33-35 (İnalçık’a göre, Batı dünyasının bu tekniği Avarlar’dan öğrendiğini Macar bilgileri kesinlik içerisinde ortaya koymuşlardır (bkz. İnalçık, Halil; *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, 3. Baskı, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 198)); keza, tarım toplumlarında sulamanın merkezi iktidarı gerektirmesinden dolayı imparatorlukları doğurması yine bu yolda örnek gösterilebilir (bkz. Nippel’den aktaran: Mumcuoğlu, *Kendine Özgü Bir Siyasal Topluluk - Antik Çağ Polis’i*, op. cit., s. 33). Keza, burjuvazinin çıkarları devletlerin çok sayıda olmasından yana olduğu için imparatorluk fikrinin geçerliliğini görece yitirmesi gibi ekonomik esaslara dayalı analizler de ortaya konulmaktadır (bkz. Ünlü, Barış; *İmparatorluk Fikrinin Gelişimi*, AÜSBFD, C. 65, Sy. 3, 2010, s. 241). Nihayet, devletin tarihsel gelişim aşamalarının ekonomik faktörlerle bağlantılı seyrettiğine değinen bir çalışmaya göre de, sözelimi “(f)eodalite Pazar ekonomisinin uzun uyku dönemine; zümreler sistemi Pazar ekonomisinin yeniden doğuşuna; mutlakiyet liberalizmin krala taç giydirişine; modern devlet pazarın uluslararasılaş(tırıl)masına ve doyunluğa ulaşmasına; 1980 sonrası devlet ise pazarın uluslararasılaş(tırıl)masına karşılık gelmektedir” (Bağçe, Emre; *Devletin Tarihsel Aşamaları ve Dönüşen İşlevi*, 1 Aralık 2008 (<http://www.siyasaliletisim.org>)).
- 18 Ortaylı, İlber; *Son İmparatorluk Osmanlı (Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek 2)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s. 43-46. Ortaylı, imparatorluk tarihinin görkemli dönemi olarak 15. ve 17. yüzyıllar arasında işaret ediyor (bkz. Ortaylı, İlber; *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Gözden Geçirilmiş 25. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 7).
- 19 Mises’e göre, “(d)emokrat seçim sistemi tatbik edilmediği müddetçe, iktidar mevkiinin merhametsiz maceraperestler tarafından işgal edilmesi önlenemez” (Mises, Ludvig von; *Bürokrasi*, (Çev. Feridun Ergin), Türk Ekonomi Kurumu (TEK) Yayını, İstanbul, 1947, s. 87).
- 20 Davis, James C.; *İnsanın Hikayesi*, (Çev. Barış Bıçakçı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (TİBKY), 11. Baskı, İstanbul, 2007, s. 141 vd.; Ünlü, *İmparatorluk Fikrinin Gelişimi*, op. cit., s. 254.
- 21 Ünlü, *İmparatorluk Fikrinin Gelişimi*, op. cit., s. 240.

belirgin bir erk kazanmış bulunduğu aktarılmaktadır.²²

Esasen, “(d)evletin üstün zecrî otoritesinin, hiçbir toplumda kayıtsız, şartsız, keyfe göre işlediği, uygulandığı ileri sürülemez; bu, aslında, her çeşit otorite için doğru bir yargıdır.”²³ Üstelik, insanın uzun soluklu serüveninde biraz daha geriye gidildiğinde, “vatandaş”ların siyasi iktidar erkinin kullanımına (yönetime) doğrudan katılımını²⁴ içeren “site devleti demokrasisi”²⁵ dahi bu Antik Çağlarda hüküm sürebilmiştir.²⁶ Şu halde, tarihin karanlıklarından günümüze doğru bir yolculuğa çıkıldığında, iktidarın kullanımına yönelik olarak bireylere söz hakkı tanımak bağlamında oldukça

- 22 Bkz. Özkaya, Yücel; 18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu, YKY, İstanbul, 2008, s. 206, 207 (daha önce “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı” adıyla 1985 yılında Ankara’da yayımlanmıştır); keza, bkz. Mumcuoğlu, Çağdaş Demokrasi Kuramlarında Katılma ve Türkiye’de Katılmanın Gelişimi, op. cit., s. 120. Öte yandan, bir “*istibdat*” dönemi olarak tarih kitaplarına geçen II. Abdülhamit döneminden bir ilginç alıntıyı da burada zikretmek isteriz: Buna göre, Sultan’ın resimlerinin kamusal yerlerde sergilenmesine yasak getirilmesinin akabinde, Ankara’da bir kahvehanede görülen suretin “*satin alınarak saraya gönderildiği*” bildirilmektedir. İstibdat döneminde günümüzde olsa ‘*musadere edilecek*’- bir “*yasak malın*” ‘satin alınması’, bu bağlamda oldukça dikkat çekicidir sanıyoruz (bkz. Deringil, İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909), op. cit., s. 39, özellikle 30 no.lu dipnot).
- 23 Ortaylı, Son İmparatorluk Osmanlı (Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek 2), op. cit., s. 2. Gerek Eski Çağ stoizminin belirttiği devirde ve gerek Orta Çağ sonlarına doğru bütün insanların hükümdarlar da dahil olmak üzere ilâhî kanuna tâbi oldukları ve yönetenlerin buna aykırı hareketleri durumunda ‘*direnme hakkı*’nın doğacağı anlayışının yeterince etkili olamamakla beraber- ileri sürüldüğü görülüyor (bkz. Tuncay, Aydın H.; Danıştayın Yargısal Yünü, içinde Yüzyıl Boyunca Danıştay, İkinci Baskı, Danıştay Yayını, Ankara, 1986, s. 6).
- 24 Mumcuoğlu, H. Maksut; Antik Demokrasinin Kuruluş Süreci, AÜHF Yayını, Ankara, 2001, s. 19, 20. Bu durum, kuşkusuz, toplumu oluşturan nüfusun sayıca azlığından ve iklim gibi diğer koşulların elverişliliğinden kaynaklanıyordu (bkz. İbid.). “... (*D)ogrudan demokrasi adını verdiğimiz bu yönetim şeklinin ancak Atina gibi küçük ve basit bir şehir devleti için söz konusu olabileceği; yönetimin özel bilgi ve yetenekleri gerektirecek kadar karmaşık ve çok vakit alan bir iş haline geldiği devletlerde, doğrudan demokrasinin gerçekleştirilmesinin beklenemeyeceği açıktır*” (Araslı, Oya; Adaylık Kavramı ve Türkiye’de Milletvekili Adaylığı, AÜHF Yayını, Ankara, 1972, s. 9).
- 25 Antik çağdaki Yunan polis devleti örneklerinden daha önceki dönemlerde dahi kent devletlerine rastlandığı gibi (ilk kez İ.Ö. 2800-2350 yıllarında Sümer uygarlığında görülmüştür), sonrasında da Venedik veya Flansa gibi kent devletleri bulunmaktadır (bkz. Mumcuoğlu, Kendine Özgü Bir Siyasal Topluluk - Antik Çağ Polis’i, op. cit., s. 32). Bununla birlikte, bunların antik çağ site devletlerinden “*özde*” ayrıştırılması gerektiği savlanmaktadır. Buna göre, “*Ortaçağ kentlerinin kuruluş ve örgütlenmelerinde askeri amaçlar değil, akılcı ekonomik çıkarlar öncelik taşımıştır. Ortaçağ kentinde merkezi siyasal rolü oynayanlar, kentli girişimciler ile küçük kapitalist zanaatçılar; dolayısıyla onların loncalarıydı.*” Antik çağda köylülük toplumsal yaşamın her alanında belirleyici iken ve köylülerin çıkarları öncellenirken, diğerinde ise demokrasinin taşıyıcı ögesi olarak loncalar öne çıkmaktadır (Weber’den aktaran: İbid., s. 34, 35). Giderek, “*Polis*” teriminin günümüzdeki devlet anlamında olmadığı da özellikle vurgulanmaktadır (bkz. İbid., s. 88). Öte yandan, klasik Yunan ve daha genel olarak bu çağ felsefesinde devlet mutlak bir güçtür ve kişi hayatının bütün aşamalarında üstün bir nezaretçi, kamunun tek temsilcisi ve hâkimi olarak yer aldığı görülür (bkz. Tuncay, Danıştayın Yargısal Yünü, op. cit., s. 6).
- 26 Davis, İnsanın Hikayesi, op. cit., s. 55. Buna karşın Mumcuoğlu ise, Antik Çağ’da Yunanlıların, “*yurttaşlar topluluğu*”nun dışında, toplumun üzerinde yer alan bir iktidar/otorite veya yaptırım gücüne sahip bir devlet düşüncesine kesinlikle yabancı olduklarını belirtiyor (bkz. Mumcuoğlu, Kendine Özgü Bir Siyasal Topluluk - Antik Çağ Polis’i, op. cit., s. 88, 92). Görüleceği üzere, Mumcuoğlu’nun bu ifadesi hemen yukarıdaki dipnotun son paragrafındaki alıntıyla çelişiyor gibidir. Nihayet, antik çağda demokrasi uygulaması “*yekpâre*” bir düzlem içerisinde görülmemekte ve Atina polis devletine özgü kalmaktadır. Zira, hemen aynı dönemdeki diğer site devletlerinin büyük kısmı oligarşik, küçük bir kısmı da aristokratik rejimlerle yönetiliyordu (bkz. Mumcuoğlu; Antik Demokrasinin Kuruluş Süreci, op. cit., s. 3).

çelişkili olduğu savlanabilecek bir seyir gözlenir. Öğretiden bir ifadeyle;

“(d)evlet kudretinin sınırlanması problemi çok eskidir ve idare edenlerin haiz oldukları kudreti, idare edilenlerin en az zararına kullanmak durumunda bırakılmaları murad edilmiştir. İdare edenlerin iktidarlarını kötüye kullanmalarını önlemek çabasında insanlık, Konfüçyüs'den²⁷ bugüne, itidal ve hayırhahlıktan tutun da, Demokrasiye kadar birçok çareyi denemiştir.”²⁸

Bu “çare”ler içinde yer alan dikkat çeken bir uygulamaya Antik Çağ'daki Atina demokrasisinde rastlıyoruz. Buna göre, toplum içinde tiranlığa meyledebilecek güce sahip olanların demokrasiye tehdit oluşturmamaları gerekçesine dayanılarak, “vatandaş”ların altı bini aşan oy vermesi durumunda bu kişilerin on yıl süre için Atina'dan sürgün edilmesine karar verilebiliyordu.²⁹

Bu anlamda, ülkemizde “iki ileri bir geri, yeniçeri demokrasisi” ironisiyle karşılanabilecek iktidar sorunu, konuyu aslında çağcıl³⁰ anlamıyla demokrasi sorunu şeklinde ortaya koymaktadır. Daha Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında dahi, vatandaş kavramını özümsemekten uzak kalan bir “kapıkulu” anlayışının toplumun en aydın kesimlerinde dahi “ziyadesiyle içselleştirilmiş” bulunduğu görülebilmektedir.³¹ Bugün dahi bu durumda belirgin bir değişiklikten söz etmek zordur. Hatta, Cumhuriyet'in ilk zamanlarına görece toplum içinde

27 Burada Konfüçyüs'e atfen Bertrant Russel'in aktardığı bir söyleneceye yer vermek yerinde olacaktır. Buna göre, bir ırmak kıyısında vahşi bir kaplanın saldırısına uğrayarak eşini ve çocuğunu yitiren bir kadına neden hâlâ aynı yerde yaşamaya devam ettiği sorulduğunda, kederli kadının yanıtı şöyle olmuştur: “Başka yerde baskıcı hükümet var”. Konfüçyüs'ün verdiği ders şudur: “Çocuklarım, şunu daima aklında tutun; baskıcı hükümet vahşi bir kaplandan daha korkunçtur” (Russel'dan aktaran: Zabunoğlu, Yahya; (Bir Hukuk ve Siyasal Bilim Problemi Olarak) Devlet Kudretinin Sınırlandırılması, AÜHF Yayını, Ankara, 1963, s. III).

28 Zabunoğlu, (Bir Hukuk ve Siyasal Bilim Problemi Olarak) Devlet Kudretinin Sınırlandırılması, op. cit., s. 172.

29 Bkz. Bağçe, Emre; Antik Yunan Kent Devletinde Demokrasi Deneyimi ve Yerel Yönetimler, 7 Temmuz, 2008 (www.siyasaliletisim.org).

30 “Çağdaş demokrasi” terimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Selçuk, Sami; Cumhuriyet, Çağcıl Demokrasi ve Türkiye'nin Dönüşümü, BİLGESAM Rapor No. 23, İstanbul, 2010, s. 31 vd.

31 Sözgelimi, Rauf Orbay, saltanatın kaldırılmasına karşı gelirken, “(b)en, ... padişahlık ve halifelik orununa (makamına) gönül ve duygu bakımından bağlıyım. Çünkü benim babam, padişahın ekmeğiyle yetişmiş, Osmanlı devletinin ileri gelen adamları arasında girmiştir. Benim de kanımda o ekmeğin vardır... Padişaha bağlı kalmak borcumdur...” demekte (bkz. Tartanoğlu, Ali; “Ulusal Savaşa Birlikte Başlayan Yolcular” ve Yalnız Adam Mustafa Kemal, Öncü Kitap, Ankara, 2002, s. 69); böylece, aslında o dönemlerde egemen olduğu gözlenen bir düşünsel yapının izdüşümünün de açıkça sergilemekteydi.

32 Bu noktada Mises'ten yapılacak bir alıntı, güç odaklarının etrafından saikleri hayli kuşkulu bir tür “cezbe”yle ışığın çevresinde tavaf edip duran pervaneler misali- eksik olmayan güçsevencilerin günümüzdeki durumuna eski dönemlerden bir ışık tutmaya elverişli sayılabilir. Buna göre: “Komünist partisinin kongrelerinden birinde, *Avdyenko* adında bir muharrir (gazeteci) *Stalin*'e şu sözlerle hitap etmiştir: “Asırlar geçecek ve istikbalin komünist nesilleri, tarih boyunca yeryüzünde yaşamış en mes'ut insanlar olan bizlere gıpta edeceklerdir. Çünkü biz dâhi önder *Stalin*'i, mütefekkir *Stalin*'i, bu mütevazı (alçakgönüllü) ve mütebessim büyük adamı yakından tanıdık. Ben *Stalin*'i ilk defa uzaktan gördüğüm vakit, onun kudretini, cezbesini ve büyüklüğünü bütün benliğimde hissettim. Saadetimi ve coşkunluğumu terennüm etmek, haykırmak ve etrafa duyurmak istedim.” Amirine yaranmak isteyen bir bürokrat da, belki daha az şairane, fakat muhakkak ki, en az bu kadar zelîlâne (rezilce) bir ifade

aydın sıfatıyla zuhur edenlerin “güçsevici (iktidarperest)” niteliklerini daha vahim bir boyuta getirmiş olduğunu gözleme olanağından da söz edilebilir.³² Oysa, “(d)emokrasi, sadece iktidarın kaynağı ile değil, ama iktidarın denetimi mekanizmalarına katılma kanallarının genişliği ile de tanımlanır.”³³

Bu minvalde, eski dönemlerden bir alıntıya yer vermek, günümüzde geçerliğini belki daha artırarak sürdüren güçseviciliğe ve dolayısıyla, iktidar çevrelerinde her daim kümelenmeyi başarma yetisine veya karakterine sahip olanlara- yönelik bir tesbit bağlamında önem taşıyabilir:

“Müstebid hükümdarların saraylarında her türlü dalkavukluğa, zillete ve alçaklığa rastlamak kabildi. Lakin arada sırada müstebide hakikati olduğu gibi söylemek cesaretini gösteren bir kahraman çıktığı da vakidi. Halbuki bugün vaziyet başkadır. Politikacılar ve muharrirler artık krallara değil; halka, “sokak adamına” dalkavukluk etmektedirler. Onların hoşlarına gitmeyecek şeyler söyleyerek popolaritelerini kaybetmekten korkmaktadırlar. Louis XIV. nin dalkavukları, hiç bir zaman bugün Führer`leri ve onları destekleyen kütelleri methetmek için kullanılan kelimeleri ağızlarına almamışlardır. Çağımız insanları, kendi hatalarını görebilmek kabiliyetini kaybetmişlerdir...”³⁴

Oysa, aydınlara düşen başlıca işlev, toplumu daha ileriye götürecek düşüncelerini toplumu ikna etmeye ve ona yol göstermeye çalışarak ortaya koymaktır. Bu bakımdan, toplumda aydın kisvesiyle beliren kesimlerin toplumu aydınlığa çıkarma ve ışık tutma işlevlerini yerine getirmeye ne denli odaklandıkları, önemli bir tartışma konusu olarak belirmektedir. Bu bağlamda Mises, yakın geçmişte aydınların bu işlevi yerine getirmek şöyle dursun, aksine olumsuz işlevleriyle daha kötüye gidişi hızlandırdıklarını not etmektedir. Mises'e göre;

“(t)enkite ruhunun kaybolması, medeniyet için ciddi bir tehlikedir. Tenkide uğramak endişesi kalmadığı vakit, şarlatanlar halkı daha kolay aldatabilirler.

kullanır.” (Mises, Bürokrasi op. cit., s. 89) (“vurgu” yazarına aittir; keza, alıntılanan kaynaktaki atıflara burada yer verilmemiştir). Demokratik toplumlar içerisinde özellikle az gelişmiş toplum yapılarında ve özellikle de Doğu toplumlarında- iktidar sahiplerine karşı sergilenen “yararınma” etkinliklerinde ne denli azalma görüldüğü ise ortadadır ve biraz olsun etrafa bakıldığında bu türden “yiğit”ler rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Üstelik, Mises burada değinilen “güçsevici (iktidarperest)” olguyu “bürokrasi” kesimine özgü biçimde değerlendirirken, günümüz toplumlarında iktidardan nemalanmaya eğilimli pek çok değişik çevrenin ve dahası kendilerine aydın sıfatı yakıştırılanların dahi bu kapsama girmekte pervasızlıkları, olası karakter zaaflıklarına yönelik bir kanıt bağlamında değerlendirilebilir.

33 Çağlar, Bakır; *Avrupa Yeni Mekanında Kurumsallaşma: Hukuk ve Demokrasi*, AYD, C. 9, 1992, s. 248.

34 Mises, Bürokrasi, op. cit., s. 89.

*Münevver tabakanın (aydın kitlenin) kendini propagandaya daha kolay kaptırdığı belirtilmesi gereken bir hakikattir. Marksizm, Nazizm ve Faşizm cereyanlarına ilk kapılan köylü sınıf değil, münevver tabakadır. Münevver zümre, ideolojilerdeki tenakuz noktalarını anlayabilecek kabiliyeti gösterememişlerdir.*³⁵

Sonuç itibariyle özetlersek, öyle görünüyor ki, “**fikri hür, vicdanı hür nesiller**” idealine yaklaşmak için çok uzun yıllar geçmesi gerekmektedir; kuşkusuz, şayet bu bir serap değilse...

II. Tarihsel Gelişim Süreci

İnsan topluluklarının bir arada yaşayabilmesi için toplumsal birliktelik içinde davranış kalıpları sergileme zorunluluğu, en asgari düzeyde de olsa bir “*ortak hareket etme*” gereksimini doğurmaktadır. Zira, aksi halde “*toplum*”dan değil, ancak bir insan kalabalığından sözedilebilir. İşte, birlikte yaşama iradesinin zorunlu bir ögesi olarak beliren “*ortak hareket*” gereksinimi, doğal olarak toplum adına hareket edecek olan bir “*erk*” veya “*iktidar*” kurgusunu beraberinde getiriyor. Toplumlarda düzen sağlayıcı olarak bir erkin kullanılması ise sonuç olarak egemenliğin *neden, nasıl ve ne için*, giderek *kim tarafından* kullanılacağı şeklinde tarihin içinden süzülüp gelen- sorgulamaları ve çözüm önerileri ile bu çerçevede ortaya çıkan uygulamaları gündeme getirmiştir.

Toplumsal yaşamın gerektirdiği düzen, yanısıra doğal olarak bir düzenin gerektirdiği kurallar silsilesini de ifade etmekte ve böylece hukuk kavramı ortaya çıkmaktadır, ki iktidarlar da sonuç olarak bir kurallar dizisine gereksinim duymuştur; en mutlakiyetçi olanından daha özgürlükçü olanlarına değin sıralanan bir dizgi içinde. İşte, siyasal erkin veya başka deyişle “*iktidar gücü*” kullanımının ne tür bir şekillenmeye bağlı kılınacağı hususu, siyasal sistemleri ortaya çıkarmaktadır. Esasen, iktidar sosyal bir olgudur ve bu sosyal olguyu siyasal ilişkiler yaratmaktadır.³⁶

Egemenlik ve böylece kural koyma (hukuku belirleme) hakkı kimde olacaktır; dahası, bu erk nasıl kullanılacaktır?³⁷ Sözelimi, mutlakiyetçi imparatorluklar çağında Fransa'da kral XIV. Louis'ye atfedilen³⁸ bir deyiş, Fransızca'daki söylenişinin getirdiği müzikaliteyle, şöyle bir veciz ifade içinde

35 İbid., s. 91 (“**vurgu**” tarafımıza aittir).

36 Zabunoğlu, *(Bir Hukuk ve Siyasal Bilim Problemi Olarak) Devlet Kudretinin Sınırlandırılması*, op. cit., s. 160.

37 Burada “*kurucu iktidar*” değil; “*kurulmuş iktidar*” anlamında, egemenliğin oluşturulmuş bir hukuk kurgusu içerisinde kullanımı bakımından egemenliğin nasıl kullanılacağı hususu kastedilmektedir (anılan terimler hakkında bkz. Gözler, Kemal; *Kurucu İktidar*, Ekin Kitabevi, Bursa, 1998, s. 13-17).

38 Bkz. Mumcuoğlu; *Antik Demokrasinin Kuruluş Süreci*, op. cit., s. 14, 16.

ortaya konulmaktadır: “*Le droit, c'est moi*”, yahut “*l'état de droit c'est moi*”.³⁹

Giderek değinmek gerekirse, tarih boyunca egemenliğin kavram olarak önce ilahi güçlere dayandırıldığı, bilahare “*laik*” bir yaklaşım içinde demokratik temelli milli egemenlik ve halk egemenliği anlayışına geçiş yapılmak suretiyle halka indirildiği bir süreçten geçildiği gözlenmektedir.⁴⁰

Öte yandan, toplumda gücü tek elci yapı içinde kullanma, yahut başka deyişle iktidarın veya egemenliğin mutlaklaştırılması eğilimi, insanlığın en büyük sorunlarından birisi halinde daha hâlâ ortada durmaktadır. Hatta, öğretilen bir görüşte insan “*imperial hayvan*” olarak nitelendirilmektedir.⁴¹ Buna göre, “*imparatorluklar dünyayı ve mümkünse üzerindeki herşeyi isterler.*”⁴²

Sonuç olarak, iktidar gücünün tek elde toplanması bağlamında bu durum, bir kişinin “*çılginlaşmasının*” bir toplumun “*çılginlaşmasından*” daha kolayca mümkün olabilmesi anlamında günümüzün temel sorunlarına da ışık tutabilecek niteliktedir.⁴³ Bu nedenledir ki, nükleer yahut benzeri kitlesel nitelikli- silahların Kuzey Kore örneğindeki gibi- mutlak iktidar sahiplerinin elinde olması, günümüzün önemli küresel endişe konularından biridir.⁴⁴

İşte, tüm bu geri plan, toplumları iktidar gücünün tek elde toplulaşmadığı (temerküz etmediği) bir düzeni geliştirme arayışlarına yöneltmiştir. Zira, toplumsal deneyimler tarihsel süreçte iyice belirgin biçimde ortaya çıkarmıştır ki, “*güç yozlaştırır; mutlak güç, mutlaka yozlaştırır.*”⁴⁵ Oysa, yine değinildiği üzere iktidar, paylaşılması en zor şeylerden biridir ve insanın doğasındaki zaptedilmez iktidar arzusu,⁴⁶ mutlaka önüne geçilmesi başka bir deyişle,

39 Anılan ibareler Türkçemizde, sırasıyla, “*lô drua, se mua*” ve “*leta dô drua se mua*” şeklinde okunur ve yine sırasıyla “*hukuk, işte o Ben'im*” ile “*hukuk devleti, o Ben'im!*” şeklinde çevrilebilir.

40 Gülsoy, Mehmet Tevfik; *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Mesruluğu*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007, s. 22.

41 Larsen'den aktaran: Ünlü, *İmparatorluk Fikrinin Gelişimi*, op. cit., s. 240.

42 İbid., s. 242.

43 Aynı yönde bir değerlendirme için bkz. Archibugi, Daniele; *Cosmopolitan Democracy and Its Critics: A Review*, EJIR, Vol. 10, Sy. 3, 2004, s. 441. Yazara göre, mutlakiyetçi rejimler uyumsuzluk yaratmaya daha bir eğilimli görünürken, halkına hesap veren demokratik rejimlerde hükümetler aksine uyumsuzluk doğuramamaya gayret gösterirler (İbid.).

44 Demokratik rejim uygulamalarına sahne olan ülkelerin daha barışçıl bir yapı sergileyeceği ve böylece dünya barışına yardımcı olacağı anlayışının, bununla birlikte, uygulamada pek de doğrulanmadığı ayrıca savlanmaktadır. Bu konuda ayrıntılı değerlendirmelere burada yer vermeyeceğiz; yine de, kimi çalışmalara atıf yapmak okuyucu için yönlendirici olabilir: Bkz. Layne, Christopher; *Kant or Cant The Myth of the Democratic Peace*, International Security, Vol. 19, Sy. 2, Sonbahar 2004, s. 5-49; Cranmer, Skyler J.; *Democratic Peace*, 5 Eylül, 2005 (http://www.unc.edu/~skylerc/files/democratic_peace_lit.pdf); Russett, Bruce; *Grasping the Democratic Peace - Principles for a Post-Cold War World*, Princeton University Press, 1993. Nihayet, şu çalışmaya özellikle bakılmasında yarar var: Zakaria, Fareed; *The Rise of Illiberal Democracy*, Foreign Affairs, Vol. 76, Sy. 6, Kasım/Aralık 1997, s. 22-43.

45 Geçmiş yıllardan dillere pelesenk olmuş- bir reklam spotundaki ifadeyle, “*kontROLSÜZ güç, güç değildir.*”

denetlenmesi- gereken bir keyfiyet olarak belirlemektedir. Giderek Foucault'ya göre de, güç ilişkileri kategorik olarak iyi veya kötü değildir, ama “*tehlikelidir*”: Çünkü, daima baskıcı bir kurgu haline dönüşebilir. Dolayısıyla, bu anlamda sorun, güç ilişkilerinden uzak bir toplum düşünülemediğinden ötürü, hukuk devleti, yönetim teknikleri, ahlak ve etik gibi ögeler üzerinden bu güç oyunlarının ‘*mümkün olduğunca az baskıya yol açacak*’ bir şekilde kurgulanmasını sağlamakta belirir.⁴⁷

Öğretide, tarihte insan hakları⁴⁸ gibi çağcıl yaklaşımların yer etmediği dönemlerde dahi kralların sanıldığı gibi mutlak erk sahibi kılınmadıkları; ya feodal güçlerle, yahut inanç odaklı veya sair kimi kısıtlarla bağlı sayıldıkları ortaya konulmaktadır.⁴⁹ Sözelimi, Tanzimat'a değin mutlak niteliği belirgin olan Osmanlı devletinde padişah öncelikle “*şeriat*” ile kısıtlı sayılmaktadır, giderek geride artakalan mutlak yetkinin de “*uygulamada müesseseler ve geleneklerin baskısı altında tutularak doğal biçimde sınırlandırıldığı, özellikle kapıkulu askeri ve ulema sınıfının birleşerek karşı kuvvet ya da denge oluşturdıkları söylenebilir.*”⁵⁰

Dahası, ironik biçimde, günümüzün temsili demokrasilerinde⁵¹ seçilmiş

46 Bu hususta İbni Haldun şöyle demektedir: “*Mülk hususunda istibdat sevgisi insanların ruhlarında tabii bir şekilde doğuştan mevcuttur. Bilhassa bir kimse böyle bir duruma aday olur da bunu temin edecek olan amiller, ilkeler ve imkanlar da hâsıl olursa, istibdada daha fazla meyleder*” (İbn Haldun'dan aktaran: Ünlü, *İmparatorluk Fikrinin Gelişimi*, op. cit., s. 248, 4 no.lu dipnot)

47 Bkz. Lemke, Thomas; Foucault's Hypothesis: From the Critique of the Juridico-Discursive Concept of Power to an Analytics of Government, Parrhesia, Sy. 9, 2010, s. 38, 39.

48 İnsan haklarının tarih içerisinde ortaya çıkışına ilişkin bir değerlendirme için bkz. Doğan, İlyas; Devlet ve Toplum Kuramlarına Yeni Yaklaşımlar, Yeni İnsan Yayinevi, İstanbul, 2008, s. 231 vd.. Kavrama ilişkin bir diğer değinide ise, insan hakları kavramının sadece “*vatandaş*” sıfatını haiz olmaya indirgenmediği ve böylece saf siyasal alana kısıtlı bir kurguda ele alındığı vurgulanmaktadır (bkz. Buonamano, Roberto Luigi; *Humanity and Inhumanity: State Power and the Force of Law in the Prescription of Juridical Norms, içinde Evil Law and the State Perspectives on State Power and Violence*, (Ed. John T. Parry), Rodopi, Amsterdam & New York, NY, 2006, s. 162). Arendt'in değindiği üzere, böylece, “*insan olma*”nın dışında başka hiç bir kimliği kalmamış “*vatansız*”larla karşılaştığında, insan hakları kavramı dağılıvermekte ve dünya, insan olmanın soyut çıplaklığında hiç bir “*kutsal*”lık görmemekteydi (bkz. Arendt'ten aktaran: İbid.).

49 Bkz. Gemalmaz, Mehmet Semih; *Devlet, Birey ve Özgürlük*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 1-73. Nitekim, Spinoza'nın “*monarşi*” modelinde dahi, kralın kendi tebasına radikal biçimde bağlı bulunduğu ve giderek “*kendi gücünün ancak tebasının gücüyle belirlendiğini kabulü*” yolunda bir anlayışa dayanılmaktadır (bkz. Saar, *The Power of Democracy Spinoza on Collective Action*, op. cit., s. 10).

50 Akıllıoğlu, *Yönetim Hukukumuz ve Geleceği*, op. cit., s. 2. Ancak, yine de buradaki “*mutlak*”lığın bir görecelilik sorunu bağlamında algılanması gerektiğini unutmamak gerekir. “*Nitekim, Osmanlı İmparatorluğu'nda ... potansiyel olarak en güçlü konumda olan ulema zümresinin, iktidarla çatışma ihtimalinin bulunduğu bölgelere hiç girmedeği görülmektedir*” (bkz. Şener, Bülent; *Demokrasi ve Siyasal İktidarın Sınırlandırılması*, 8 Temmuz, 2009 (<http://www.stratejikboyut.com/haber/demokrasi-ve-siyasal-iktidarın-sinirlendirilmesi--28594.html>)).

51 Dahl'a göre, demokrasi daha ziyade “*ideal*”i ifade eden bir kavramdır. Dolayısıyla, günümüzde “*demokratik*” sıfatıyla taçlandırılan yönetimleri yahut temsili dizgeleri anlatmak üzere, bunları “*Poliarşi* (“*Polyarchy*”))” terimiyle ifade etmenin daha doğru olacağı savlanmaktadır (bkz. Dahl'dan aktaran: Mumcuoğlu, *Çağdaş Demokrasi Kuramlarında Katılma ve Türkiye'de Katılmanın Gelişimi*, op. cit., s. 51); keza, bkz. Dahl, Robert A.; *Poliarşiler ve Poliarsi Olmayan Rejimler*, (Çev. Memduh Aslan) (<http://www.canaktan.org/politika/demokrasi/makaleler/poliarsiler.htm>).

siyasal iktidarların daha bir sınırsız güç sahibi kılındıkları da ifade edilmektedir. İktidar gücünün nasıl bir mutlaklaşma veya despotlaşma eğilimine kolayca girebildiği ülkemizin yakın geçmişinde de gözlenebilmektedir. Bu minvalde, 1950 yılında çok partili demokrasiye geçiş sonrası yaşanan kimi gelişmeler uyarıcı bir işlev görebilir.⁵²

Nitekim, yabancı öğretilen bir kaynakta Tocquville ve Brague'ye atıflarda bulunulmak suretiyle- eşsiz derecede çarpıcı bir ifadeye rastlıyoruz. Buna göre:

“Asillerin ve kralların gücü tarihe karıştıkça, yerine daha merkezi, daha mutlak ve daha geniş kapsamlı bir yeni tür güç yerleşti. Çağdaş siyasal dizgeler (sistemler) neredeyse yapısal olarak gücün toplaşması eğiliminde görünüyor. Günümüz toplumları sınırsız güce tapar hale gelmiştir; üstelik de, modern zamanlar öncesinde görüldüğünden çok daha fazla. Hatta, mutlak egemenliğini ihtiraslı bir kıskançlıkla gözeten kralları dahi gıpta ettirecek denli görkemli bir güç olarak ortaya çıkmaktadır.”⁵³

52 Bkz. Özçelik, Pınar Kaya; *Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemi*, AÜSBFD, C. 65, Sy.3, 2010, s. 175-184. Anılan çalışmada dikkat çekici bir belirlemede daha bulunmaktadır. Buna göre, muhalefette bulunan partinin iktidara geldiğinde daha önce muhalefetteyken dönemin iktidar partisi uygulamalarında itiraz ettiklerini uygulayarak duruma gelmesi, eskinin iktidar partisinin ise muhalefete geçtikten sonra yeni iktidar partisinin o geçmiş muhalefet dönemlerindeki savlarına sarılması gibi bir özellik gözlemlenmektedir (bkz. İbid., s. 182, 183, 186). Bu durum, iktidar gücünü elde edinceye kadar savunulanların aslında salt muhalefet saikiyle ortaya konulabildiği ve bir tür “*iktidarı elde etmeyi kolaylaştırıcı ama gerçekte benimsenmeyen*” savlar halinde kalabildiğine işaret ediyor gibidir (sözgelimi, padişahın mutlak erkine karşı çıkararak erki ele geçiren İttihat ve Terakki'nin hemen akabinde '*bu mutlak erkin zevkine kapıldığı*' ve önceki söylemini bir yana bıraktığı görülmektedir (bkz. Mumcuoğlu, *Çağdaş Demokrasi Kuramlarında Katılma ve Türkiye'de Katılmanın Gelişimi*, op. cit., s. 144)). Böylece, karşımızda iktidar gücünü elde etmeyi başlıca hedef olarak gören bir makyavalist (yazara göre, “*pragmatist*” (bkz. İbid., s. 186)) yaklaşımın belirlediği söylenebilir. Durum, aslında bir karikatürdeki çarpıcı görsel anımsatmaktadır. Karikatür sanatçısı Yiğit Özgür'e ait bu anlatımda, parkta el ele tutuşmuş iki genç aşık park bekçisini görünce ürkerek toparlanırlar, ancak bekçi tam aksine gençlere daha da samimi tavırlar sergilemelerini söyler ve gençlerin duraksamaları üzerine ısrarla emreder; nihayetinde de delikanlıyı omzundan tutarak iter ve onun yerine geçerken söylenir: “*Çekil bakayım şöyle kenara, beceremiyorsun!*” İşte, iktidar gücünün elde edilmesi bağlamındaki retorikler, neredeyse hemen daima gücün el değiştirmesine odaklanmakta; ne var ki, gücün muhatapı olan halkın akubetinin ne denli değiştiği hususu önemli bir soru işareti halinde kalabilmektedir. Kaldı ki, Antik Çağ'da dahi soyluların (günümüzün siyasal partilerine benzer şekilde) yoksul halk yığınlarını kendilerini iktidara getirinceye kadar ittifak yapılacak yığınlar olarak gördüğü ve bir tür benzetmeyle “*iktidar durağında ininceye kadar ihtiras durağından kalkan demokrasi tramvayına binildiği*”, iktidara geldikten sonrası önceki tiranın uygulamalarına kaldığı yerden devam ettiği görülmektedir (bkz. Mumcuoğlu, *Kendine Özgü Bir Siyasal Topluluk - Antik Çağ Polis'i*, op. cit., s. 79). Dahası, “*(t)iranlık yönetimleri din faktörünü de başlangıçta meşru olmayan iktidarlarını meşrulaştırmak, dolayısıyla halkın desteğini sağlamak için kullanmışlardır. Bu amaçla çeşitli tapınaklar yaptırılmışlar; dinsel törenler ve festivaller düzenlenmişlerdir*” (İbid., s. 81). Anılan eserde daha başka çarpıcı tesbitlere de yer veriliyor. Buna göre, demokrasiyle yönetilen Atina Polis'i'nde “*Meclis'te oy kullanmak, sırası gelince magistratlık (yöneticilik) yapmak zorunluydu. Anlaşmazlıkların sıkça yaşandığı dönemlerde, yasa kimseye tarafsız kalmak hakkını tanııyordu; herkes bir hizip çevresinde tavır almak durumundaydı. Aksine hareket, malvarlığına el konulmasıyla birlikte sürgün cezasını da gerektiriyordu*” (İbid., s. 91). Böylece, toplumların demokrasi serüveninde kimi zamanlar âriz olabildiği görülen “*bütaraf olan, bertaraf olur*” anlayışının Antik Çağlara kadar uzanan derin bir tarihsel temele dayandığını da öğrenmiş oluyoruz.

53 Bkz. Poole, Thomas; *Judicial Review at the Margins: Law, Power, and Prerogative*, LSE Working Papers, No. 5, 2010, s. 23.

İşbu satırlarda dile getirilen görüşler içinde ortaya konulan hususlar, kanımızca yeterince çarpıcı bir gözlemi yansıtmaktadır. Kralların sahip oldukları varsayılan “*ilahi*” yahut “*kutsal*” egemenlik erki algılaması zaman içinde görece- bertaraf edilebilmiştir; ne var ki, bu “*kutsal*”lık günümüzde karizmatik liderlere atfedilmek suretiyle sanki bir alandan kaldırılıp diğerine aktarılmış gibidir.⁵⁴

Nihayet değinmek gerekirse, karizmatik liderlik tahtında ayrıntılı çözümlenmelere gidilebilmesi de olanaklıdır. Bu yöndeki bir çalışmaya göre, sözgelimi, karizmatik liderlik tipini “*sosyalleşmiş*” ve “*bireyselleşmiş*” karizmatik liderlik olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisinde lider sosyal, yapıcı ve insan haklarına saygılı davranışlar sergilemekteyken, ikincisinde bireysel üstünlük ve otoriter davranışlar gözlenmektedir. Keza, aynı kaynakta, liderliğin “*davranışsal*” ve “*dönüştürücü*” olarak ikiye ayrılabilmesine değinilmektedir. Buna göre de, birincisinde uzun dönemli bakış açılarına sahip olmayan bir lider türü bulunur ve bunlar statükoyu muhafazaya odaklanır. Karizmatik lider tipolojisiyle örtüştüğü savlanabilen ikincisinde ise, liderler izleyicilerinin amaç ve değerlerini değiştirip şekillendirebilirler; bunlar insan haklarına saygı, dürüstlük ve adil olma gibi evrensel değerlere sahiptir.⁵⁵

Giderek günümüzdeki parlamenter sistemde hükümetin Meclis'e karşı sorumlu olduğu ve Meclis tarafından denetlendiği yolundaki savların bir faraziyeden öte geçmediği açıktır. Öğretideki bir görüşte değinildiği üzere, “(b)u şekilde işlemeyen bir mekanizmanın parlamenter hükümet sisteminin olumlu yönleri arasında sayılması, “*seçmenin kandırılması*” olarak değerlendirilmektedir.”⁵⁶ Hatta, “*Parlamenter hükümet sisteminde ... esasında Başbakanın iktidarından bahsetmek mümkündür.*”⁵⁷ Aynı yoldaki bir diğer görüşe göre de;

“*İspanyol, Portekiz, İsveç, Avusturya, Almanya Anayasaları Yasama, ve Yürütmenin yetkilerini ve aralarındaki münasebetleri farklı düzenler, ama bu sistemlerin hepsinde Yürütme, Başbakanın kişiliğinde “siyasi oyun” a hakim olur ve Parlamento’yu da bir kayıt odası durumuna sokar.*”⁵⁸ Yine, benzer yolda

54 Bkz. İbid..

55 Bkz. Tabak, Akif; *Lider ve Takipçileri*, Asil Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 34-44 (alıntılan kaynaktaki atıflara burada yer verilmemiştir). İşbu atfın ne gibi açılımları beraberinde getirebileceği üzerinde yorum yapmayı gereksiz buluyor ve keyfiyeti okuyucunun takdirine bırakıyoruz.

56 Bkz. Yavuz, Bülent; *Parlamenter Hükümet Sisteminde ve 1982 Anayasası’nda Başbakan*, Asil Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 46 (“*alıntı*” da yer verilen “*turnak içi*” ibare Burhan Kuzu’ya aittir).

57 Hasan Tunç’a ait anılan alıntı için bkz. İbid. (ifade, sayfa numarasız olarak yer verilen “*Önsöz*”de bulunmaktadır).

58 Bkz. Çağlar, Avrupa Yeni Mekanında Kurumsallaşma: Hukuk ve Demokrasi, op. cit., s. 248 (“*vurgu*” yazarına aittir).

sayılabilecek önemli bir belirlemeye göre de;

“(s)osyolojik açıdan bakıldığı zaman kuvvetler ayrılığı kavramının çağımızda esaslı bir anlam değişikliğine uğradığı anlaşılır. Gerçekten artık yasama ve yürütme organlarının arkasında eski dönemlerde olduğu gibi farklı toplumsal güçler yoktur.”⁵⁹

- İktidar/egemenlik ayrımı ile ekonomik analiz yaklaşımı

İktidar kavramının tarihsel gelişimi bağlamında bir son değini olarak, egemenlik ve iktidar ayrımı ile ekonomik ve siyasal iktidar şeklinde beliren ayrımlara da ayrıca yer vermek; nihayet, bu ikinci ayrım meyanında devam ederek, egemenliğin ulusal sınırları aşan küresel boyuta dönüşümüne de ayrıca kısaca değinmek istiyoruz.

Bir görüşe göre, siyasal iktidar ile ekonomik iktidar arasındaki farkı, bu ikisi arasındaki işlev ayrılığında aramak gerekir. Birincisinde tüm işlevler siyasal nitelikte ve toplumun bütünüyle ilişkili iken, ikincisi temelinde ekonomik çıkarını çoklamaya yönelir. Belki Orta Çağ'da bu ikisi aynı elde toplanmış sayılabilir; ancak, kapitalizmin doğuşuyla ayrılık belirmeye başlamıştır. Siyasal iktidar devlet sınırlarında etkili iken, ekonomik iktidarda böylesi bir kısıtla bağlılık bulunmaz. Siyasal iktidarla ekonomik iktidar ilişkisinin özünü, zenginliğin baskı yapmaya eğilimli niteliği oluşturur denilebilir. Nihayet, siyasal iktidarın aldığı “*biçim*”lerin, ekonomik iktidarın gelişim süreciyle belirlenen bir özellik içerdiği de savlanmaktadır.⁶⁰

Görüleceği üzere, “... sosyo-ekonomik yapıya egemen olan, siyasal iktidarı da kendi çıkarları yönünde şekillendirebilmekte, yönlendirebilmektedir.”⁶¹ Böylece, ortaya çıkan sonuç, birbiriyle sürekli etkileşim içinde bulunan, bir tür

59 Azrak, Ali Ülkü; Avrupa Topluluklarında İdari Yargının Genel Esasları, İÜSBF Yayını, İstanbul, 1982, s. 57.

60 Bkz. Bulut, Nihat; Devletin Gelişimi, op. cit., s. 21-48. Bu önemli konuda ayrıntılı bilgi için anılan çalışmanın bütününe bakılmasında yarar vardır.

61 Akad, Mehmed; Pluralist Toplum, içinde Küreselleşme ve Türkiye, op. cit., s. 130. Yazar devamla şöyle demektedir: “*Bu anlayışa uygun olarak önce aristokrasi, sonra da burjuvazi tarih sahnesindeki yerlerini almışlar, ancak işçi sınıfı bu işi hep koalisyonlar içinde götürmek zorunda kalmıştır.*” Buradaki ifadenin toplumumuzun siyasal gelişiminde ne denli gözlemlendiği, sözelimi işçi sınıfının ne denli bir etkinlik içerisinde bulunduğu hayli tartışmalı sayılsa gerekir ve ülkemizde sınıfsal sömürünün ya etnik yahut inanç odaklı söylemlerle ustaca bastırıldığını veya gözden irak tutulmasının başarılı olduğunu düşündürmeye elverişli bir sosyo-psikolojik toplumsal yapıya işaret ediyor sayılabilir.

62 Nitekim, kimi kesimlerde beliren yolsuzluklarda “*iktidarı ele geçirmek yolundaki kutsal davamız için ekonomik güç kazanmanın zorunlu olduğu*” yollu ‘*masum*’ ve ‘*meşru*’ gerekçelerin kullanılabildiği anımsanacaktır. Bir alıntıya burada yer vermek yararlı olabilir: “*Açık yüreklilikle ve cesaretle söylemek gerekiyor: Dün milleti paylaşmak için (tabii İslam adına ve o insanları kurtarmak için!) yapılan örtülü mücadele bugün devleti(n zenginliğini) paylaşmak üzere (yine İslam adına ve hem insanları, hem memleketi kurtarmak için!) verilen örtülü bir savaşa dönüşmüş durumdadır*” (bkz. Şimşek, Şaban; Allah bu memleketi cemaatçilikten korusun!... Amin. (1), Yeni Akit Gazetesi, 7 Kasım, 2010).

“*fasit daire*” niteliğindeki bir ilişkiye işaret ediyor gibidir: Siyasal iktidarı ele geçirmek için ekonomik iktidarı elde etmek gerekirken,⁶² ekonomik iktidar ise bizzat kendi zenginliğini artırmak için siyasal iktidarı baskılıyor konumuna girmekte; sonuç olarak siyasal iktidar/ekonomik iktidar ikilisi “*aynı yolun yolcusu*” yahut “*mağşerin iki atlısı*” durumuna geçivermektedir.

Kuşkusuz, demokratik bir ülkede siyasal iktidarı devam ettirebilmek için seçimleri kazanmak zorunluluğu bulunması nedeniyle, ekonomik açıdan görece baskılanan geniş kitlelerin '*gönlünün alınması*' yahut '*ikna edilmesi*' de gerekiyor. İşte, bu noktada karşımıza olası bir sav çıkıyor: Konunun toplumsal ekonomik paylaşım ögesinden saptırılıp, ısrarlı biçimde etnisite veya inanç odaklı tartışmalar üzerinden kurgulanıvermesi gibi bir harika çözümle kitlelerin ekonomi dışı alanlara yönlendirilmesi, sürecin devamındaki başlıca etken olarak belirlemektedir denilebilir mi?

Egemenlik ile iktidar kavramları açısından da farklılıklar bulunmaktadır. Sözelimi, egemenlik süresiz bir nitelikteyken, iktidar sınırlı süreli olarak belirebilir. Keza, egemenlik daha ziyade kurucu iktidar açısından örtüşebilir bir kavram iken, tâli (türev) iktidarlar bakımından bu özelliğin görülmeyeceği söylenebilir. Nihayet, egemenliğin daha çok devletin dış alanları itibariyle öne çıkan bir özellik olduğu da savlanabilir. Egemenlik ile siyasal iktidar arasında eşitlik yoktur, ast-üst ilişkisi vardır. Örneğin, 'iktidar' bir sömürge yönetiminde dahi bulunabilir. Keza, 'egemenlik' belli bir sınıfın elinde olmayan ve soyut nitelikteki bir ideolojik kavram şeklinde algılanırken, 'siyasal iktidar' belli bir toplumsal kesimin elinde ortaya çıkabilir.⁶³

Bu bağlamda son olarak, bu kez, toplumsal ekonomik yapıdaki artan küreselleşme⁶⁴ nedeniyle- beliren yeni oluşum veya dengeler sonucunda, ülke dışındaki egemenliğin kısıtlamalara maruz bırakıldığı bir “*yeni dönem gerçekliği*”nden de söz edilebilir. Ulus-devlet paradigmasında ülke içi iktidar savaşımı şeklinde beliren kurgu, değinilen gelişmelerden ötürü ülke dışı boyuta da ayrıca ve önemli bir boyutta savrulmuş görünebilmektedir. Sözelimi,

63 Bkz. Hakyemez, Yusuf Şevki; *Egemenlik Kavramı ve Tarihsel Gelişimi*, içinde Küreselleşme ve Türkiye, op. cit., s. 48-82.

64 Rothkopf'a göre, küreselleşme bir “*olgu*”dur ve tarihten beri süregelen bir eğilimdir. Nasıl ki endüstri toplumuna geçiş bir referandumla başlamamıştır, küreselleşme de böyle bir süreçtir ve geriye çevirmek olanaksız olduğuna göre onunla birlikte yaşamayı öğrenmek, aynı zamanda da onu dönüştürmeyi-etkilemeyi düşünmek daha evlâ olsa gerektir (bkz. Rothkopf, David, “*Superclass: The Global Power Elite and the World They Are Making*”, Carnegie Endowment for International Peace, 9 Nisan, 2008, Washington, D.C. (anılan kuruluş tarafından düzenlenen ve Rothkopf'un aynı başlıklı kitabına ilişkin tartışmaların yapıldığı toplantı kayıtları)). Yazarın bir diğer tesbiti ise, sanırım ülkemiz bakımından da önemli çağrışımlara yol açabilecek türdendir; buna göre, bir toplumun başarısı toplumsal zenginliğin artışıyla ölçülemez; bunun yerine, adaletin bir ölçüt olarak kurgulanması daha yerindedir (bkz. İbid.).

bir görüşe göre, küresel ölçekte etkinlik gösteren uluslararası şirketler yoluyla, toplamda bir kaç yüz kişi tüm insanlığın kaderini şekillendirebilecek boyutlardaki ekonomik gücü kontrolünde tutabilmekte ve çoğu zaman ulus-devlet egemenliğini etkin biçimde baskılayabilmektedir.⁶⁵

III. İktidar ve Sınırlama Gereksinimi

İktidar ve egemenlik gücünün kullanımı her toplumda “sorunlu” bir alandır. İbni Haldun'un anlatımıyla, “... iktidar zaafı, devlete ârız olması tabii olan bir hâlettir... Bunlar tedavisi ender bulunan devlet hastalıklarıdır.”⁶⁶ İktidar⁶⁷ arzusu, her fâninin içindeki bir gizli özlem şeklinde, türlü etmenlerden habire beslenir durur. İşte, çağcıl bir hukuk düzeni bu anlamda en önemli bir dizge gereksinimi şeklinde karşımıza çıkıyor.

- “İktidar dürtüsü”nün arka planı

'Nihayetinde fâni ömürlü' insanoğlunun iktidara erişmek için duyduğu karşı konulmaz ve doyulmaz ihtirası nasıl yorumlayabiliriz yahut, daha da önemlisi, nasıl anlamlandırabiliriz-? Üstelik, halk yoklamalarında neredeyse her daim siyasetçilere duyulan güvenin en alt düzeylerde seyretmesi bir gerçeklik iken, bireyler ne için iktidar düşü görmekten kendilerini

65 Bkz. İbid.. Buna göre, sözelimi İsveç'in 80 ülkede diplomatik temsilciligi varken Exxon şirketinin 180 ülkede etkinliği bulunmaktadır ve İsveç, Kyoto Sözleşmesi'ni onaylarken, anılan şirketin etkinliği için çıkmaza girmesine neden olabilmektedir. Yine, Rotkopf'ın ifadesiyle, sözelimi ABD Hazinesi başkanı ekonomik kriz ortamı belirlediğinde hemen 14 adet belli başlı finans şirketini (yahut “finans ailesi” de denilebilir, ki bu da bir tür “mafya ailesi” çağrışımı yapıyor) toplantıya çağırıp alınacak önlemleri onlarla birlikte kararlaştırmaktadır (bkz. İbid).

66 Hassan, İbn Haldun Metodu ve Siyaset Teorisi, op. cit., s. 263.

67 İktidar teriminin dilimizdeki diğer karşılıkları dikkate alındığında beraberinde getirmesi olası çağrışımlara sadece bir ironi bağlamında yer verelim (anılan ironi için bkz. Kenan Işık'tan aktaran: Boysan, Aydın; *Yüzler ve Yüreklere*, YKY, 7. Baskı, İstanbul, 2007, s. 311). Gerçekten, tarih boyunca iktidar erkine karşı konulmaz bir hırsla saldırıp sahip olmaya çalışanların “yüksek libido” özelliklerini sergiledikleri hususu, gerek siyasetçilerin özel yaşamlarına bakıldığında ve gerek sair nitelikteki toplumsal yapılanmalarda öne çıkan kişilerde gözlenen bir durum olarak beliriyor. Nitekim, inanç odaklı bir bağlamda “âlimlerin şehveti çok olur” şeklinde bir ifadeyle karşılaştığımızı anımsıyoruz (sözelimi “(k)usmen izlediği siyasetin, kısmen de şehvetinin sonucu (kral) Davut'un 20 karısı ve cariyesi olmuştu” (bkz. Davis, *İnsanın Hikayesi*, op. cit., s. 41)). Öyle görünüyor ki, biraz ironiye cevaz verilirse, iktidara gelen, sanki Anadolu'nun kimi yörelerinde hâlâ uygulaması görülen “yaşlı kişinin bolca başlık parası vererek küçük yaştaki gelini alması” benzeri, seçimlerde “parayı bastırıp oyu aldıktan” sonra artık gerdeğe girmeye hazırlanan pek heyecanlı yaşlı damat gibi, “yatak odasındaki erk”ine müdahil olabilecek başka bir erk istememekte ve seçmen kitesiyle “hem-hâl” olurken mahremiyetine olanca gücüyle sahip çıkmaya yeltenmektedir. Böylece, hukukun üstünlüğü veya anayasal hukuk düzeni çerçevesinde yargısal denetimle karşılaşan her iktidar, adeta “erkimin üstüne erk tanınam” tavrı sergileyerek, örneğimizdeki “yaşlı damat sendromu”na kapılıvermektedir ve etraftan herhangi bir başka erkin olası müdahalesine karşı “yaşlı damat refleksi” sergileyebilmektedir. Bu açıdan, “verdim parayı aldım gelini, daha kim karşı; helâlidir” çarpık anlayışı ile “sandıkta aldım da geldim oyu; daha bana kim karşı” dizelerini düzen herhangi bir siyasal iktidarın “demokrasi çarptıması” arasında büyük bir benzerlik bulunduğu savlanabilir. Oysa, Özey'in ustaca değindiği üzere, demokrasi dünyanın hiçbir yerinde dört-beş yılda bir seçime gidilmesiyle istenilen düzeyde gerçekleşmez; buna çoğulculuğu da eklerseniz, “millî irade”nin sadece seçimle oluşan Yasama'nın tekeline olmayacağını da kabul etmek zorunluluğunu görürsünüz (bkz. Özey, *Günışığında Yönetim*, op. cit., s. 9). “Kahrısa tehâda iki kişi / Biri er kişi, diğeri dişi / Mutlaka zuhur

alıkoyamamaktadır?⁶⁸ İnsanları iktidarı ele geçirmeye yönelten temel etken(ler) ne(ler)dir? Halkımızın veciz ifadesine göre:

“*“Yâr aşkı”, “kâr aşkı”. Kâr aşkı ile yapılan faaliyetler iktisadî faaliyetlerdir. İnsanı dükkana kâr aşkı koşturur. Eve de yâr aşkı koşturur. Yâr aşkına yapılan şeyleri İslam Hukuku ve halkı “Allah rızası” için yapılan sözü ile ifade eder.”*⁶⁹

Toplumsal bakış açılarından birisindeki durum böyleyken, hemen şu soruyu gündeme getirmek olasıdır: Erk ihtirasıyla iktidarı ele geçirme girişimleri acaba “*kâr aşkına*” mı, “*yâr aşkına*” mı yapılmaktadır?

Bu ve benzeri türden akla gelebilecek olası diğer sorulara yanıt verebilmek

eder üçüncü kişi / Ki ona derler Şeytan”; yahut, “Derler ki ateş ile baruta / Duramaz asla yan yana...” şeklinde nazım yöntemiyle ve bir tür ironik biçimde aktarılabilecek- inanç odaklı muhafazakar söylemlerin varlığına bu meyanda atıfta bulunulabilir. “*Zamanın ruhu*” dikkate alınarak bu söylemlere atfen meramı anlatmak, sorunun daha iyi algılanmasına yardımcı olabilir düşüncesindeyiz. Buradan hareketle metaforumuza devam edersek, iktidarların temsili demokrasi esasına dayalı seçimlerin sonucunda elde ettiği siyasal güç sonrasında halkla “*tenhâ odalarda başbaşa kalma arzusu*”na kapılması ve mekânda başka kimseye erk tanımama yahut müdahaleye fırsat vermeme şeklinde beliren bir tür “*kıskançlık krizleri*”ne sürüklenmesi, giderek etrafına kimseyi yanaştırmama içgüdüğü sergilemesi, bunda da kendi “*kutsal*” erkine karşı her türden erk iddiasına bir tür “*şirk koşma*” algılamasına girerek tepkisini kızgınlıkla ortaya koyması keyfiyetiyle karşılaşılr. Bilinir ki, dimimizde şirk koşmak, “*küfre*” delalet eder ve en büyük günahlardan biri sayılmakla kategorik biçimde dışlanır. Benzer analogjiyle, iktidarlar da kendi erkine karşı diğer erklerden gelecek müdahaleleri “*şirk koşma*” olarak görme eğilimine girmekte ve “*demokrasi düşmanı*” suçlamasıyla bertaraf etmeye yeltenmektedir. İşte bu durum, az önceki söylemle karşılık görebilir ve böylece denilebilir ki, iktidar ile halkın tenhâda yalnız kalması “*kat’iyen caiz değildir*”. Aksi takdirde, ortaya “*Şeytânî*” işler ve sonuçlar çıkar ve hiç bir zaman da bunların ‘*Rahmânî*’ nitelikte olduğu söylenemez. Giderek, toplumsal yaşam içerisinde öne çıkan kimi “*kanaat önderleri*”nde de benzeri bir “*yüksek benlik duygusu*” göze çarpıyor. Sözelimi, şair Necip Fazıl Kısakürek’in bir yazısında “*ben*” kelimesini aşırı kullanmasından dolayı, matbaada eski yöntemle baskı yapılırken “*b*”, “*e*” ve “*n*” harflerini gösteren kurşun hurufatın tükendiği hususu, bir anekdot olarak, edebiyatla uğraşan çevrelerde iyi bilinir. Ancak, daha farklı bir açıdan değinmeye geçerek, iktidar arzusu toplumsal yaşamın içerisinde her kesimde ve belki her bireyde görülen, “*törpülenerek aşırılıkları giderilesi bir öge*” şeklinde beliriyor gibidir (toplumsal yapı içerisinde beliren bütün bu plüralist yapılar “*sosyal iktidar*” kavramıyla karşılanmaktadır (bkz. Zabunoğlu, *Kamu Hukukuna Giriş*, op. cit., s. 6, 7)). Bu habâset, aile içerisinde görülme başlar daha en başta; sözelimi eşler arasındaki iktidar savaşı giderek gelin-kaynana arasındaki, “*cins-i latiflerin erkek nesli yani “cins-i kerih”ler- üzerinde uyguladıkları*” yönetim ve denetim yahut “*emir ve itaat*”- mücadelesine kadar uzanır. Özellikle inançların süflî sömürüsünün kolayca gündeme gelebildiği topluluklarda zirveye varan iktidar gücü (ki bu anlamda Demokrat Parti yönetiminin 1950’lerde “*dini siyasete alet etmek suçu*” tabiri içerisinde inanç sömürüsüne karşı bir yasa tasarısı hazırlanmış olması, yakın tarihimiz bakımından hayli çarpıcı bir siyasal gelişme olarak anımsanmalıdır (bkz. Özçelik, *Demokrat Parti’nin Demokrasi Söylemi*, op. cit., s. 182)), bireyler arasında zeka veya fiziksel bakımdan olsun türlü bağlamlarda güçlü olanın zayıf istismarına yönelen boyutları da içerir. Bu tabloya bakıldığında, “*yok edin insanın insana kulluğunu*” diyerek dizelerinde sömürüye karşı isyanını dile getiren şairin (Nazım Hikmet Ran (bkz. Davet adlı şiiri)) dileği, herhalde kendisini ancak bir ütopyada gerçekleştirecek kemâline varabilecek gibi görünmektedir.

68 Siyaset uğraşısının sadece günümüzde değil, çok daha eski devirlerde de pek “*matah*” görülmeyen bir “*kazip şöhr*”inin bulunduğu söylenebilir. Sözelimi, 1919 yılında olarak Fransa’yı ziyaret eden Polonya başbakanına Fransız başbakanı Clemenceau şöyle diyordu: “*Siz, dünyaca ünlü müzisyen Paderevski’siniz, şimdi Polonya başbakanı oldunuz demek... Ne feci bir düşünüş bu Tanrım!..*” (aktaran: Boysan, Aydın; *Uzun Yaşamının Sırrı*, IV. Baskı, TİBKY, İstanbul, 2008, s. 310). Burada kullanılan metafordaki “*müzisyen*” ibaresini “*akademisyen*” şeklinde değiştirmenin hemen akla geliverdiği de söylenebilir.

69 Seviğ, Vasfi Raşid; *Borçlar Hukuku ve İktisat*, AÜHFD, C. 7, Sy. 3, 4, 1950, s. 234.

için, gerek toplumsal ve gerek bireysel psikişik alanlardaki bilimsel irdelemeler kuşkusuz zorunlu ve giderek oldukça açıklayıcı olacaktır. Açığıtır ki, erk sahibi olmaya yönelik duyguların psikopatolojik bir irdelemesini ortaya koymanın çok yararlı işlevleri görülebilir. Bu konuyu ilgili alanın uzmanlarına bırakma gereği aşikâr olmakla beraber, gözlem ve analize dayalı kimi tesbitlere girişmeyi denemek, en azından belirgin ipuçlarını belki- ortaya koyabilir ümidindeyiz. Aşağıdaki satırlar, işbu düşünceden hareketle kaleme alınmıştır.

Bu anlamda ilk olarak, görece uzun sayılabilecek devlet bürokrasisi deneyimlerimize atfen kimi kişisel gözlemlerimize yer vermek yararlı olabilir. İyi bilinir ki, devlet bürokrasisi içinde en alt düzeyde yetkilendirilmiş bireylerde dahi bu yetkinin “*ziyadesiyle tadını çıkarmak ve keyfini sürmek*” şeklinde betimlenebilecek davranışlara rastlamak, ülkemizde çoklukla karşılaşılan bir özellik olagelmiştir. Nitekim, bu bağlamda Özyay'ın aktardığı bir ifade çarpıcıdır:

“İdare, hasta ruhlu ve insanlıktan uzak bir varlıktır. Dostluk yoluyla varılabilecek çözümleri reddeder. Didişme konusunda o denli açgözlüdür ki, idare mahkemeleri işten başlarını alamazlar. Yargı yerleri kendisini haksız çıkardığında da, genellikle bu kararları uygulamaktan kaçır. İdari uyuşmazlıkların o kadar eski bir tarihi vardır ki, bundan bir zevk mi alıyor diye sorulabilir. Müsaadeye dayanan gücü, sanki en görkemli noktasına, kendisinden isteneni geri çevirdiği zaman ulaşıyor sanılır. Biraz daha cana yakın olamaz mı diye düşünmez bile, çünkü böyle bir olasılık onu kahreder.”⁷⁰

Bir dönemin efsâne valisi Recep Yazıcıoğlu'ndan bizzat dinlediğimiz bir ironi de, yine, bürokrasinin iflah olmaz keyfiliğine yahut güç gösterisine, giderek arka planda yer alan “*erk hassasiyetine*” işaret etmektedir.⁷¹ Benzeri

70 Frappart'dan aktaran: Özyay, İl Han: Günışığında Yönetim, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2004, s. XIX, XX, 13.

71 Buna göre, abdesthane kapısındaki görevli, içeri girenlere köşede sıralı ibriklerden hangisini alacaklarını buyurmaktayken; birbirinin tümüyle aynısı ibriklerden hangisinin alınacağını buyurmanın hikmetini sorana yanıtı şöyledir: “*Burada boşuna durmuyoruz herhalde, müsaadenizle bizim de o kadarcık olsun bir erkimiz vardır*”. Yazıcıoğlu, bürokraside erk kullananlara arız olan işbu “*erki karşısındakine hissettirme*” hastalığının hemen her kademe de kendisini başarıyla ortaya koyabildiğini vurgulamaktaydı. Gerçekten de, sözcğelimi, çalıştığımız kurumdaki bir orta düzey yönetici, çalışanların yasal yıllık izin kullanımlarını kısıtlamakla marifet eylediği sanısına kolayca kapılabilmekte ve izin istemlerine görkemli “*hayır*” yanıtlarını verirken sanki erk sahibi olmanın doruğundaki bir zevkini tatmaktaydı. Burada verdiğimiz örnekler, aslında demokrasi ve iktidar erkini ele geçirme saikleri hakkında analize elverişli gibidir. İktidarın şu veya bu elde toplanması, halkın adalet ve eşitlik içerisinde ibriklerden yararlanmasını kaydıyla sorun oluşturmaktan uzaktır ve gelişmiş Batı demokrasilerinde büyük oranda bu yönüyle belirir. Ondan dolayıdır ki anılan ülkelerde iktidarın el değiştirmesi sokaktaki birey için radikal değişimler getirmez ve sokaktakinin pek de aslında umursamadığı bir etkinliğe dönüşür görünümündedir. Oysa, diğer kimi ülkelerde iktidar değişimiyle yeni hükümetin büyük rant aktarımlarına kavuşması, hukuk devleti ilkesinin sözde kalmasıyla birleşerek “*kahhâr iktidar erki*”ni

yaklaşımların en işlevsel olduğu söylenebilecek kimi şöhretli kurumlardaki kamu görevlilerince dahi kimi zamanlar pervasızca uygulanabildiği ise, bizzat bu satırların yazarının şahit olduğu bir keyfiyettir ve hatta kimi bürokrat meslekdaşlarınca '*vatandaşa hizmet konusunda çıtayı gereksiz biçimde yükselttiği*' yönünde şaka yollu tarizlere dahi maruz bırakılmıştır.⁷²

Özetle, birey erk sahibi kılındığında, bu erki zirveye taşımaya eğilim gösterebilmekte, giderek bunu yaparken kendinden geçecek denli psişik özellikler gösterebilmektedir. Dikkat çekici olan bir husus ise, bireye tanınan erkin kapsamından bağımsız olarak, ister sıradan bir yetkiyi içersin yahut ister tepede tüm erklerin üzerine çıkan bir zirve yahut "*nirvana*" noktasında belirsin, her erk sahibinin bu "*erk virüsü*"nden etkilenmeye hazır ve nazır, yahut buna teşne veya duçar olabilmesinde yatıyor gibidir.⁷³ Bu noktada yine Rousseau'ya kulak verelim: "*İnsanlar arasındaki güç ilişkileri her zaman keyfiliğe*

oluşturma anlamına gelebilmektedir. Bu durumda, yandaş bireylere aynı ibriklerden yararlanmak bir yana üstüne "*ipekli bez*" verilirken, daha az yandaşlar "*iki katlı yumuşacık kağıtla*" ödüllendirilmekte; buna karşın yandaş olmayan bireyler "*zımpara kağıdıyla yetinmek*" zorunda bırakılabilmekte ve hatta "*defi hacete gelen*" kimileri içeriye dahi sokulmaksızın "*kapıdan def edilebilmekte*"dir. Oysa demokrasi, kuşkusuz "*bu*" olmamak gerektir. Ekonomik hak ve özgürlüklerin bu anlamda gerek toplumsal algıda ve gerek hukuk öğretisinde (özellikle de idare hukuku bakımından) gözden irak tutulması, soruna katkı sağlayan belki de oluşturan- başlıca öğelerdir ve buna önemle dikkat çekmek istiyoruz. Bu bağlamda, iktidarların ekonomik rant paylaşımını eleştiri odağında tutmak bir yana, Fransız hukuku kaynaklı arkaik "*intuitu personae*" ilkesine dayanarak olumlayan idare hukuku öğretisinin belki farkında dahi olmadığı katkı da gözden uzak tutulmamalıdır (anılan ilkeye ilişkin ayrıntılı bir bir değerlendirme için bkz. Çal, Sedat; "*Intuitu Personae*" veya İmtiyaz Sözleşmelerinde İdarenin İmtiyazcıyı Seçme Hakkı Üzerine... (anılan makale Ankara Barosu Dergisi'ne gönderilmiş ve olumlu hakem raporuna istinaden öntümüzdeki ilk sayısında yayımlanmak üzere kabul edilmiştir)).

72 Nitekim, bir baraj yapımı projesindeki istihkakların yurt dışı kredilerden ödemesine ilişkin olarak, imzalanması gereken evrakın bürokratik süreç içerisinde en alttaki memurdan imza makamına kadar çıkarılmasına yönelik evrak akışını takip etmek üzere ortalarda gezinen kâmil yaşlardaki kişinin ilgili yapımı şirketin ortaklarından birisi olduğunu öğrendiğimizde, kendisinin yurt içi veya yurt dışında proje üstlenebilmeyi teminen konununun ve giderek kapasitesinin gerektirdiği üst düzey işlevini yerine getirmek yerine bürokrasi koridorlarında zaman öldürmesinin memleket adına bir israf ve kayıp olduğunu vurgulamamız üzerine, yanıt şöyle gelmişti: "*Buna zorunluyum; başka türlü, evraklar bir masadan diğerine gidiyor derken aradan günler geçiyor.*" Bu tür iş sahiplerinin randevu almaksızın meramlarını anlatmak üzere çalıştığımız devlet dairesine görüşmeye gelmelerine karşı çıkmayışımız ve kuşkusuz kendi "*çap*"ımızla kısıtlı- bir "*erk gösterisi*"ne tevessül etmeyişi, kimi meslekdaşlarımızda yukarıda değindiğimiz "*çıtayı gereksiz yükseltme*" yollu dostça yakınmalara neden olabilmekteydi.

73 Sözgelimi, devlet bürokrasisinde görev yaparken, çalıştığımız kurumun idari ve mali işlerine bakan bir daire başkanının bizzat kurumun o dönem itibarıyla başındaki kişinin övgüye değer tevazuuna kıyaslanmayacak biçimde- sadece kuruluşun bahçesinde tenezzüh maksadına binaen- mutad hale getirdiği öğle vakti yürüyüşlerindeki görece hayli kısıtlı erkinin ihtişamlı bir zirvede duyumsandığı abartıyla belli edilen ve giderek etraftan geçenlere heybetle duyumsatıldığı- azamet gösterisini aktarabilmek, yeteneğimizin üstünde ve dışındadır. Yine, yüksek öğrenimimiz sırasında görüştüğümüz bir yaşlı hemşehrimizle, devlet bürokrasisinde görev aldıktan bir süre sonra karşılaştığımızda ve çalıştığımız kurum ile o dönemde haiz bulunduğumuz "*uzman*" ünvanı bilgisini muhabatımızda iletme durumunda kaldığımızda, aldığımız karşılık şuydu: "*Demek daha bir müdür bile olamadın!*" Erk kullanan bir makam sahibi olmanın halk nezdindeki algılamaya itibarıyla toplumsal değer ölçüleri bağlamındaki bu karşılığı, kanımızca hayli çarpıcıdır ve üzerinde türlü yorumlar veya analizler geliştirmeye elverişlidir.

*meyleder.*⁷⁴

Öte yandan, Batı ülkelerinde siyasetçilerin her daim söyledikleri ve yine her daim inanılmadığı bilinen- gerekçe, “ülkeye hizmet aşkı”dır; ancak, bir görüşe göre asıl etken, “*iktidarın (gücün) bizatihi kendisi*”dir.⁷⁵ İktidar, herşeyin emre amâde kılındığı bir ayrıcalıklar dizisini ortaya koyar.⁷⁶ Bu yöndeki bir ifadeye göre de, siyasal parti elitlerinin sosyal işlevi hükümet siyasasını formüle etmek ve uygulamaktır; ancak “*motivasyonları*” farklıdır: Seçilmek ve uzatabildikleri denli iktidarda kalarak erkin beraberinde gelen ayrıcalıkların ve çıkarların keyfini sürmek.⁷⁷ Erk odakları, bu noktada sanki Hobbes'un “*doğal hal*”deki insan tasavvurunu sürdürüyor gibidir; zira, buna göre, “*doğal hal*”de insan sürekli üstünlük kurmanın (egemen olmanın) sonsuz zevkini duyan bir varlıktır.⁷⁸

Giderek, iktidar arzusuyla hareket etmenin uluslararası siyaset üzerinde dahi sonuçlar doğurabildiği savlanmaktadır. Buna göre, sözgelimi, İngiltere'nin Avrupa Birliği'ni bir yana bırakarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'yle özel bir siyasal ilişki geliştirmesinin ardında, yine iktidar gücünün bu ikincideki görkemli yapılanma biçimi etken olmaktadır.⁷⁹

Siyasal iktidarı ele geçirme arzusunun etkenleri olarak Batı ülkeleri bağlamında değinilen bu özellikler, dileriz ülkemiz açısından da geçerlik kazanabilecek yegâne öğeler şeklinde belirsinsin. Oysa, saydamlığın yer almadığı, idari yöntem yasasının tasarısı olmaktan kurtulup bir türlü

74 Rousseau, Jean-Jacques; *Toplum Sözleşmesi ya da Siyaset Hukuku İlkeleri*, (Çev. İsmail Yerguz), Say Yayınları, İstanbul, 2008, s. 43.

75 Rachman, Gideon; *Hillary Clinton and the thrill of political power*, Financial Times, 15 Ocak, 2008. Yazarın İngiltere Başbakanı Tony Blair'in aile fotoğraflarını gören birine atfen aktardığına göre, bunların birinde şöyle bir slogan göze çarpyordu: “*Oh, başardık (“We've made it!”)*”.

76 Sözgelimi, İngiltere eski başbakanı John Major, iktidar makamından ayrılmanın “*arabanın arka koltuğuna kurulduktan sonra, aracın hareket etmediğini farketmek*” şeklinde özetlenebileceğini söylemekteydi. İktidardan düşmeyle beraber, dikkatleri üzerine çekme yahut saygı görme ve sevilme gibi hususlar da birdenbire ortalıktan kayboluvermektedir (bkz. İbid.). Yazara göre, şöhret için iktidara gelmeyi veya tarihe geçmeyi arzulamak gibi etkenlerden beslenmeyi belki mazur görmek mümkün olabilir. Ancak, bu durum, kamu yararının salt anılan etmenler nedeniyle yeterince gözetilmeyebildiği, yahut bu yüzden kamu yararına aykırı hareket edilebildiği gibi durumlara yol açma tehlikesini de beraberinde getirir. “*Ah, annem şimdi şu masada otururken beni bir görebilseydi (“Gosh, if only Mum could see me now!”)*” ifadesinin ortaya koyduğu türden bir etmen, kamusal göreve ve gereklerine odaklanmayı engelleyebilir (bkz. İbid.).

77 Bkz. Downs, Anthony; *The Origins of an Economic Theory of Democracy*, içinde Information, Participation, and Choice An Economic Theory of Democracy in Perspective, (Ed. Bernard Grofman), University of Michigan Press, 1995, s. 197.

78 Bkz. Türközer, Bahir Güneş; *Hukukun Objektivite Kazanma Süreci*, TBBB, Sy. 59, 2005, s. 201.

79 Rachman'ın aktardığına göre, “*Camp David'e helikopterle (dikuçakla) giderseniz, bu hemen daha o anda birdenbire- bir libido yüklemesine neden olur; ama Brüksel'deki Avrupa Birliği zirvesine giderseniz, ortam o denli depresiftir ki, bir hafta boyunca iktidarsız kalırsınız*” (bkz. Rachman, *Hillary Clinton and the thrill of political power*, op. cit.). Buradaki “*iktidar*” değinisi, yukarıda 68 no.lu dip notta yer verdiğimiz “*iktidar*” açılımına atıfta bulunması bağlamında, aynı yaklaşımı içermesiyle dikkat çekmektedir.

yasalaştırıl(a)madığı⁸⁰ veya güncel siyasal tartışmaların ağırlıklı olarak inanç yahut etnisite odaklı söylemlerle doldurulduğu ortamlar, ister istemez 'iktidarı ele geçirme'nin arkasında daha başka etkenlerin düşünülmesini gündeme getirebilmektedir.⁸¹ Unutulmaması gereken bir husus varsa, o da “*her türlü süfli arzuyu*” gözden ırak tutabilmek için kutsallık kazandırılan savlarla örtülü hale getirmenin çok uygun bir yöntem ve taktik olacağıdır.⁸²

Giderek aşağıda yer verdiğimiz uzunca alıntı, bir anlamda, burada vurgulamaya çalıştığımız sorunu gayet ustalıkla damıtmaktadır:

“... (A)taerkil bir zihniyetin, merkeziyetçi bir siyasi yapının egemen olduğu bir düzende, 'fikir' ve 'çıkar' arasındaki ölümcül çelişki pek kolay aşılamıyor. Çıkarın, fikri araç haline getirmesinin önünde durulamıyor. Ve güç merkezlerinin fikir ittifaklarından değil, çıkar ittifaklarından oluşması kaçınılmaz oluyor. Türk siyasi sistemi, Osmanlı'dan bu yana bu ölümcül çelişkinin önünde debelenir durur. **Sorun, gücün tanımıyla, güce yönelik beklentiyle ilgilidir, aslında. Gücün; devlette yığılı nemaları çıkar sağlama ve cazibe merkezi olmaya yönelik şekilde keyfi ve ilkesiz yolla dağıtma aracı olarak tanımlanmasıyla ilgilidir. Böyle bir 'güç tasavvuru'yla alakalıdır. Belki de bunun içindir ki, Türkiye'de çok partili düzen, gerçek anlamda çoğulcu bir yapıyı gündeme getirememiş; bu nemaları yeni beliren gruplara dağıtan ana bayilerin sayısının artmasından, çoklaşmasından ibaret olmuştur.**”⁸³

Özellikle siyasal iktidarların ekonomiye (ve dolayısıyla girişim

80 İktidara gelmenin bir önemli öge, ancak iktidara geldikten sonra hükümet faaliyetlerinin yürütülmesi sırasında saydamlığın kurgulanmasının daha da önemli bir öge olduğu ve bu bağlamda idari usul yasasının çıkarılmasının ne denli bir zorunluluk içerdiği konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Özyay, *Gümsiğünde Yönetim*, op. cit., s. 12-16.

81 Nitekim, alıntı yaptığımız yazıda, ülkemize benzer biçimde Doğulu bir toplum yapısının yer ettiği Rusya'da, sözelimi Stalin'in kendi kendine “*Bana da bir bakan hele! İşte, Kremlin'deyim*” demekle vakit geçirdiğini savlamanın pek düşünülemediği vurgulanmaktadır (bkz. Rachman, *Hillary Clinton and the thrill of political power*, op. cit.) ki, ülkemizde iktidarı ele geçiren liderlerin bu yönde zaman harcadıklarının ne derece varsayılacağı kuşkusuz böylece akla gelmektedir.

82 Bkz. Çal, Sedat; *Uluslararası Yatırım Tahkimi ve Kamu Hukuku İlişkisi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 84.

83 Bayramoğlu, Ali; *Güç, siyaset, cemaat...*, Yeni Şafak Gazetesi, 1 Ekim, 2010 (“**vurgu**”, tarafımıza aittir). Yazar devamla, ülkemizde siyaset ve siyasetçinin topluluk ya da cemaat anlayışından toplum anlayışına hâlâ geçiş yapamamış olduğunun altını çizmektedir. Buna göre, “... *bu ülkede siyasetçinin tam bir toplum tasavvuru yoktur. Yani tüm toplulukları farklarıyla ele alan, onların ortak paydasından, etkileşimlerinden hareketle tanımladığı bir 'toplum tasavvuru' bulunmaz, siyasetçinin zihninde. Bunu yeknesak ve muğlak bir bütünü ifade eden, aslında savunduğu topluluğun bizzat kendisi olan (ya da olmasını istediği) millet kavramıyla ya da farklı olanı yok sayan milli irade kavramıyla ikame eder, siyaset ve siyasetçi... Sistemin özüyle, yapısıyla, bunların değişimiyle hiçbir şekilde ilgili olmayan; tersine onu olduğu gibi koruyup kendisine yontmaya çalışan kalkınmacı, devletçi, popülist siyasi söylemlerin, devleti kontrol mücadelesine endekslenmiş siyasi çekişmelerin, savaşların kökü de buradadır. Ve sonuç olarak, siyasi partilerin demokrasi arayışı, söylemi ne denli samimi olursa olsun, bu anlayışla sınırlı kalır*” (“**vurgu**”, tarafımıza aittir). Buradaki ifadelerin, bir anlamda, yukarıda 53 no.lu dipnotta değindiğimiz “*çekil kenara, becemiyorsun*” ironisini teyid ettiği hususu, sanırız ki dikkatleri çekmiştir.

özgürlükleri veya dilediğince verilen imtiyazlar yahut ruhsatlar üzerinden mülkiyet hakkına, dolayısıyla da insan haklarına) müdahalelerinin Batılı ülkelere görece inanılmaz boyutlara yükselebildiği söylenebilir. Böylece, iktidar arzusunun arka planında aslında rant paylaşımının el değiştirmesi gibi bir etkenin başlıca rolü oynaması şaşırtıcı olmayabilecektir ve böylesi bir etkenin varlığı halinde siyasal tartışmaların bu konu yerine başka alanlara yönlendirilmesinin bir tür “*canbaza bak*” işlevini görebileceği de olası savlar arasında değerlendirilmeye elverişlidir.

Bu anlamda değinmek gerekirse, sözgelimi apartman yöneticiliği için halkımızda öne çıkarak bu hizmeti üstlenmeye yönelik bir arzu pek gözlenmez ve apartman sakinlerinden birisi adeta zorla- bu “*angarya*”yı yerine getirmek zorunda bırakılır.⁸⁴ Oysa, konu belediye meclis üyeliği, belediye başkanlığı veya milletvekilliği gibi temsil ögelerine gelince, birdenbire kuvvetli ve ihtiraslı bir arzu oluşmaktadır. Bu durumu “*halka hizmet aşkı*”yla açıklayabilme olanağını görmek, sadece ve ancak müstehzi bir tebessüm uyandırmaya yarayabilir kanısındayız. Faruk Erem hocamıza ait “*suçluyu kazıyınız, altından insan çıkar*” deyişini yeniden kurgulayarak soralım: “*İktidar ihtirasını kazırsak, altından ne çıkar?*”

İşte, özellikle idarenin ekonomiye müdahalelerinin ve giderek genel bağlamda siyasal iktidarların faaliyetlerinin saydam karar alma süreçlerine mahkum kılınması, giderek yargısal denetimi, bahse konu arzuların “*olması gerektiği düzeye*” gelmesini kolaylaştıracaktır. Zira, kanımız odur ki, mevcut şekliyle ekonomik alanlardaki bu “*olağanüstü genişlik içeren*” hareket alanı, hizmet arzusu gibi makul karşılanabilecek gerekçelerin yanı sıra, pek çok gayrimeşru arzuların kabarmasına yol açmak bakımından “*fena halde elverişli*” bir ortam yaratmaktadır.⁸⁵

84 Sözgelimi, şahit olduğumuz bir olayda, bir apartman yönetimi toplantısındaki yönetici seçimi sırasında, apartmanın dış boyasını ve çatı yenilemesini gerçekleştirmek üzere biriktirilen görece yüksek tutarın cezbesiyle bu kez tam aksine yönetici olma yarışı başlayıvermişti. Bu esnada apartman sakinlerinden birisinin adaylardan biri aleyhine “*rant yemeye niyetli bu, asla seçmemeliyiz*” şeklinde fışıldadığını anımsıyoruz. Pek bir afra-tafralı bu kişi, nihayetinde demogoji yeteneğini kullanarak yöneticiliğe seçilmeyi başarmıştı. Ne var ki, bir kaç ay sonra tüm yaptıklarının göz boyayıcı nitelikte ve gerçek bedellerinin çok üzerinde maliyetler içeren yolsuz uygulamalar olduğu anlaşıldığında da ortadan kayboluvermişti ve böylece uyarıda bulunan kişinin haklılığı ortaya çıkmıştı.

85 Siyasal iktidarın el değiştirmesi bağlamında toplumumuzun sıradan güncel yaşamı içerisindeki siyaset konuşmalarının veya tartışmalarının pek bir hararetle yaşanıyor olması da, kanımızca işte bu gerçeklikten beslenmekte veya kaynaklanmaktadır. Rahatça gözlemlenebilir ki, ülkemiz sözkonusu oldukça herhangi bir nedenle biraraya gelmiş iki kişinin en başlıca sohbet konularından birisi siyaset olarak belirivermektedir. Neredeyse her kahvehanede her gün hem de onlarca kez- hükümetler kurulur, hükümetler bozulur. Bu durum, aslında bir bakıma sağlıksız bir toplum yapısına işaret ediyor denilebilir. Bu satırların yazarı, sözgelimi, ABD’de yaşadığı yıllarda bireylerin biraraya geldiklerinde hükümet kurup devirdikleri gibi bir sohbet konusuna rastlamamıştır. Avrupa ülkelerinde de durumun pek farklı olduğu söylenemez. Sözgelimi, halihazırda yaşadığımız Belçika örneğine bakıldığında, başkent Brüksel

Öğretiden benzer yoldaki bir analize göre, kapitalizmin doğuşundan önce gücün kazanç güdüsünden öte, toplumsal statüyü korumak ve güçlendirmek amacına hizmet ettiği; ancak, kapitalizmle beraber kazanç amacıyla gücün ele geçirilmeye çalışıldığı söylenebilir. Başka bir deyişle, “*pre-kapitalist toplumlarda güç zenginliğin kaynağı iken, kapitalizmde ise zenginlik gücün kaynağı olmaktadır.*”⁸⁶ Ülkemizde iktidarın parasal zenginliğe tahvili yönündeki gelişmelere bakılarak kapitalist bir toplum yapısına eriştiği savlanabilir mi? Bu soru, üzerinde düşünmeye değer sayılabilir. Ne var ki, hemen değinmek gerekirse, kapitalizm öncesi düzenin baskın unsuru olarak ekonominin siyasete ve dine dayandığı⁸⁷ anımsanacak olursa, ülkemiz bakımından daha ziyade kapitalist öncesi özelliklerin belirdiği, belki bir bakıma “*politik kapitalizm*”⁸⁸ düzeninden söz edilebileceği de olası savlar arasındadır.

Ülkemizde siyasetin nitelik olarak sergilediği boyut, sonuç olarak, pek iç

sokaklarında siyaset tartışmalarına sardırıp kendilerini hararetle tartışmalara kaptırmış insan kümelerini görmek hayli zordur. Üstelik, yakın zamanlarda bu ülke oldukça ağır bir siyasal bunalım içine girmiş bulunmaktadır: Son seçimlerin akabindeki parlamento aritmetiği nedeniyle hükümet bir türlü kurulamamaktadır ve fakat güncel hayat kendi dinamiğinde işleyip gitmektedir. Öyle ki, bu durum “*en iyi hükümetin olmayan hükümet*” yahut başka deyişle “*etkisiz birim eleman*” niteliğiyle öne çıkan hükümet olduğu yolundaki yaklaşıma hak verecek gibi görünüyor. Bu durumu nasıl açıklamak mümkün olabilir? Kanımızca buradaki temel etken, bir hükümetin yerine bir başka hükümet gelmesinden dolayı bireylerin güncel yaşamı veya özellikle ekonomik faaliyetleri yahut çıkarları üzerinde doğabilecek olumsuz etkilerin en aza indirilmiş olması gerçeğinde yatmaktadır. Oysa, devleti rant kaynağının merkezine oturtan bir yapı, siyasal parti patronajı anlayışıyla birlikte her tür olumsuzluğun kökenini oluşturduğu gibi (bkz. Bilir, Faruk; *Siyasi Partilerin Güncel Sorunları ve Demokratikleşme*, s. 10 (<http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/demokrasi/demokrasi1.pdf>)), üstelik bu rant kaynağını ele geçirmeye yönelik hareketleri demokrasi kutsallaştırması altında gözden irak tutmaya, yahut başka bir ifadeyle “*canbaza bak*” oyunu üzerinden zihinsel veya kavramsal aldatmacalara da arayabilmektedir. Deyiş yerindeyse, Konfüçyüs’ün atıfta bulunduğu “*ırmak kıyısındaki vahşi kaplan*”ın yerine geçen “*evcil bir kedi*” gibidir bu tür gelişmiş toplumların maruz kaldığı siyasal erk. Dramatik değişimler veya “*politik kapitalizm*” hastalığından yeterince kurtulmuş bulunan bir toplumda başka türlü de düşünülmemek gerekir esasen. İşte, arzu edilen, burada ifade etmeye çalıştığımız üzere, bireyler üzerindeki “*vahşi ve yurtcu*” veya “*olumsuz*”- etkisi en aza indirgenen bir hükümettir denilebilir. Kuşkusuz, iktidarın sosyal devlet olma ilkesinin gereklerini yerine getirmesi veya makro hedeflere yönelik faaliyetleri, yahut kamu hizmeti etkinlikleri uygulanmaya devam edilecektir. Kastımız, bir iktidar değişimiyle siyasal erkin baskıcı gücünü bireyin üzerinde etken kılamayacak, keyfilikten ve zulümden irak bir yönetimdir. Böylesi bir dizgenin yaşama geçirildiği bir toplumda, bireyler siyaset tartışmalarına ne için gereksinim duyacaktır? Dolayısıyla, Batı demokrasileri toplumlarında görülen *homo civicus* tipolojisine karşın ülkemizde bu anlamda gözlemlendiği savlanabilecek *homo politicus* niteliği, işte, iktidar gücünün vahşi kaplan özelliğine bürünmesinden, yani bireylerin alanına “*bir fil gibi, tüm haşmetiyle*” dalarak ortalığı tarumar etmesinden kaynaklanıyor denilebilir.

86 Ünlü, *İmparatorluk Fikrinin Gelişimi*, op. cit., s. 244.

87 İbid., s. 245. Bu toplumsal yapılarda ekonomi ve ekonomik düşünce geri plandayken siyasal ve toplumsal algılamalar öne çıkmaktadır; “*savaş, gurur ve iktidar ihtirası gibi kaygıların içinde, çayda erimiş şeker gibidir ekonomi*” (bkz. İbid., s. 249, 250) (yazar, buradaki metaforun Mehmet Genç tarafından Osmanlı ekonomisi için kullanıldığı aktarmaktadır (İbid., 6 no.lu dipnot)).

88 Weber’in ortaya koyduğu bu terimle, politik ortamdan kaynaklanan (imtiyazlar elde etmek veya devlet fırsatlarından yararlanmak yahut devlete borç vermek, vbg.) fırsatçılığa dayalı zenginlik arayışları kastediliyor (bkz. İbid., s. 245, 249).

açıcı görünmüyor gibidir. Nitekim, Cemil Meriç, 1968 yılında verdiği bir dersinde şöyle demektedir: “İlmin nazarında her politikacı bir parça yalancıdır. Politika temiz bir hedefe varmak için⁸⁹ oynanan pis bir oyundur. Her namuslu adam, daha namuslu bir dünyanın kurulması için bir lağım banyosundan geçmelidir.”⁹⁰ Buradaki ifade bir açıdan ironik çağrışımlara elverişlidir; zira, siyasal temsilde topluluğun iradesini yansıtmak üzere seçimlerde aday olması bağlamında, bizatihi “aday” kelimesinin Grek dilindeki aslını oluşturan “*candida*” (İngilizce’ye “*candidate*” olarak geçmiştir), adını Atina demokrasisinde adayların kendilerini tanıtmak üzere giydikleri “**lekesiz, beyaz giysi**”den almaktadır.⁹¹

Yine, iktidar dürtüsü bağlamında değinmek gerekirse, öğretilen bir görüşte vurgulandığı üzere, politika ile ekonominin birbirinden bağımsız, kopuk işlediğini hiç kimse söyleyemez; “*ekonomi-politik*”, daha 19. yüzyıldan bu yana “*zamanın ruhu*”nu ortaya koyan bir kavramdır.⁹²

Konuyu bir başka alıntıyla bitirelim:

“Batı’da para piyasada kazanılır ve iktidarı satın almak veya etkilemek için kullanılırken, Doğu’da iktidar ele geçirilir ve para kazanmak için kullanılır. Ahlaki olarak ikisi arasında hiçbir fark yoktur ama ekonomi ve siyaset üzerindeki etkileri birbirinden çok farklıdır.”⁹³

- İktidar kavramında bir başka boyut

İktidarın siyasal iktidar ve iktisadi iktidar olarak birbiriyle yarışan bir boyut içerisinde değerlendirilebileceğini savlayan dikkat çekici bir görüşe daha rastlıyoruz. Buna göre, özellikle küreselleşmenin giderek hızını artıran etkileşimleri sonucunda, siyasal iktidarın karşısında bir de iktisadi iktidarın belirgin bir erk şeklinde ortaya çıkmasından söz edilebilir.⁹⁴ Sümer devleti kralı Ur-Nammu halkına adalet getirdiği için övünür ve “*bir sikkesi olanı altmış sikkesi olan birinin pençesine düşürmemiş*” olmakla gurur duyarken,⁹⁵ binlerce yıl sonra gelinen noktada parasal egemenliğin etkinliğini artırarak küresel ölçekteki bir kurguya erişmesi hayli dikkat çekicidir. Hemen değinilirse, erk ile adalet arasındaki ilişki bağlamında, adaletin erkle eş anlamlı değil, tam aksine,

89 Kanımızca, her siyasetçinin amaç bağlamında bu denli idealize edilebileceği yolunda bir anlayışın yerindeliği ciddi anlamda kuşkuyla sayılsa gerektir.

90 Meriç, Ümit; *Babam Cemil Meriç*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 102.

91 Araslı, *Adaylık Kavramı ve Türkiye’de Milletvekili Adaylığı*, op. cit., s. 41, 1 no.lu dipnot.

92 Bkz. Ögün, Süleyman Seyfi; *Politika ve Kültür*, Dora Yayınları, Bursa, 2010, s. iv.

93 Bkz. Lewis, Bernard; *300 Yıldır Sorulan Soru: Hata Neredeydi?*, (Çev. Harun Özgür Turgan / Serpil Bilbaşar), 2. Baskı, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 88.

94 Doğan, *Devlet ve Toplum Kuramlarına Yeni Yaklaşımlar*, op. cit., s. 323 vd.; keza bkz. Hardt, Michael / Negri, Antonio; *Empire*, Harvard University Press, Londra, 2001, s. 235 vd..

95 Davis, *İnsanın Hikayesi*, op. cit., s. 22.

iktidarla bir “*karşıtlık ilişkisi*” içinde olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim, Osmanlı adalet anlayışında da “*zulmün reddedilmesi*” algılaması egemendir.⁹⁶

Bu bağlamda devam edilirse, daha başka analizlere de gidilebilecektir. Bir görüşe göre, toplumlarda gücün (“*power*”) şekillenışı eski dönemlere kıyasla bugün için daha farklı bir niteliğe bürünmüştür ve bu dönüşümle beraber bir “*İmparatorluk (“Empire”)*” oluşumu “*tam da gözlerimizin önünde gerçekleştirilmektedir*”.⁹⁷ Artık dünya üzerinde eskilerdeki sömürü dönemlerinin siyasal iktidarları yerine yeni bir tür egemen gücün belirdiği gözleniyor. Buna göre, sömürgeciliğin sona ermesi ve ulus devletin güç kaybı, modern egemenlik paradigmasından emperyal egemenliğe doğru geçişe işaret etmektedir.⁹⁸

Giderek, yine aynı görüş sahiplerine göre, disiplinler toplum⁹⁹ yapısından kontrol toplumuna geçiş dikkat çekiyor. Bu anlayışa göre, “*biyopolitik*” adı verilen yeni bir kontrol düzeni ortaya çıkmıştır. Foucault'nın savları¹⁰⁰ düzleminde kurgulanan bu yaklaşıma göre, eski dönemlerin disipline edici, statik disiplinler toplum yapısıyla kıyaslandığında; dinamik, bireyin içinden kuşatan ve bilincine sızarak etkinlik sağlayan bir güçten söz edilebilir.¹⁰¹ Uluslararası (“*transnational*”) şirketler artık bu imparatorluk kurgusu üzerinden dünyayı kuşatmış, toplumları ve bireyleri yönetir duruma gelmiş gibidir. Bunun en belirgin örneği sermaye konusunda kendini gösterir; küresel düzlemde her bir biyopolitik güç, parasal kıyafetiyle ortaya çıkar:¹⁰² “*Biriktir; biriktir! Budur Musa ve Peygamberler!*”¹⁰³

Biyopolitik çerçeve içerisinde büyük endüstriyel (sınai) ve finansal güçler sadece mal üretmez; bunlar, kendilerine hizmet edecek öznelerini de yaratırlar: Gereksinimleri, toplumsal ilişkileri, organları ve zihniyetlerini üretirler. Yaşam, üretmek için; üretim, yaşam içindir. Bir arı kovanındaki ana kraliçe gibi, anılan güçler bu sürecin her daim süregitmesini denetler.¹⁰⁴

96 Gökpinar, Mahmut; *Adalet Teorileri Perspektifinden 1982 Anayasamız*, TBBD, Sy. 77, 2008, s. 219. Osmanlı'nın uzun süren egemenliğinin güç ile adaletin bir arada uygulanabilmesinden ileri geldiği ve bunlardan birindeki zayıflamanın egemenliğin yitirilmesi sonucunu doğurduğu da söylenebilir (aynı temeldeki bir analogi için bkz. Welch'den aktaran: İbid.).

97 Hardt / Negri, *Empire*, op. cit., s. xi.

98 İbid., s. 137.

99 Disipliner toplum yapısında da biyopolitik gücün kısmi etkisi gözlenir; ancak, bireylerin bilinçleri ile bedenlerini tamamen kuşatan, onları tüm etkinliklerinde ele geçirerek yöneten bir noktaya henüz ulaşmamıştır (Hardt / Negri, *Empire*, op. cit., s. 24).

100 Foucault'ya göre, “*yaşam, artık gücün bir nesnesi olmuştur*” (aktaran: İbid.).

101 İbid., s. 24 vd..

102 İbid., s. 32.

103 Marks'tan aktaran: İbid..

104 İbid., s. 32.

Yine, demokrasi ile ekonomik altyapı arasındaki ilişkiye değinen bir başka kaynağa göre de, “(ü)retim tarzının tarımdan sanayiye dönüşümü parlamenter demokrasinin tarih sahnesine çıkışına zemin hazırlamıştır.”¹⁰⁵

- İktidarın çoğul bir kavram oluşu (pluralizm)

İktidar, tekil bir olgu halinde görülmez. Nasıl ki enerji tekil bir kavramdır ve fakat enerjinin değişik veçheler halinde ortaya çıkması sözkonusudur, benzer şekilde iktidar da tek bir şekil içinde belirmez. Sözgelimi, “(e)nerji gibi iktidar da çeşitli suretlerde bulunabilir: Zenginlik (para kudreti), silâh (kaba kuvvet), sivil kudret, fikrî etkinlik gibi...”¹⁰⁶

Toplum içinde çok değişik aileden tutun da sendikalar veya inanç odaklı gruplar veya türlü baskı grupları şeklinde topluluklar bulunur ve bunlar “*iktidar*” kavramının değişik tezahürleri bağlamında etkinliklerini ortaya koymakla, iktidar olgusunun irdelenmesinde önem taşır.¹⁰⁷ Bu anlamda, “(h)er toplumsal faaliyet bir erk uygulamasıdır; her toplumsal ilişki bir erk denklemdir ve her toplumsal birliktelik veya dizge bir erk yapılanmasıdır.”¹⁰⁸

Esasen, toplumda erkin dengeli paylaşımı ve bir elde toplaşmasının önüne geçilmesi gereği tarih içinde karşılaşılan en önemli sorunlardan birisidir. Şu hususu unutmamak gerekir: Bir çemberde dengeyi sağlayacak çoklu kuvvetlerin vektörel bileşkesiyledir ki, çemberin merkezindeki “*hazine*”yi tasalluttan korumak ancak mümkün olabilsin.

Aksi takdirde, çemberde sıralanan herhangi bir gücün çemberin merkezinde yer alan “*hazine*”yi kendine doğru çekerek keyfi tasarrufuna yahut süflî arzularına râm etmesi gibi bir tehlikeyle karşılaşılabilir. Erkların dengesi sayesinde ki, merkezdeki “*değer*”in güven duygusu içinde rahat edebilmesinin yahut iktidar tasallutundan emin kılınabilmesinin önü açılabilir. ¹⁰⁹ Bir erki denetimde tutarak topluma zarar vermesinin önüne geçilebilmesi, ancak yine bir başka erkle mümkündür; “*bu da toplumda farklılıkların ve değişik iktidar odaklarının varlığıyla sağlanabilir.*”¹¹⁰

105 Yavaşgel, Emine; *Demokratik Toplumlarda Seçim ve Temsil*, s. 2 (www.siyasaliletisim.org).

106 Zabunoğlu, (Bir Hukuk ve Siyasal Bilim Problemi Olarak) Devlet Kudretinin Sınırlandırılması, op. cit., s. 162.

107 İbid., s. 214-221.

108 Hawley'den aktaran: Diamond, *Community Economic Development: A Reflection on Community, Power and the Law*, op. cit., s. 157.

109 Rousseau'ya göre demokrasi vatandaşların kanunları bizatihi kendilerinin yaptığı düzenin adıdır “**genel**”i bağlayan şeyin “**genel**”den çıkması gerekir. Ne var ki, bunun uygulanması olanaksız olduğundan, geriye tek çare kalır: Yasa yapma bağlamında toplum içinde özel grupların belirmesi. Ancak, bunların “**kendi özel iradelerini**” egemen kılmaları tehlikesine karşı, **çok sayıda özel grubun** etkin olması sağlanmalıdır ki, siyasal iktidar olgusunda eşitsizliğin önüne geçilebilsin (bkz. Mumcuoğlu, *Çağdaş Demokrasi Kuramlarında Katılma ve Türkiye'de Katılmanın Gelişimi*, op. cit., s. 69-71 (“**vurgu**” tarafımıza aittir)).

Nitekim, sözgelimi, Nizamülmülk'ün ünlü eserinde, “*sefere çıkan ordudaki türlü (etnik) kökenden erk öğelerinin (savaşçı birliklerin) birbirlerini kollamaktan fırsat bulup da harekete geçemedikleri, bunların herhangi bir asayiş bozulmasına neden olmalarına yönelik endişelerin ancak bu şekilde bertaraf edilebildiği ve ordunun karargah güvenliğinin sadece bu yolla sağlanabildiği*” hususu aktarılmaktadır.¹¹¹

Dolayısıyla, siyasal iktidarın sınırlanması, çok farklı boyutlarda ele alınabilecek derin açılımları içeren ve oldukça önem taşıyan- bir konudur. Toplumsal gruplar siyasal iktidar üzerinde değişik derecelerde etkiler ve sınırlamalar yaratır. Sözgelimi, işveren sendikaları para kudreti bakımından güçlü olmakla işçi sendikalarına görece siyasal iktidarı daha fazla baskılayabilme olanağına sahip kabul edilirler.¹¹² “*Birkaç varlıklı kişi bir partiyi finanse edebilir, ama birkaç işçi bir partinin masraflarını karşılayamaz.*”¹¹³

Öte yandan, iktidar gücünün muktedir olduğu alanlardaki baskılama gücü veya bazan “*kahrından kaçınma gereksinimi*” sadece siyasal iktidar bakımından geçerli olmanın ötesine geçer. “*Böylece fert, Devlet'in tahakkümünden kaçarken, özellikle sendikalarda görüldüğü üzere, plural grubun kölesi olmuştur.*”¹¹⁴ Giderek aynı niteliğin özellikle inanç odaklı topluluklarda gözlenmesi daha kolayca mümkündür.

Nihayet, gücün merkezileştiği “*despotik*” yönetime sahip devletlerde, böylesi despotik gücün devletin zayıflığının bir kaynağı olduğu, oysa bir devlette gücün altyapısal gücün gelişmişlik derecesinden doğduğu; böylece, devlet gücünün çoklu boyutlarına dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Buna göre, sivil toplumla “*uzlaşan*” ve “*çekimsel gücü*” etkin kılan endüstriyel devletler, eski dönemlerin bu özelliklerden yoksun geleneksel veya feodal devletlere görece halka ulaşma ve doğrudan ilişkiye girerek nüfuz etme becerisini sergileyebilmiş olmakla daha güçlü duruma gelebilmişlerdir.¹¹⁵

- İktidarı oluşturan/biçimleyen toplumsal dinamikler

110 Şener, *Demokrasi ve Siyasal İktidarın Sınırlandırılması*, op. cit.

111 Bkz. Nizamü'l-Mülk, *Siyaset-Nâme*, (Haz. Mehmet Altan Köymen), KTB Yayımları, Ankara, 1982, s. 129.

112 Zabunoğlu, *(Bir Hukuk ve Siyasal Bilim Problemi Olarak) Devlet Kudretinin Sınırlandırılması*, op. cit., s. 219.

113 Yarasoy, Dursun; *Demokrasi Teorisi*

(<http://websitem.gazi.edu.tr/dursun.yarasoy/DosyaIndir?DosyaNo=a82fd4d0a12cc6f43ac06813183add1a>).

114 Zabunoğlu, *(Bir Hukuk ve Siyasal Bilim Problemi Olarak) Devlet Kudretinin Sınırlandırılması*, op. cit., s. 215.

115 Weiss/Hobson, *Devletler ve Ekonomik Kalkınma*, op. cit., s. 18, 19.

Buraya kadar işbu altbaşlık tahtında demokrasi kavramı etrafında kimi değinilere yer verdik. Bu noktada altı önemle çizilmesi gereken husus, demokrasinin geliştiği Batı toplumlarında bu gelişimin kendiliğinden belirmeyip, uzun süren mücadelelerin sonunda görece geniş ölçekli- bir toplumsal taleple ortaya çıkmış olduğu gerçeğidir.¹¹⁶ Oysa, ülkemizde genel oy hakkını içeren demokrasinin doğuşunda bu türden bir toplumsal talebin esamesi dahi okunmamaktadır ve bugün vesayetçi olarak tanımlanan kimi güçler tarafından getirilerek topluma bağışlanmıştır denilebilir. Osmanlı'nın son dönemlerindeki demokrasi hareketleri de yine aynı demokratik eksiklikten (“*democratic deficit*”) mustarıptır ve yine “*jöntürk*” adıyla bilinen bir avuç aydın tarafından,¹¹⁷ hatta yine vesayetçi olarak ‘*tân eylenen*’ askeri ve bürokratik cenahta yer alan aydınlarca gerçekleştirilmiştir; yoksa, “*sultanın ekmeğini yemekle övünen ve avunan kullar*” zümresinin bu yönde bir istemle yollara düşmüş olduğuna ilişkin emarelere rastlamak güç görünmektedir.¹¹⁸

Giderek değinmek gerekirse, bir görüşe göre, tarihe bakıldığında yaygın bir gerçeklik olarak görülen şudur: Demokrasi idealine giden yol, toplumlarda kendinden emin bir aktivist azınlığın veya dış müdahalelerin sayesinde gerçekleşmiştir; halkın kendisinin harekete geçmesiyle değil.¹¹⁹ Sözgelimi, 1789 Fransız Devrimi burjuvazi tarafından aristokraziye bağlı monarşiye karşı yapılmıştır ve demokrasiye geçişin öngörülmesi de burjuvazinin aristokratik

116 Benzer bir değini için bkz. Yavaşgel, *Demokratik Toplumlarda Seçim ve Temsil*, op. cit., s. 12. Ne var ki, işbu atfın yapıldığı yukarıdaki satırlarda özellikle yer verdiğimiz “*görece*” ibaresinin de ortaya koymaya çalıştığı üzere, buradaki “*toplumsal*” ibaresinin ne denli geniş bir toplumsal uzlaşmayı temsil ettiği sorgulanmayı gerektirir kanısındayız. Zira, sözgelimi burjuvazinin aristokraziye karşı çıkmasıyla beliren bir eylemi ne denli “*toplumsal*” niteliğiyle kabul etmek mümkündür? Bu hususa ileride 121-123 no.lu dipnotlarda ve anılan dipnotlarla atfı yapılan paragraflarda ayrıntılı biçimde değinmekteyiz. Ancak, her halükarda burjuvazinin eylemi olarak ortaya çıkan bir hareketin yine de “*görece*” geniş tabanlı bir halk kitlesini temsil ettiği açıktır ve böylesi bir özelliğin toplumumuzdaki tarihsel gelişime bakıldığında (burjuvazi kitlesinin yokluğu ve sadece “*ayân*” adı verilen kısmi güç odaklarına o da, oldukça sınırlı bir etkileme gücüne sahip olarak ve sınırlı bir zaman diliminde görülebildiği vurgulanmak kaydıyla- rastlanabilmesi nedeniyle) gözlemlenemediği de yine yeterince açıktır.

117 Bu yönde ayrıntılı bilgi içeren ve olabildiğince nesnel belirlemelere bilimsel yaklaşımla yer veren bir kaynak için bkz. Okutan, Cevat; *Cumhuriyetçi Bir Kuruluş Modeli Olarak Türkiye Cumhuriyeti, içinde Küreselleşme ve Türkiye*, op. cit., s. 225-269.

118 Önemle not etmek gerekirse, burada toplumdaki herhangi bir kesime teveccüh gösterilmesi veya yine herhangi bir kesime bühtanda bulunulması gibi bir amaç güdülmemekte; sadece, tarihe bakıldığında gözlemlenebilen bir özelliğe atıfta bulunulmaktadır. Açıktır ki, bilimle uğraşanların bilimin gösterdiği doğrulardan başka herhangi bir ideolojiye kapılanmaları söz konusu olamaz; zira, “*hayatta en hakiki mürşit ilimdir.*” Bu bağlamda, çoğunluğun azınlığı ezmesine engel olacak, bir aykırı düşüncüyü dahi susturmaya engel olacak özgürlükçü bir düzenin kurulmasını hararetle savunan John Stuart Mill'e kulak verilecek olunursa, devletin ‘*özgürlüğün koşullarını yaratmak*’ gibi bir görevi bulunduğu anlayışının savunulduğu görülmektedir (bkz. Yazarsoy, *Demokrasi Teorisi*, op. cit.).

119 Chibundu, Maxwell O.; *Political Ideology as a Religion: The Idolatry of Democracy*, UMLJ Race, Religion, Gender and Class (UMSL Legal Studies Research Paper No. 2007/38), Vol. 6, 2006, s. 148. Nitekim, Bolşevik devrimi birinciyce, Fransız devriminin 1794-1801 yıllarında yayılması ise ikinciyce

monarşiye karşı kendi iktidarını korumasının en uygun yolu olarak görülmesinden dolayı benimsenmesi anlayışına dayanmaktaydı!¹²⁰

Kaldı ki, “toplumsal veya halk tabanlı” hareket denildiğinde, hangi kesimlerin başkaldırıldığına yönelik bir irdeleme gereksiniminin zorunlu olarak belirdiği kanısındayız. Hangi kesimlerin katılımı bir hareketi “halk tabanlı” hale getirebilir sayılmalıdır? “Halk”, kime denir,¹²¹ kimlerden oluşur?¹²² Örneğin, Osmanlı döneminde yerel “ayân”ların başkaldırısıyla ortaya çıkan Sened-i İttifak gelişmesi, bir halk hareketi midir, yoksa sadece yerel derebeylerinin çıkarlarını gözeten bir nitelik mi içerir? Bir isyanın toplumsal tabanlı olduğunu ortaya koymak için toplumun bir veya birkaç kesimini içeriyor ve/veya sadece bu anılanların çıkarlarını gözetiyor olması öğelerinin aranması ne denli bir zorunluluktur?

Konu, doğal olarak, hayli değişik irdelemeleri gerektirecek ve çok önemli ipuçlarını ortaya çıkaracak özellikler taşıyor. Hemen bir örnek verelim ve bu amaçla önce bir alıntıya gidelim:

“Siyasal partilerin tarihsel gelişimine baktığımızda, bunların sınıfsal

örnektir (İbid.). Ancak, bunun yanı sıra, her ne kadar kanlı çatışmalardan doğmuş olsa da ABD’de güçlü demokratik kurumların yer aldığı federal anayasa rejimine geçişin aykırı bir örnek olarak gösterildiği, bununla beraber Fransız devriminin daha sonra despotik Napolyon iktidarına dönüştüğünün gözlemlendiği de vurgulanmaktadır (bkz. İbid., 73 no.lu dipnot).

120 Bkz. Akad, *Pluralist Toplum*, op. cit., s. 127.

121 Yabancı öğretilerden bir görüşte de aynı soruya yanıt arandığı gözleniyor. Buna göre, halk kelimesi belirsizlik içeriyor denilebilir; zira, terimden toplumun bir bütün kitle olarak algılanmasına gidilebileceği gibi, keza, çeşitli ve çoklu kimliğiyle beliren bir kitle de kastedilebilir. “Biz, Amerikan halkı” (“we, the American people”) denildiğinde, “biz, tekil Amerikan halkı” mı, yoksa “biz, Amerikan halkı” mı anlaşılacak gerekir? Çoklu yapı mı, tekilci bir yapı mı esastır? (bkz. Pettit, Philip; *Two-dimensional Democracy, National and International*, IILJ Working Papers No. 2005/8, s. 1.

122 Bu sorunun yanıtı aslında sanıldığından daha zordur ve hukuksal bağlamda da çok farklı açılımları beraberinde getirir; hatta, çok sayıda hukuksal kavramın da belirleyici etmenini oluşturur. Sözgelimi, kamu hizmeti olarak bir yöredeki “halk” a hizmet götürülmesi gereksiniminden söz edildiğinde, hangi “topluluk” halk sayılacak ve kamu hizmetine kavuşturulacaktır? Belediyenin çöp toplama hizmetini yahut yeni kurulmakta olan bir mahallede elektrik veya su şebekesi kurma hizmetini hangi “sayı”da yahut “nitelik”te kişilerden oluşan topluluğa sunma zorunluluğunun doğduğu kabul edilecektir? Bu türden hizmetlerin ne zaman “kişisel hizmet talebi” olmaktan çıkıp “toplumsal” amaçlı hale dönüşeceği üzerinde durulsa, hayli yeridir kanısındayız. “İki noktadan bir doğru”, “üç noktadan bir düzlem” geçer, matematik ifadelerle bakıldığında; pekâlâ, kamusal hizmet için kaç kişi gerekir bu durumda? “Halk” kaç kişiden geçer, “toplum” ne yana düşer? Hatta, bu kişilerin bir “asabiyet bağı” içermesi durumunda, yine aynı sayı geçerli mi sayılacaktır, yoksa daha az “türdeş” bir topluluk mu “halk” addolunmak için araniyor olacaktır? Görüldüğü üzere, sorun çetrefillidir. Bu meydana olası bir “ironik” yanıt için, vaktiyle ağ erişiminde karşılaştığımız bir ifadeden alıntı yaparak sona erdirelim bu tartışmayı, kuşkusuz, “şimdilik” kaydıyla. Buna göre, “halk, halk otobüsüne binen kesimdir.” Her ne kadar ironik bir yanıt sayılabilecekse de, aslında yaşamdan izler de taşıyor bu yaklaşım. Anımsanacak olursa, bir zamanlar uçakla seyahat etmenin yüksek gelirli kesimlere hitap eden bir tür ulaşım etkinliği olmasından da güç alarak, havaalanları ile şehir merkezleri arasında taşımacılık yapan kamu şirketinin özelleştirilmesi ve giderek anılan hizmete yönelik fiyatların belirlenmesinde “halka hitap etmeyen bir hizmet” olarak algılanması söz konusu edilmekteydi. Bir tür “halk sahile hücum etti, vatandaş denize giremiyor” şeklinde tek parti dönemine atfı yapan “seçkinlik karşıtı” ironiye benzer, ama bu kez tersinden bir uygulama var sanki burada: “Vatandaş” yüksek hizmet bedeli ödeyebilir, ama önem taşımaz keyfiyet; zira, “halk” değildir buradaki etkinlikten yararlanan!

oluşum üzerine kurulduğunu görürüz; aristokratların, başka deyişle topraktan rant alanların partisi muhafazakar, sermayeye dayananların partisi liberal, emeğiyle geçinenlerin partisi ise işçi partisiydi.”¹²³

Batı ülkelerindeki sayasal parti gelişmelerini ortaya koyan bu analiz, ülkemizdeki tartışmalar bakımından sanki uzayın derinliklerinde gizli bir başka evrenden gelen sözler gibi görünüyor denilebilir. Ülkemizde bu yönde ekonomik yaklaşım odaklı bir siyasal ayrıma tesaadüf edilemeyeceği aşikâr. Dolayısıyla, yukarıdaki terimleri ülkemizde aynen kullanmaya kalkmak, palyaço gülünçlüğüne çağırıştırıyor ve aydınlarımızda beliren düşünce sefaletine de ışık tutuyor sayılabilir. Bu yöndeki bir benzer yoruma Cemil Meriç”te rastlayabildiğimizi de ayrıca belirtelim.

Bir anlamda, ülkemizdeki demokrasi hareketleri bir tür “*hormonlu demokrasi*” terimiyle karşılanabilir; yani, doğal yollardan değil ve fakat toplumsal tabanı bulunmayan bir hareket şeklinde gelişmiştir. Demokrasi taleplerinin görülmesi ise, halkın kendini yönetmesi talebinden ziyade, demokrasi kurgusunun içindeki kimi etnik veya inanç odaklı söylemlerin demokrasiye ket vuracağı anlayışıyla oluşturulan yapıya karşı bu anılan odakların itirazları çerçevesinde beliriyor gibidir. Aksi durumda, anılan yapıların bizatihi kendilerinin demokratik eksiklikle malûl olması ve buna karşı itirazların görülmemesi keyfiyetini açıklama olanağını bulmak zorlaşır.

Sözgelimi, inanç sömürüsüne dayandığı söylenebilecek itaat odaklı, yahut feodal yapıların görüldüğü etnik kökenli bir toplumsal yapının demokrasi söylemiyle ortaya çıkması¹²⁴ ve seçimlerde oy kullanma bakımından “*uyarıcı*

123 Akad, Pluralist Toplum, op. cit., s. 129.

124 Bu bağlamda demokrasinin asgari müştereklerde birleşik bir yapıyı içeren toplumlarda yaşayabileceği hususuna değinmek yerinde olabilir. Etnik veya inançsal yahut kültürel temellerde keskin ayrımlara dayalı bir parçalı yapıya dönüştürülmüş toplumlarda demokrasi uygulaması, toplumun bir arada gönenç ve huzur içerisinde yaşamasına yardımcı olmak bir yana, daha ayrımcı ve parçalı yapılara zemin hazırlama işlevine de yönlendirilebilir. Bu hususta sözgelimi Belçika örneği çarpıcı analizlere gidebilmeye elverişlidir. Bu ülkede iki ayrı toplum yapısının keza zihinsel olarak da aynı duyguları teneffüs etmeyen bir toplum yapısından oluşması (anılan ülkeden ilgi çekici bir zihinsel yapı parçalanması öyküsü örneği için bkz. Çal, Sedat; Halkbilim, Ekonomi ve Hukuk Üçgeninde Bir Gezinti..., Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi, Sy. 51-52, 2008, s. 183), mevcut demokratik yapıda daha parçalı bir yapıyı ve ayrımcılığı körüklemekte kullanılabilir. Bunun yanı sıra, özellikle etnik veya inanç temelli, ayrımcılık kokan toplumsal farklılaşmalar bağlamında demokrasi yerine mutlakiyetçi monarşi yapılanmalarının tarihsel anlamda daha bir uygunluk sergilediği savlanmaktadır. Buna göre, “*imparatorluklar etnik veya inanç odaklı topluluklar için çoğu zaman şöyle veya böyle barış içerisinde birlikte yaşayabilme ortamını sağlamıştır; ne var ki, imparatorlukların kozmopolit ve hoşgörülü bir nitelik taşıması, kısmen de olsa, pek demokratik olmamaları sayesindeydi*” (bkz. Craig Calhoun'dan aktaran: Cooper, Frederick; Modernizing Colonialism and the Limits of Empire, Items and Issues, (Social Science Research Council tarafından yayımlanmaktadır), Vol. 4, Sy. 4, 2003, s. 2).

işlevleriyle” belirmesi¹²⁵, mantık bilimdeki terimle ifadeye gidilirse, bu anlamda bir tür “*totoloji*” örneği olarak gözlemlenebilir. Dolayısıyla, daha Platon döneminde “*halkın iradesi/çoğunluğun iradesi kendilerinin değil de bir tiranın yönetmesini isterse*” şeklinde belirttiği gözlenen sorunsal “*demokrasinin bir paradoksu*” olarak ortaya konulmuşken,¹²⁶ vesayet karşıtı görüşlerin bu sorunu görmezden nasıl gelebildikleri hususu bilimsel olarak tartışılmaya değer görünmektedir.

Bu bakımdan, ülkemizde demokrasi bağlamında ileri sürülen savların bilimsel niteliği üzerinde durulması ve giderek arka plandaki taleplerin gerçek niteliğinin irdelenmesi, oldukça yararlı bir tartışmanın konusu olacaktır denilebilir. Bu yönde analizlerin yeterince görülmemesi, ülkemizin bilimsel gelişimi ve giderek demokratik geleceği ile toplumsal gönenci, nihayet gerçek anlamıyla özgürlükçü bir düzene kavuşabilmesi bakımından ciddi sorunların belirmesine neden olabilecek denli bir vahamet çizgisine işaret ediyor gibidir.

IV. Hukuk Devleti: İktidarın Hukukla İmtihanı

Demokrasinin ne şekilde ortaya çıktığı, daha doğru bir deyişle, ister doğrudan ister katılımcı demokrasinin en işlevsel şekliyle gerçekleşmiş olsun her tür temsil veya halk egemenliğinde azınlıkların hak ve özgürlüklerinin korunması yine de bir sorun olarak ortadadır. Zira, halkın isterse çok geniş bir kesimini gerçek anlamıyla temsil ediyor olsun, bu durum azınlığın güvencede olmasını sağlamaya yeterli gelmeyebilmektedir ve tarih bunun örnekleriyle doludur.

Dolayısıyla, çoğunluk iradesi tek bir yönde tecelli etmiş olsa dahi, bu iradenin ortadan kaldıramayacağı veya üstün gelemeyeceği bir dokunulmaz alan mutlaka vardır. Buna “*asgari özgürlükler alanı*” şeklinde bir tabirle yaklaşılabilir, ki sonraları “*evrensel insan hakları*” şeklinde isimlendirmelere gidildiği de görülmüştür ve esas tibiyle “*doğal hukukun bir ürünü olduğu*” anlayışına dayandırılmaktadır.¹²⁷ İşte, tam bu noktada hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti kavramı karşımıza çıkıyor. Dahası, hukuk devleti bağlamında hukuka uygunluğu “*şekli hukuka uygunluk*” ile “*maddi anlamda hukuka uygunluk*” yönlü bir ayrıma daha kavuşturulduğu ve “*iki dünya savaşı arasında yaşanan kötü deneyimlerin*” etkisiyle “*şekli hukuk devleti*” anlayışından

125 Bkz. Yavaşgel, Emine / Polat, Veli; *Epistemolojik Açından Seçimbilim (Psephology) ve Problematiklerine Eleştirel Yaklaşımlar*, KİLAD, Sy. 10, 2010, s. 35.

126 Şener, *Demokrasi ve Siyasal İktidarın Sınırlandırılması*, op. cit..

127 Bkz. Kalabalık, Halil; *İnsan Hakları Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 19-46.

“*maddi hukuk devleti*” anlayışına “*kaçış*”ın gerçekleştiği belirtilmektedir.¹²⁸

Şu halde, klasik anlamıyla demokratik nitelik taşımasından bağımsız olarak, bir iktidarın “*demokrasi kaldıracı*”yla dahi üstünlük sağlayamayacağı özgürlükler alanı bulunur ve bu durum “*hukukun üstünlüğü*” kavramı altında kuramsallaştırılır. Demokrasilerde iktidar yetkisi, azınlığın haklarını da kollayacak ve azınlığın daha sonraki seçimlerde çoğunluk olabilme yollarını kapatmayacak biçimde kullanılır.¹²⁹

Aksi durumda, öğretiden bir görüşteki ifadeyle, çoğunluğun kararının hukuk olduğunu benimseyen bir düşünsel yapıyla bir dönemin iktidarına sınırsız yetkiler tanımak, hukukun kendi kendini yok etmesine olanak sağlamak anlamına gelir.¹³⁰ Nihayet, hukuk devleti ilkelerinden saparak özellikle çoğunlukçu demokrasi anlayışından hareketle erki keyfince kullanmaya eğilim gösteren iktidarlar bakımından, bir “*direnme hakkı*”nın doğacağı da ileri sürülmektedir.¹³¹

Buraya kadar değindiğimiz ögeleri özetlemek istersek;

“(t)oplumsal örgütlenmenin yüzyıllar boyu “*Mülk ve Polis Devleti*” gibi çeşitli aşamalardan geçtikten sonra ulaştığı çağdaş, en ileri düzey ve düzen kuşkusuz çoğulcu ve demokratik “*Hukuk Devleti*” dir.”¹³²

Şu halde, toplumsal yaşamın zorunlu kıldığı “*diğer bireylere veya topluluğun dışındakilere karşı korunma gereksinimi*”¹³³ bir düzen kurgusunu ve bunun doğal olarak içerdiği normları oluştururken, bizatihi koruyucuya (yani, korumasını sağlamak üzere yönetimin teslim edildiği kişilere) karşı “*doğal haklarını*” koruma (yani, kamu hakkının güvence altına alınması) gereksinimi de hemen beraberinde doğurmaktadır.¹³⁴ Schopenhauer'e atfen değinecek olursak;

“(b)u(,) koruyucu gücün üçlü birliğinin, yani yasama, yargı ve yürütme erkinin bölünmesi ve birbirinden ayrılmasıyla, dolayısıyla her birinin

128 Bkz. Erdal, Muhammed; *Anayasa Kurallarının Kademelenendirilmesi Sorunu*, TBBĐ, Sy. 76, 2008, s. 169, 170 (alıntılanan kaynaktaki atıflara burada yer verilmemiştir).

129 Bkz. Aliefendioğlu, Yılmaz; *Temsili Demokrasinin “Seçim” Ayağı*, TBBĐ, Sy. 60, 2005, s. 71.

130 Bkz. Erdal, *Anayasa Kurallarının Kademelenendirilmesi Sorunu*, op. cit., s. 179.

131 Bu hususta ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Taşkın, Ahmet; *Baskıya Karşı Direnme Hakkı*, TBBĐ, Sy. 52, 2004, s. 37-62.

132 Özay, *Günüşiğinde Yönetim*, op. cit., s. 9 (aynı alıntı, Özay'a 'Kaynakça' kısmında atıf yapıldığı söylenebilecek biçimde, şu kaynaktan da yer almaktadır: Akarsu, Ayhan; *Hukuk Devleti İlkesinin Dünya ve Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi*, AYİM Dergisi, Sy. 24 (http://www.msb.gov.tr/ayim/Ayim_makale_detay.asp?IDNO=83)).

133 Hobbes'un ileri sürdüğü, iyi bilinen bir Latince ifadeyi tekrarlamak burada zorunlu hale gelmektedir: “*Homo homini lupus*”, yahut, “*insan, insanın kurdudur*” (bkz. Türközer, *Hukukun Objektivite Kazanma Süreci*, op. cit., s. 201; keza, bkz. Schopenhauer, *Hukuk, Ahlak ve Siyaset Üzerine*, op. cit., s. 86).

134 Türközer, *Hukukun Objektivite Kazanma Süreci*, op. cit., s. 202.

başkalarının ve kalanlardan bağımsız olarak icra edilmesiyle en eksiksiz biçimde gerçekleştirilebilir görünür.”¹³⁵

Öğretiden bir görüşte değinildiği üzere;

“(s)iyasetin Anayasa ve idare hukuku dallarındaki yargı denetimiyle kesiştiği alanda ortaya çıkan en temel sorun, devletin tüm işlemlerinin yargı denetimine bağlı tutulması postülasını içeren hukuk devleti ile ulusal egemenliğin üstünlüğü postülasını içeren demokrasi arasında zaman zaman beliren gerginliğin nasıl giderileceği sorunudur.”¹³⁶

Yine, öğretiden bir diğer görüşe göre de;

“(d)emokratik yollardan seçilmiş hükümetlerle, seçimden sonra demokrasinin gereklerine uyan ve hukuk devleti ilkesini gözeten hükümetler birbirinden çok farklıdır. Demokratik devletlerde, yürütme ve yasama gücünün hukuk devleti ilkesine ve demokratik toplum gereklerine uygun hareket edip etmediği nihai olarak yargıçlar tarafından denetlenir.”¹³⁷

İdare hukuku bakımından, hukuk devleti ilkesi, idarenin hukukla bağlılığını ve idari etkinliklerin hukuk kuralları içinde yürütülmesini gerekli kılar.¹³⁸ Zira, bir hukuk devletinde yasayı sadece “*kimin yaptığı*”ndan daha önemli olarak (başka deyişle, halkın temsilcileri eliyle yapılmış olmasının ötesinde), yasanın “*ne olduğu*” hususu üzerinde durulması gerekir.¹³⁹ Spinoza'dan beri vurgulanan gerçek, karar organının yapısının demokratik olması kadar, hatta ondan da daha ziyade, yaptıklarının demokratik olmasıdır.¹⁴⁰ Giderek, çağdaş hukuk anlayışında “... *Yürütme organının yetkilerinin sınırlandırılması ve Yürütmenin işlevi üzerinde yargısal bir denetimin gerçekleştirilmesi olgularının hukukla bağlı devlet olmanın doğal bir sonucu olduğu*” fikri kabul görmektedir.¹⁴¹ Dahası, “*“Hukuk Devleti” en fazla İdare Hukukundan etkilenen bir kavramdır ya da en fazla bu bilim dalı ile özdeşleşir.*”¹⁴²

Yine, bilge Onar'ın da vurguladığı gibi;

135 Schopenhauer, *Hukuk, Ahlak ve Siyaset Üzerine*, op. cit., s. 87.

136 Azrak, Ali Ülkü; *Türkiye'de İdari Yargının Bağımsızlığı*, AYD, C. 25, 2008, s. 213.

137 Tosun, Fahri Mutlu; *Yargı ve “Demokratik Meşruiyet”*, TBB Dergisi, Sy. 88, 2010, s. 323.

138 Bkz. Günday, Metin; *İdare Hukuku*, Genişletilmiş 8. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 24, 36, 38. Hukuk devleti ilkesini gerekleri olarak, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmış olması, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi, kanuni idare ilkesinin benimsenmiş olması, devlet etkinliklerinin belirliği ilkesi, idarenin yargısal denetimi, mahkemelerin bağımsızlığı ve yargıç güvencesi ile nihayet idarenin mali sorumluluğu öngörülür (bkz. İbid., s. 38-50).

139 Bkz. McClellan, James; *The Doctrine of Judicial Democracy*, Modern Age, Vol. 14, Sy. 1, Winter, 1969-70, s. 20.

140 Bkz. Yararsoy, *Demokrasi Teorisi*, op. cit.

141 Erkut, Celal; *Hukuka Uygunluk Bloku (İdare Hukukunda Hukukun Genel Prensipleri Teorisi)*, Kavram Yayınları, İstanbul, 1996, s. 15.

142 Özay, *Günışığında Yönetim*, op. cit., s. 11.

“millî hâkimiyeti “teşrî (yasama) uzvunun her şeye kadir olduğu, kanun şeklinde her istediğini yapabileceği, her türlü hukukî durumu yaratabileceği” yolunda anlamak hukuk devleti fikriyle telif edilemez... Hukuk devletinde her şeyin üstünde hukuk kaideleri vardır.”¹⁴³

“Kanunları yapan yasama organı ile kanunları uygulayan makamların farklı olması hukuk devletinin gereğidir.”¹⁴⁴ Yasamanın koyduğu yasaların veya karar verici yürütme erkinin aldığı kararların yargısal denetimi, tarihin çok eski dönemlerinde dahi görülür. Örneğin, Antik Çağ'ın yine Anadolu coğrafyasında yer alan- şehir devletlerinde, bir vatandaşın bir hukuk kuralının veya kararın anayasal düzene aykırı olduğu gerekçesiyle mahkemelere başvurması mümkündür. Üstelik, yasanın iptali durumunda bu yasayı öneren kişi cezalandırılıyordu; çünkü bu durum, “halkı kandırabilecek, onları yanlış yöne sevk edebilecek demagog ve dalkavuklara karşı anayasal düzenin bir güvencesi olarak kabul ediliyordu.”¹⁴⁵

- Erkler ayrılığı açılımı

Hukuk devleti kavramının ögelerinden en önemlileri, devletin birbirinden farklı işlevlerinin ayrı organların eline verilmesi olarak tanımlanan erkler ayrılığı, idarenin hukukla bağlılığı, idarenin işlem ve eylemlerinden sorumlu tutulabilmesi ve nihayet yargı güvencesi olarak sıralanabilir.¹⁴⁶ Montesquieu'ya (ve Locke'a) atfedilen¹⁴⁷ klasik erkler ayrılığı anlayışında yasama, yürütme ve yargı organlarının ayrılığına dayalı bir erkler ayrımı kurgusu öngörülmektedir. Buna bilahare Madison tarafından eklenen- “karşılıklı denge ve denetim” anlayışı eşlik etmektedir. Böylece, her bir organ diğeriyle öylesine karışmış ve bağlanmış olur ki, her biri diğer ikisi üzerinde anayasal denetim olanağına kavuşur.¹⁴⁸

Zaman içinde erkler ayrılığının “kuvvetler ayrılığı”ndan ziyade “işlev

143 Bkz. Onar, Sıddık Sami; İdare Hukukunun Umumi Esasları, (Birinci Baskıya Önsöz), C. 1, Üçüncü Bası, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966, s. 561.

144 Tosun, Yargı ve “Demokratik Mesruiyet”, op. cit., s. 323.

145 Mumcuoğlu, Kenine Özgü Bir Siyasal Topluluk - Antik Çağ Polis'i, op. cit., s. 12.

146 Bkz. Azrak, Avrupa Topluluklarında İdari Yargının Genel Esasları, op. cit., s. 55.

147 Atay, Ender Ethem; İdare Hukuku, Güncelleştirilmiş 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2009, s. 133.

148 Berggren, Niclas / Karlson, Nils; Constitutionalism, Division of Power and Transaction Costs, s. 5

(<http://ssrn.com/abstract=1491527>). “Liberal demokrasi”nin daha az toplumsal işlem maliyeti içermesinin olanaklı olduğuna değinen, ama daha önemlisi, toplumun uzun erimli yararına olacağı anlayışını dile getiren yazarların sahip olduğu “liberal demokrasi” anlayışı bağlamındaki ilgi çekici saptamalara dikkat çekmek isteriz (bkz. İbid., s. 21, 22). Yazarlar, yine, Lijphart'a atfen, uzlaşmacı demokrasilerin çoğunlukta demokrasilere göre gerek en azından bir ölçüde- makroekonomik anlamda ve gerek bu kez baskın biçimde- demokrasinin kalitesi ve demokratik temsil anlamında daha iyi sonuçlar doğurduğunu vurgulamaktadır (bkz. İbid.) (“uzlaşmacı demokrasi” kavramı için bkz. Tunç, Hasan; Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı, GÜHFD, C. XII, Sy. 1-2, 2008, s. 1113-1132 keza, bkz. Özalp, Ahmet; Liberal Demokrasinin Derinleştirilmesi Gereği ve Müzakereci Demokrasi (<http://ide.sdu.edu.tr/tammetinler/demokrasi/demokrasi17.pdf>)).

ayrılığı” anlamında ele alınması gerektiği yaklaşımı benimsenmiştir.¹⁴⁹ Giderek öğretilen bir görüşe göre de, erkler ayrılığı ilkesinin hedefi, kamu gücünü birbirinden farklı organlara vererek gücün tek elde toplanmasının ve böylece “kişileri baskı altına alabilecek bir oligarşinin, keyfilik” önüne geçmektir:

“Bu hedefe iki yoldan ulaşılabilir: 1. Güçlerin tam ayrılması, 2. Güçlerin birbirini frenlemesi. Modern anayasalar artık birinci yolu terketmiş ve güçlerin birbirini dengelemesi ve frenlemesi sistemini benimsemiştir.”¹⁵⁰

Erkler ayrılığı, ilk olarak yasama ile yürütme arasında bir ayrılık getirmeyi öngörebilir. İkinci öge olarak, resmin içine yargının ve bürokrasinin tarafsız etmenler şeklinde eklenmesi keyfiyeti belirir. Nihayet, üçüncü etmen olarak, temel hakların korunması ve güçlendirilmesi idealinden söz edilmesi gerekir. Anılan bu ögeler olmaksızın, demokratik düzen ve bürokrasi hemen ‘bir tiranlığın motor gücü’ haline dönüşebilir.¹⁵¹ Ackerman, bu bağlamda Amerikan tipi erkler ayrılığının diğer ülkelere bir model olarak ihraç edilmesini sakıncalı bulmakta ve yerine temel olarak- anayasa mahkemesi ile meclis tarafından kısıtlanmış durumdaki bir yürütme erki kurgusunu önermektedir.¹⁵²

Öte yandan, her metin yorum gereksinimi gösterir; “(m)etin varsa, yorum da vardır”¹⁵³. Ancak metnin belirsizliği durumunda yoruma gidileceğini öngören klasik yorum kuramının aksine, realist yorum anlayışında norm, metin olarak değil, anlam olarak vardır ve bu nedenle anılan anlamı somut olayda uygulayabilmek için de yorum kaçınılmazdır.¹⁵⁴ Yorum ise, sonuçta yargıya kalan bir işlev niteliğindedir; hatta, yasa koyucunun ortaya çıkardığı metni yargının yorumlaması nedeniyle ‘gerçek kanun koyucunun yargı olduğu’ dahi savlanmaktadır.¹⁵⁵

Yasal metinlerin yargı tarafından yorumlanmasının erkler ayrılığı ilkesine aykırı düşeceği yolunda görüşler bu meyanda dile getirilmiş olmakla beraber,¹⁵⁶ yargının bu erkini Anayasa’dan aldığı söylenebilir. Giderek, Amerikan hukuk realizminin ve türevlerinin etkisiyle yorumu yasadan üstün tutan anlayışlar da ortaya çıkmıştır.¹⁵⁷ Bu meyanda yargının yorum konusunda kanunları

149 Atay, *İdare Hukuku*, op. cit., s. 133.

150 Azrak, *Avrupa Topluluklarında İdari Yargının Genel Esasları*, op. cit., s. 57.

151 Bkz. Ackerman, Bruce; *The New Separation of Powers*, HLR, Sy. 633, 2000, s. 640.

152 Bkz. İbid., s. 640, 641.

153 Otacı, Cengiz; *Hermeneutik (Yorum Bilim) ve Ceza Kanunlarının Yorumu*, TBBB, Sy. 88, 2010, s. 440.

154 Bkz. Gözler, Kemal; *Hukukun Genel Teorisine Giriş: Hukuk Normlarının Geçerliliği ve Yorum Sorunu*, US-A Yayıncılık, Ankara, 1998, s. 187.

155 Bkz. İbid., s. 190, 191.

156 Bkz. Otacı, *Hermeneutik (Yorum Bilim) ve Ceza Kanunlarının Yorumu*, op. cit., s. 448.

157 Bkz. İbid., s. 449.

başkalaştırmaması ve yeni kurallar koyma şeklinde bir eğilime girmemesi gerektiği vurgulanmaktadır.¹⁵⁸

Yargısal denetim bağlamında yargının meşruiyetini kaybetmemesi, aslında, kurulması ve korunması zor bir dengeyi içerir: Bir yandan çoğunluğu karşısına almak suretiyle meşruiyetini oluşturmak durumundayken, diğer yandan çoğunluğa karşı çıkmamayı tercih etmekle meşruiyetini yitirme tehlikesini göğüslemek durumunda kalabilecektir.¹⁵⁹ Öğretide, anayasa yargısının demokratik meşruiyeti kavramının sıklıkla kullanılmasının yerinde olmadığı, zira “*Anayasa Mahkemesinin toplumda konsensüs yaratma gibi bir misyonu*” bulunmadığı;¹⁶⁰ bu itibarla anayasa yargısı bağlamında “*demokratik meşruiyet kavramının ... çok ihtiyatlı kullanılması gerek(tiği)*” savlanmaktadır.¹⁶¹ Nihayet, anayasa yargısının Avrupa’da “*post-otoriteryen dönemlerin ürünü olarak doğduğu*” da vurgulanmaktadır.¹⁶² Nitekim, ülkemizde 1924 Anayasası’nda yer verilmeyen Anayasa Mahkemesi (AYM) kurgusu, çok partili siyasal rejime aynı Anayasa altında geçişin yapıldığı 1950’li yıllarda gözlenen “*çoğunlukçu demokrasi*” anlayışının olumsuz sonuçlar doğurmasının akabinde, 1961 Anayasası üzerinden hukuk düzenimize eklenmiştir. Böylece, AYM oluşumunun temel olarak, çoğunlukçu demokrasiyi temel hak ve özgürlüklerin korunmasını öngören bir liberal demokrasi anlayışıyla değiştirmek üzere kurgulandığı söylenebilmektedir.¹⁶³

Böylece, yukarıdaki paragraflarda değinildiği üzere, anayasal düzende erkler ayrılığı bağlamında, siyasal iktidarın yasama faaliyetlerini denetim altında tutabilmeyi teminen sisteme bir de anayasal yargı işlevi eklenmiştir.¹⁶⁴ Nitekim, “(t)emel hak ve özgürlükleri güvence altına alan savaş sonrası anayasalarının Anayasa yargısını öngörmeleri, korumasız anayasa hukukundan yargısallaşan Anayasa hukukuna geçişin bir ifadesidir.”¹⁶⁵

Anayasa yargısı, meşruiyet sorgulamalarına bağlı kılınabilmekle beraber, aynen yasama ve yürütme gibi, meşruiyetini halk tarafından genellikle yüksek bir oy yüzdesiyle- kabul edilmiş bulunan anayasadan alır. Öğretideki bir

158 Bkz. İbid., s. 488.

159 Bkz. Law, David S.; *A Theory of Judicial Power and Judicial Review*, GLJ, Vol. 97, 2009, s. 793.

160 Alman Federal Anayasa Mahkemesi eski Başkanı Prof. Lambach’dan aktaran: Azrak, *Türkiye’de İdari Yargının Bağımsızlığı*, op. cit., s. 214.

161 İbid., s. 214, 215.

162 Bkz. Aslan, Zühtü; *Anayasa Teorisi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 255.

163 Bkz. Örcü, Esin; *The Constitutional Court of Turkey: The Anayasa Mahkemesi as the Protector of the System*, JCL, Vol. 3, Sy. 2, 2009, s. 256.

164 Bkz. Hakyemez, Yusuf Şevki; *Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009, s. 23 vd.

165 Azrak, *Türkiye’de İdari Yargının Bağımsızlığı*, op. cit., s. 214.

ifadeye göre, yargının siyasi iktidar üzerindeki hukuksal denetimini “*yargının vesayeti*” veya “*juristokrasi*” olarak görmek yanlış olur. Juristokrasi, Fransız devriminden önce, yargıçların yargı makamını satın alarak yargıç oldukları, sonra da bunu başkalarına kiraladıkları dönemden kalma bir deyimdir ve bundan dolayı Fransızların belleğinde derin bir psikolojik iz bırakmış olmakla juristokrasiden korkarlar; ancak, Türkiye bakımından buna benzer bir durumdan söz edilemez.¹⁶⁶

Bir görüşe göre, egemenlik kuvvet ve şiddet üzerinden oluşturulmakta; siyasal güç ve egemenliğin tanımı, bir tarafın diğerine üstünlük sağlamasıyla belirmektedir.¹⁶⁷ Egemenliğin¹⁶⁸ kullanımı, erkin sınırlandırılması gereği bağlamında erkler ayrılığı anlayışına geçilmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır.¹⁶⁹ Temsili demokrasilerde seçimler yoluyla iktidarı ele geçiren siyasal gücün hangi sınırlar içerisinde kalacağı veya sınırlandırılıp sınırlandırılmayacağı ise, konunun bir başka boyutunu gündeme getirmektedir.

Bu anlamda, iki ayrı işlev dolayısıyla iki farklı sınırlama sorunu karşımıza çıkıyor: Bunlardan birincisi, siyasal erkin yasama işlevindeki sınırlandırmadır (başka deyişle, anayasa yargısı denetimidir). Diğeri ise, anayasa ve yasalarla kısıtlı olmak üzere yürütme işlevini yerine getirirken hukuksal sınırlar içerisinde kalıp kalmadığına yönelik olarak idari yargı tarafından yerine getirilen sınırlama (kısaca, idari yargısal denetim) şeklinde belirir.¹⁷⁰ Öğretide değinildiği üzere;

*“... her iki yargı sisteminde de önem taşıyan husus siyasetin sınırlarının bağlayıcı bir kararla gösterilmesidir. Bu gerçek siyasi iktidarın kendisini her iki yargı sistemine nüfuz etme, hatta bazen üstü kapalı ya da açık bir biçimde müdahale etme, bazen de etkisizleştirme hususunda dayanılmaz bir eğilime kendisini kaptırmasına yol açmaktadır.”*¹⁷¹

Hemen yukarıda değinilmiş bulunan birinci denetim konusu, bizi siyasal iktidarın ne denli bir sınırlamaya bağlı kılınacağı sorusuna götürüyor. Anayasayı ortaya koyan kurucu iktidara görece, bilahare seçimle iktidar erkini ele geçiren iktidarın (ki, türev (*tâli*) kurucu iktidar olarak da

166 Bkz. Türmen, Rıza; *Demokrasilerde yargının rolü*, Milliyet Gazetesi, 28 Haziran, 2010.

167 Hardt / Negri, *Empire*, op. cit., s. 98.

168 Egemenlik kavramına dair bkz. Sunay, Reyhan; *Tartışılan Egemenlik*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007, s. 21-102.

169 Bkz. Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, op. cit., s. 23-32.

170 Kuvvetler ayrılığı ve idarenin imtiyazı, aynı gerçekliğin iki görünüşüdür ve bu da idari rejimdir (bkz. Sudre, Jacques; *Mukaveleler Hususunda Devlet Şurasının Salâhiyeti*, ((notlar ekleyerek) çev. H. Hüsnü Berker), 2. Baskı, Arkadaş Matbaası, İstanbul, 1942, 15.

171 Azrak, *Türkiye’de İdari Yargının Bağımsızlığı*, op. cit., s. 215.

adlandırılabilir) ¹⁷² kısıtlar içinde kalacağı savlanabilmektedir. ¹⁷³ Öğretiden bir ifadeyi alıntılama suretiyle konuyu irdelemeye devam edelim:

“Kurucu iktidar-kurulmuş iktidar ayrımı egemenlik kuramlarına dayanılarak da açıklanabilir. Bilindiği gibi kaynağını Rousseau'nun “egemenliğin devredilmezliği” doktrininden alan halk egemenliği kuramına göre, yasama organı seçmenlerden kurucu düzenin delegasyonunu değil, olsa olsa basit bir yasama vekaleti almış olabilir. Diğer bir ifadeyle halk, milletvekillerini seçerken, onlara sadece olağan yasa yapma gücünü devretmiş, ama kurucu güçlerini kendi yanlarında saklamıştır.” ¹⁷⁴

Yine, Azrak'a göre, *“... ikinci dünya savaşından sonra halka ait olan aslı kurucu iktidarın koyduğu Anayasa'nın değiştirilemez hükümlerinin tali kurucu iktidarı da bağladığı gerçeği kabul edilmiştir.”* ¹⁷⁵

Ülkemizde iktidarların nitelikli çoğunluğa ulaştıklarında anayasa yargısını bir engel olarak görebilmesi eğiliminden söz edilebilir ve bu bağlamda kurulmuş iktidar sınırlamasından rahatsızlık duyulması gerçeğinin belirttiği savlanabilir. Buna ilişkin olarak, öğretiden bir görüşte kimi saptamalara gidilmekte ve aşağıdaki savlara yer verilmektedir:

“... Türkiye'de parlamentoda salt çoğunluğun ötesinde bir çoğunluğa sahip olan muhafazakar sivil iktidar, “çoğunluk” olarak gördüğü demokrasi adına, ortalama bir Batı demokrasisinde var olan anayasal sınırlamalarla en başta da “anayasa yargısı”yla kendini bağlı saymak istemiyor. Oysa ki anayasanın bağlayıcılığı ve hukukun üstünlüğü, demokrasinin çoğunluk rejimi olmasını makul sınırlar içerisinde tutmaya yarayan önemli bir ilke ve araçtır. Tarih bize sınırlandırılmayan iktidarların toplumlarını nasıl felakete sürüklediğini açıkça göstermektedir. Türkiye için bu felaket maalesef çok da uzak değildir.” ¹⁷⁶

Yine, öğretiden iktidarın sınırlandırılması bağlamında demokrasi anlayışının asgari gereklerini uzunca sıralayan- bir başka çalışmada, bu meyanda özellikle toplumsal yapıdaki siyasal unutkanlık, siyasal manipülasyonlar yoluyla halkın bilgi erişiminin kısıtlanması, vbg. ögelere atfen aşağıdaki ifadeye yer veriliyor:

“Demokrasi cahillerinin yukarıda saydıklarımızın yanısıra tarihten öğrenmeleri gereken en önemli ders şudur: Sınırsız iktidar, yozlaşmaya

172 Terim hususunda bir tartışma için bkz. Gözler, *Kurucu İktidar*, op. cit., s. 16; keza, bkz. Erdal, *Anayasa Kurallarının Kademelenmesi Sorunu*, op. cit., s. 167-174.

173 Bu konuda ayrıntılı bilgiler içeren bir çalışma için bkz. Gözler, *Kurucu İktidar*, op. cit., s. 16.

174 İbid., s. 15. Rousseau'nun “egemenliğin devredilemezliği” ilkesi bağlamında ayrıca yukarıda 110 no.lu dipnota bakılması önerilir.

175 Azrak, *Türkiye'de İdari Yargının Bağımsızlığı*, op. cit., s. 213.

176 Şener, *Demokrasi ve Siyasal İktidarın Sınırlandırılması*, op. cit..

eğilimlidir. Sınırsız demokrasi, despotizm demektir.”¹⁷⁷

Nihayet, günümüzde gelişmiş ülkelerde dahi yürütme erkinin güç kazandığına değinen bir görüşe yer vermek istiyoruz. Buna göre;

“halihazırda görülen oluşum, daha fazla erk sahibi kılınan liderler yönündeki değişimin benzer şekilde seçkinlerin tarafında da muhtemelen gerçekleştiği savını düşündürmektedir. Günümüzde rastlanan, gittikçe artan biçimde güçlenen liderlerin daha fazla agresif, sıkı biçimde organize olmuş ve karşılıklı antagonist türden seçkinlerin arasında boy verdiği bir zaman dilimidir; ki en önemli liberal demokrasilerin kimilerinde gözlemlenebilmektedir.”¹⁷⁸

Ne var ki, yukarıdaki alıntıladığımız “gelişmiş liberal demokrasilerin kimilerinde” rastlandığı savlanan bu “dengelî” oluşumun, az gelişmiş demokrasiler ve bu meyanda ülkemiz açısından ne denli geçerlik içerdiği; sözgelimi, “artan derecede güçlenen liderlik yapısı”nı dengeleyecek bir “karşı erk” olgusunun ne derece gözlemlendiği hususu, herhalde en azından tartışmalı sayılabilecek bir keyfiyeti ortaya koymaktadır denilebilir.

V. İktidarın Yargısal Denetimi

İktidarın yargısal denetimi, çok eskilere dayanan ve hayli tartışmalı bir konudur. Sözgelimi, öğretiden bir görüşe göre;

“(d)espotizm sadece bir tek despotun bulunduğu bir sistem değildir ve birden fazla sayıda yargıcın bir araya gelerek hukuku uygulamanın dışında bir şeyler yaptıkları durumlar da aynı terimle anılabilir. Bundan dolayıdır ki, devrim öncesinin Fransası'nda “Parlement” adı verilen yerel egemen mahkemeler despotik olarak algılanıyordu.”¹⁷⁹

Öte yandan, buna karşıt görüşler de ileri sürülmektedir. Sözgelimi, Law'a göre, yargısal denetimin uzun süre boyunca demokrasi ve çoğunluk karşıtı bir nitelik içerdiği savunulmuş olmakla beraber, bu yaklaşım doğru sayılmamak gerekir. Zira, ancak yargısal deneyim yoluyla ki toplulukların yönetimin hukuksuz etkinliklerine karşı “yangın alarmı”yla uyarılmaları ve bir “trafik ışığı” işleviyle doğruya yönlendirilmeleri olanağı doğmaktadır.¹⁸⁰ Öğretiden bir görüşte vurgulandığı üzere, “yargıç Jackson'un da belirttiği gibi her anayasa yorumunun, şu ya da bu şekilde bir siyasi sonucu vardır ve bu sebeple de her

177 Aktan, Coşkun Can; *İktidarın Sınırlandırılması ve Anayasal Demokrasi*, Demokrat Anayasa Arayışları, Kış 2009, Sy. 105 (alıntılayan: Köprü Dergisi (<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=965>)).

178 Higley John; *Elite and Leadership Change in Liberal Democracies*, içinde Elites in Central Eastern Europe, (Director: Freier Laszlo), Friedrich Ebert Foundation, Budapeşte, 2007, s.14.

179 Troper, Michel; *The Judicial Power and Democracy*, EJLS, Vol. 1, Sy. 2, 2007, s. 6.

180 Bkz. Law, *A Theory of Judicial Power and Judicial Review*, op. cit., s. 723, 747 vd., 770 vd..

“*siyasal olay*” bir “*siyasi sorun*” sayılamaz. Son bir tahlilde “*siyasi sorun*” problemi, yargı denetimini, demokrasilerin “*Çoğunluk kuralı*” (majority rule) ile bağdaştırma problemidir.”¹⁸¹

Kavram, öğretilen bir görüşe göre, bir kuşak öncesindeki hararetli akademik tartışmaların canlılığını kaybettiği bir süreci yaşıyor gibidir. Bu meyanda, artık eskisi gibi bu konuya ağırlık verilmediği savlanmaktadır.¹⁸² Ne var ki, konunun hala önemini kaybetmediği açıktır. Hatta, konu anayasal demokrasi içinde hukuk devleti ilkesinin bir temel ögesi şeklinde “*normalleştirilmiş*” olmakla birlikte, “*tartışmalı*” olmaktan da çıkmamış durumdadır.¹⁸³

Giderek, Marquand'ın tanımladığı “*neredeyse narkotik populizm*”i içeren çağdaş siyasal yaşamın gözlemlendiği günümüz demokrasileri¹⁸⁴ bağlamında, iktidarın yargısal denetiminin daha da öncelikli bir gereksinim oluşturduğu dahi söylenebilir. Zira, Tocqueville'in karabasanı bir siyasal gerçeklik haline gelmiş gibidir: Bireyselleşmeyle koşullandırılmış bir toplum yapısı içinde, yalıtık (izole) haldeki vatandaşlar kolayca güdülenebilmekte (manipüle edilebilmekte); karizmatik siyasal liderler tarafından iradeleri eğilip bükülebilmekte ve nihayet arzuya göre şekillendirilebilmektedir. Böylece, her bir ulus, “*hükümetin çobanlık ettiği bir endüstriyel hayvan sürüsü*”ne indirgenmektedir.¹⁸⁵

Anayasa'ya göre yasama, yürütme ve yargı gibi temel organların hepsi anayasaya bağlanmıştır ve hiçbir organ kendisine Anayasa'da verilmeyen bir yetkiyi kullanamaz veya Anayasa'daki sınırın kapsamı dışına çıkamaz. Dolayısıyla, açıktır ki yasama veya yürütme organları bu itibarla yargı organından daha üstün veya aşağı bir yerde değildir. Öğretilen bir görüşte değinildiği üzere;

“(g)erçek derece farkı veya yücelik organlarda değil, Anayasanın kendisindedir... Başka deyişle, Türk Anayasasının kabul ettiği bu yücelik ilkesi karşısında, artık milli irade varsayımına dayanan bir çoğunluk zorbalığına yer yoktur.”¹⁸⁶

Şu halde, iktidarın yargısal denetimini bu anlayış ışığında

181 Çağlar, Bakır; *Parlamentolar ve Anayasa Mahkemeleri, Teori ve Pratikte Anayasa Yargısının Sınırları Problemi Sentetik Bir Deneme İçin Notlar*, AYD, C. 3, 1986, s. 140 (alıntılanan kaynaktaki atıflara burada yer verilmemiştir; “**vurgu**” yazarına aittir).

182 Bkz. Poole, *Judicial Review at the Margins: Law, Power, and Prerogative*, op. cit., s. 2.

183 Bkz. İbid..

184 İbid., s. 3.

185 İbid., s. 3.

186 Karamustafaoğlu, Tunçer; *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, AÜHF Yayını, Ankara, 1970, s. 115, 116.

değerlendirmekte yarar vardır.¹⁸⁷ Öğretiden bir başka görüşte ise, daha keskin bir ifadeye rastlıyoruz. Buna göre;

“Anayasanın ‘Başlangıç’ında kuvvetler ayrımının devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmediği ve üstünlüğün ancak Anayasa ve kanunlarda bulunduğu” ifade edildiğine göre, artık “her şeyin sahibi Meclistir” ve Millet egemenliğinin tek temsilcisi Meclistir” gibi beyanlar, hem Anayasaya hem Çağdaş Demokrasiye ve hem de hukukî gerçeklere aykırıdır.”¹⁸⁸

Bu konu ayrı bir çalışmayı gerektirecek önem ve hacim değerinde olmakla, bu altbaşlıkta sadece çok kısa bir şekilde ele alınacaktır.

Bir önceki altbaşlıkta (bkz. Bölüm IV) siyasal iktidarın anayasal hukuk devleti gereği yargısal denetiminde ikinci bir öge olarak idarenin faaliyetlerinin denetlenmesi hususuna değinilmişti. Kuşkusuz, idarenin denetlenmesine gereksinim duyuran faaliyetlerinin kapsamı, bir toplumda idarenin faaliyetlerinin genişliğiyle koşut bir boyut içerisinde belirir. Özel kişilere faaliyet alanları tanıyan bir dizgede idarenin daha ziyade düzenleyici nitelikteki faaliyetleri itibarıyla denetimin ortaya çıkmasına karşın, anılan faaliyet alanlarını devletin işgal ettiği durumlarda bizatihi bu faaliyetlerin idarece görülmesi bağlamında artan bir denetim gereksiniminden bahsedilebilir.

Konu bu anlamda toplumdaki faaliyetlerin idare veya özel kişiler tarafından yerine getirilmesiyle bağlantılı hale gelmektedir. Dahası, bir faaliyete “kamusal” etiketinin yapıştırılmasıyla kamu müdahalesi olanaklı duruma gelmektedir. Nitekim, varlığı Jüstinyen'e kadar geri götürülebilen kamu/özel hukuk ayrımı,¹⁸⁹ toplumsal faaliyetlerin ne denli kamu dahliyle ilintilendirileceğini belirlemektedir.¹⁹⁰ Kuşkusuz, tamamen özel hukuk konusu sayılan faaliyetler de bizatihi kendisi kamu faaliyeti olan bir yasanın çerçevesine girmekle kamusal boyut kazanmaktadır; ancak, bu durumda kamu hukukuna görece çok daha sınırlı veya dar bir kapsamdan söz edilmesi gerektiği

187 Buna karşın, Özay anılan anlatımın aslında kuramsal düzeyde kaldığını ve sözgelimi Amerika Birleşik Devletleri'nde sistemin çok iyi işleminin ardında yargının gücü ve etkisinin bulunduğunu vurguluyor. Özay, devamla, çarpıcı bir saptamada bulunuyor: “*Demokrasi geleneği, hukukun üstünlüğü ve ona saygı, karşılıklı denetim ve dengelerin asıl güvencesi Supreme Court'ta somutlaşan ‘Yargı’dır ve hiç kimse de organlar arasında bir ast üst ilişkisi yoktur. aralarındaki sadece bir işbölümüdür gibi felsefi olmaktan öte bir anlam taşımayan süslü sözlerle yatıp kalkmamaktadır*” (bkz. Özay, İl Han; “Başkanlık” mı “Başkanlı Sistem” mi? Ya da Kaş Yapayım Derken..., İHİD, Y. 12, Sy. 1-3, 1991, s. 320) (“vurgu” tarafımızdan yapılmıştır).

188 Giritli, İsmet; *Günümüz Işığında Atatürkçülüğün “Laiklik”, “Milli Egemenlik” ve “Milli Birlik ve Beraberlik” İlkeleri*, İHİD, Y. 12, Sy. 1-3, 1991, s. 239.

189 Bkz. Özyörük, *Hukuka Giriş*, op. cit., s. 35 vd.; keza, kavramın tarihsel gelişim boyutları için bkz. Örüçü, Esin; *Kamu Hukuku Özel Hukuk: Kavram ve Ölçüt Karmaşası*, İHİD, Y. 12, Sy. 1-3, 1991, s. 304-315.

gerçeği unutulmamak kaydıyla.¹⁹¹

Böylece, siyasal iktidarın yasama faaliyetlerinin yargısal denetiminin yanı sıra, siyasal iktidarın izdüşümünü yansıtan idarenin türlü etkinliklerine yönelik ikinci bir yargısal denetim konusu olarak, mevcut yasalar karşısında idarenin faaliyetlerinin yargısal denetimi gündeme geliyor. Bu ise, idari yargının konusunu oluşturmaktadır.¹⁹² Alman öğretisinden Meyer'in görüşüne hemen yer verelim: “*İdare hukuku açısından Anayasa devleti, iç yapısı bakımından, Hukuk Devleti'nden başka bir şey değildir. Hukuk Devleti ise düzenli bir idare hukukuna sahip devlettir.*”¹⁹³

Bu bağlamda öncelikle değinmek gerekirse, öğretide anayasa hukuku ile idare hukukunun hangi noktada birbirinden ayrıldığına açık biçimde saptanabilmiş olmadığı ve Alman öğretisinde yaygın biçimde benimsendiği üzere¹⁹⁴ idare hukukunun “**somutlaştırılmış anayasa hukuku**” anlamına geldiği de savunulmaktadır.¹⁹⁵ Azrak, bu hususta devamla şöyle diyor:

“*Her ne kadar tüm İdare Hukukunu tümdengelim yöntemiyle Anayasadan dolayız biçimde çıkarma olanağı yoksa da, Anayasanın kullandığı Hukuk Devleti, İnsan Onuru vb- kavramların soyut oluşu gerçeğinin, İdarenin Anayasayla bağlı olması zorunluluğunu ortadan kaldırmadığı da açıktır. Doğru olan şudur ki, Anayasa (Hukuku) ön planda yasama eliyle ve sürekli biçimde de İdare tarafından somutlaştırılır. Bunun böyle olması, her şeyden önce “**Demokratik Hukuk Devleti İlkesi**”nin bir icabıdır.*”¹⁹⁶

Keza, idari yargıda idarenin faaliyetlerinin yasalara uygunluğu denetlenirken sadece yasalarla kısıtlı bir denetime mi gidileceği, yoksa bunun ötesine geçilerek anılan idari etkinliklerin Anayasa'ya uygunluğu üzerinde de ayrıca durulup durulmayacağı hususu tartışmalı bir konu olarak belirlemektedir. Bu soruya olumlu bir yanıt verilmesi durumunda 'idari yargıcın anayasa yargıcı haline dönüşeceği' yolunda yorumlara gidilebileceği de kuşkusuz ayrıca savlanabilir.

Kanımızca burada ayrıntılı bir analize girişmeye gereksinim vardır: Kanunların sessiz kaldığı bir hususta idari yargıcın Anayasa'ya uygunluğu

190 Bkz. Verkuil, Paul R.; Public Law Limitations on Privatization of Government Functions, Cardozo Legal Studies Research Paper No. 104, 1 Mart, 2005, s. 4, 5.

191 İbid., s. 6.

192 Bkz. Atay, İdare Hukuku, op. cit., s. 113-116, 126-131.

193 Mayer'den aktaran: Azrak, A. Ülkü; İdari Yargı Kararlarında Anayasaya Uygunluk Sorunu, AYD, C. 9, 1992, s. 324, 7 no.lu dipnot.

194 Erdal, Anayasa Kurallarının Kademelenmesi Sorunu, op. cit., s. 179, 48 no.lu dipnot.

195 Bkz. Werner'den aktaran: Azrak, İdari Yargıda Anayasaya Uygunluk Sorunu, op. cit., s. 323.

196 İbid..

yahut uyarlılığı- araması durumunda, keyfiyeti “*idari yargıcın anayasa yargıcı haline dönüşmesi*” yaklaşımıyla ele alma olanağını görmek zordur. Zira, bu durum tahtında idari yargıcın, kanunda aykırı bir hüküm gördüğü ve kanunun anayasaya aykırılığı düşüncesini taşıdığı takdirde ilgili kanunun anayasaya aykırılığı düşüncesinden hareketle Anayasa Mahkemesi (AYM)'ne gidebilmesi mümkün ise de,¹⁹⁷ kanunun Anayasa'ya aykırı bir hüküm içermekten kaçınan bir kurguyla ustaca teçhiz edilmesi durumunda artık böylesi bir olanaktan yoksun kalacağı savlanabilecektir.

Oysa, işbu durumda idarenin faaliyeti çok açık biçimde Anayasa'ya aykırılık içerebilir. Kaldı ki, Azrak'ın değindiği üzere;

“... *idare yargıcının denetlediği norm alanı, onun, -Fritz Werner'in deyimiyle- anayasa yargıcının küçük kardeşi sayılmasını haklı gösterecek bir özelliğe sahiptir. Bu özellik, idarenin pratiğinde kişi hak ve özgürlüklerinin yoğun biçimde konu alınmasıdır. Bu yüzdendir ki günlük idari uygulamalarda idare yargıcı, kişi hak ve özgürlüklerinin gerçek ve etkili koruyucusu rolünü üstlenmiştir.*”¹⁹⁸

İşte, böylesi bir örnekte idari yargıcın sırf kanunun sessiz kaldığı/kaldırıldığı durumlarda çaresiz bırakılması, hukuk devleti ve Anayasa'nın üstünlüğü ilkeleriyle bağdaşmayacaktır. Dolayısıyla, idari yargıcın bu türden örnek olaylarda Anayasa'ya uygunluğa da bakıyor olmasında, yahut başka bir deyişle Anayasa'ya uygun yorum (AYUY)¹⁹⁹ yöntemini kullanmasında bir endişe görmek zorlaşabilecektir.

Daha iyi anlaşılabilmesine yardımcı olmak üzere, konuya ilişkin olarak bir de örnek verelim: Sözgelimi, 3996 sayılı Kanun'da enerji sektörüne ilişkin altyapı projelerinin özel sektör eliyle görülmesi bağlamında ilgili özel sektör kişininin yarışmasız (rekabetsiz) biçimde, idarenin keyfince belirlenmesi (seçilmesi) uygulamasının gerekçesi olarak, yasada aksine bir hüküm bulunmaması hususu gösterilmiştir.²⁰⁰ Şu halde, anılan idari işlem aleyhinde bir dava açılması durumunda, idari yargıcın anılan idari eylemin dayandırıldığı yasaya baktığında bir aykırılık görmesi olanağı yoktur. Zira, kanun bu konuda “*sessiz*” kalmış veya bırakılmıştır. Oysa, kanımızca Anayasa'ya uyumlu bir

197 Ne var ki, bu durumda dahi, Anayasamızın 152. maddesinin 3. fıkrası uyarınca, AYM'nin işin kendisine gelişinden başlayarak beş ay içerisinde karara bağlayamaması durumunda idare yargıcı, yürürlükteki Anayasa hükmünü dkkate almak suretiyle davayı kendisi sonuçlandırmak durumundadır (bkz. Azrak, *İdari Yargıda Anayasaya Uygunluk Sorunu*, op. cit., s. 336).

198 İbid., s. 327, 328 (alıntı yapılan kaynaktaki atıflara burada yer verilmemiştir).

199 Anayasaya uygun yorum kavramı hakkında bkz. İbid., s. 326, 332-339; keza, bkz. Azrak, *Türkiye'de İdari Yargının Bağımsızlığı*, op. cit., s. 217, 218.

200 Bkz. Çal, Sedat; *Türkiye'de Kamu Hizmeti ve İmtiyazın Dönüşüm Öyküsü*, TOBB Yayını, Ankara, 2008, s. 163, 165, 255, 264, 269.

yoruma gidilerek, anılan işlemin (Anayasamızın 48. maddesinde ifadesini bulan girişim özgürlüğü ile 167. maddesindeki rekabetin korunmasına ilişkin hükümleri uyarınca) hukuka aykırılığını rahatlıkla belirleyebilme olanağı vardır.²⁰¹

Giderek bu yöndeki belirlemeye gidilmesi, ayrıca bir de zorunluluk oluşturur denilebilir. Dahası, 1950 yılındaki bir kararında Danıştay,²⁰² yargı yolunu kapayan bir yasa hükmünü AYUY yöntemiyle aşabilmiş ve böylece bir dönemin “yasa ekranı hipotezi”ni geçersiz kılabildiği. ²⁰³ Dolayısıyla, yasanın bir konuda hüküm serdetmemesi bir yana, yasa hükmünü dahi Anayasa hükmüne doğrudan geçerlik tanıyarak hukuk devleti ilkesinin gereği yerine getirilebilmektedir. Nitekim, öğretiden bir görüşte dile getirildiği üzere;

“... idare yargıcı ... yargısal denetim işlevini sürekli olarak İdare Hukukunun anayasal temellerini savunma ve koruma yönünde yoğunlaştırmış ve bu temelleri yerinden sarsacak nitelikteki yasal metinleri ve bunların yaratacakları etkileri ihmal ederek ve hatta bazen de yok sayarak hüküm vermiştir.”²⁰⁴

Yine, uygulamadan bir başka örnek olarak, araç muayene istasyonu işletmeciliği hizmetinin tüm ülkeyi kapsayan tekeli bir yapı içinde tek bir girişimciye verilmesi ve buna engel bir hükmün ilgili yasada (Karayolları Trafik Kanunu - KTK) yer almaması gösterilebilir.²⁰⁵ Burada da idari yargının AYUY yöntemi uyarınca girişim özgürlüğü itibarıyla Anayasa'ya açık aykırılığı saptayabilmesi gerekirken, Danıştayımız önüne gelen davada bu hususu görmezden gelebilmiş,²⁰⁶ hukuk kuramcıları da bir kaç ayrık örnek dışında²⁰⁷ - bu konuya ya sessiz kalmış veya konuyu ele alan az sayıdaki

201 Ne var ki, hukukumuzda Fransız hukukundan sorgulanmaya gerek duyulmaksızın- alındığı gözlenen “*intuitu personae*” ilkesi uyarınca imtiyaz sözleşmelerinde idarenin imtiyazcıyı “*dilediği gibi, keyfince*” seçebileceği yolundaki yaklaşım, belirttiğimiz “*kolaylıkla*” ibaresinin aslında öğretideki yerleşik bu algılama/yorumlama tahtında pek de “*kolayca*” benimsenmeyebildiğini gösteriyor ki, bize göre öğreti bakımından burada son derece önemli ve isabetsiz bir yaklaşımın belirdiğini vurgulamak isteriz (bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Çal, “*Intuitu Personae*” veya İmtiyaz Sözleşmelerinde İdarenin İmtiyazcıyı Seçme Hakkı Üzerine...”, op. cit.).

202 Bkz. DDDGK'nun 6 Haziran, 1950 tarihli kararı, Kararlar Dergisi, Sy. 50/53, s. 112; keza, daha son dönemlerden bir başka karar için bkz. DİDDGK'nin 17 Kasım, 1989 tarih ve K. 89/162 sayılı kararı, DD, Sy. 78-79, s. 106 (aktaran: Azrak, *İdari Yargıda Anayasaya Uygunluk Sorunu*, op. cit., s. 329, 337, 338).

203 Bkz. Azrak, *İdari Yargıda Anayasaya Uygunluk Sorunu*, op. cit., s. 328-330, 337-339; Azrak, *Türkiye'de İdari Yargının Bağımsızlığı*, op. cit., s. 217, 218.

204 Erkut, *Hukuka Uygunluk Bloku (İdare Hukukunda Hukukun Genel Prensipleri Teorisi)*, op. cit., s. 16.

205 Bkz. Çal, Sedat; *Araç Muayene Hizmetinin “Özelleştirilmesi”*, AÜHF, C. 67, Sy. 2, 2008, s. 71.

206 Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. İbid., s. 85-96.

207 Bkz. Ayaydın, Cem; *82 Anayasası'na Göre Devletin Faaliyet Alanı*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (MÜSBE), 1998, s. 427, 428 (www.yok.gov.tr) (E.T. 19.01.2009); Tiryaki, Refik; *Ekonomik Özgürlüklerin Anayasal Rejimi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (AÜSBE), 2007, s. 273, 290.

çalışmada bu aykırılığa değinmemeyi yeğlemiş görünmektedir²⁰⁸. Belki daha da vahim olan yahut üzüntü verici sayılabilecek olan husus, anılan uygulamanın yürürlükte bulunduğu yaklaşık üç yıldır yetmiş milyonluk bir ülkede tek bir girişimcinin dahi bu anayasal girişim özgürlüğü kısıtlamasına karşı bir dava açma yoluna girişmemiş olduğu keyfiyetini düşündüğümüzde beliriyor. Demokrasi ve özgürlük havarilerimizden bu hususta tek bir karşı söz de nedense çıkmıyor.

Kuşkusuz ki, yukarıda hemen iki önceki paragrafta değinilmiş bulunan görüşün benimsenmesi durumunda, bu kez kimi sorunların ortaya çıkması da sözkonusu olabilecektir. Sözelimi, idari yargıcın gerçekleştirdiği Anayasa yorumu ile aynı konuyu başka bir olay (bir diğer kanunun ilgili konuda bu kez sessiz kalmadığı bir hükmünün aynı Anayasa hükmüne aykırılığı savlanarak, böylesi bir olasılığın doğabileceği açıktır) üzerinden önünde bulan Anayasa Mahkemesi'nin farklı (çelişik) yorumlamaya gitmesi olasılığı düşünülebilir.

- İktidarın uluslararası hukuk tahtında denetimi

Uluslararası tahkim veya sair uluslararası andlaşmalarla ortaya çıkan küresel kurgular, artık içe kapalı bir hukuk anlayışını yetersiz ve giderek eksik duruma getirmiştir. Böylece, Fuchs'un değindiği “*autopoietic*” teriminden hareketle, eski dönemlerin kendi iç sınırlarının dinamiğinde yaşayan ulusal hukuk, artık salt bu sınırlar içerisinde bir organizma olmaktan çıkmış ve genişleyen bir kapsam içinde yeni bir tür canlı organizma haline geçmiş durumdadır; değinilen bu keyfiyet, özellikle ekonomi bağlamında belirlemektedir.²⁰⁹ Giderek, temsili demokrasi bağlamında beliren yeni “*ekoloji*”, (Birleşmiş Milletler'den sivil toplum kuruluşlarına kadar) pek çok uluslararası yahut ulusaşırı nitelikteki organın karar alma sürecindeki etkinliklerini içeriyor durumdadır.²¹⁰

Öğretiden bir görüşteki ifadeyle devam edersek;

“Yönetim Hukuku bugüne kadar ulusal bir hukuk alanı olarak algılanır ve kabul edilirken, Avrupa Konseyinde belirlenen ortak hukuk anlayışı yeni bir evrensellik getirmiştir. Yönetimin özellikle insan haklarını benimsemesi, açıklık ve yargı denetimi bu ortak hukukun özellikleridir. Yönetim Hukukumuzun buna

208 Anılan uygulamayı irdelemeye girişen ve fakat burada değindiğimiz hukuka aykırılığı değerlendirmede öğretinin de sessiz kalabildiği bir çalışma için bkz. Tan, Turgut; Ekonomik Kamu Hukuku Dersleri, Turhan Kitabevi, Ankara, 2010, s. 371, 372; keza, bkz. Gözübüyük, Şeref / Tan, Turgut; İdare Hukuku, C. I, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006, s. 682-685.

209 Bkz. Fuchs, Christian; The Self-Organisation of Politics, Power and the Nation State, s. 18-28 (<http://ssrn.com/abstract=385222>).

210 Pogrebinschi, Thamy; Power and Representation, IUPERJ, (Amerikan Siyasal Bilimler Derneği'nin 3- Eylül, 2010 tarihlerinde düzenlenen 2009 Yıllık Toplantısı'nda sunulmak üzere hazırlanan bildiri), s. 5.

uyarlanması gerekmektedir.”²¹¹

Tüm bu gelişmeler, Avrupa Birliği (AB) çevresinde Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) kararları gibi ulusalüstü bir kurguyla yerel idari yargının üstüne çıkan bir etkiyi göstermektedir.²¹² Kuşkusuz, AB genelinde bir idare hukuku oluşurken, bunda yerel idare hukuklarından gelen ilke ve yaklaşımların etkileyici olduğu da açıktır.²¹³

Belki ülkemiz bakımından AB'ye henüz tam üyeliğin gerçekleşmemesinden dolayı ABAD kararlarının etkisi sınırlı sayılabilse de, uyum yasaları tahtında açılıp kapanmaları biteviye süren tartışmalara konu edilen “fasıllar” üzerinden işlevlerini sürdürdüğü de savlanabilir. Öte yandan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) benzeri uluslararası etki odakları işlevine devam ediyor.²¹⁴ Giderek bir çarpıcı tesbit: “*Lüksemburg ve Strazburg Mahkemeleri ve Anayasa Mahkemeleri. Değişen yapılar ve düşünce iklimi. Bermuda üçgeninin türbülans alanı.*”²¹⁵

Yine, bir diğer önemli alanda ciddi sorunlar gözlemlenebilir: Uluslararası yatırım tahkimi, bu bağlamda önemli bir kısıt olarak belirmiş durumdadır.²¹⁶

Ne var ki, AİHM konusunda övgüye değer bir farkındalık sergileyen idare hukuku öğretisi,²¹⁷ ne yazık ki, yatırım tahkimi bağlamında ortaya çıkan bu durumun hala ayırında görünmemekte; öğretinin bu hususta irdelemelere gitmeyi denediği çalışmalara rastlanmamaktadır. Demokrasi adına yargı denetiminde kısıtlayıcılığa karşı gelme eğilimini sergileyen öğreti, yatırım tahkimi kurgusunda yer alan seçilmemiş hakemlerin (bilindiği üzere, uyuşmazlığın tarafları birer hakem seçmekle birlikte, bu ikisinin uyuşamaması durumunda üçüncü hakemin seçimi uluslararası hakem merkezlerince

211 Akıllıoğlu, *Yönetim Hukukumuz ve Geleceği*, op. cit., s. 14.

212 Bkz. Değer, Ozan; *Avrupa Kamu Hukuku Düzeninde Avrupa Toplulukları Adalet Divanı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Arasındaki Yargı Yetkisi Sorunu*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2009, s. 5-8, 105-112.

213 Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Örucü, Esin; *Avrupa Hukukunda İdare Hukukunun Genel İlkeleri*, İHİD, Y. 9, Sy. 1-3, 1988, s. 243-253.

214 Değer, *Avrupa Kamu Hukuku Düzeninde Avrupa Toplulukları Adalet Divanı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Arasındaki Yargı Yetkisi Sorunu*, op. cit., s. 112-121.

215 Çağlar, Bakır; *Farklı Bir Mekanda Farklı Bir Zamanda Anayasa Yargısı*, AYD, C. 12, 1995, s. 317.

216 Bkz. Çal, Sedat; *Ekonomik Düzenleme (Regülasyon), Özelleştirme, İdare Hukuku ve Uluslararası Tahkim Matrisinde Değerlendirmeler*, Sosyoekonomi Dergisi, Sy. 2 (Temmuz-Aralık), 2010, s. 67, 68, 80, 81.

217 Sözgelimi, AİHM'nin “*memur*” kavramını yorumlayışındaki farklılık nedeniyle hukukumuzda benzeri bir anlayışa yer verilmesinde yarar olacağını vurgulayan yerinde bir tesbit, uluslararası hukukun yerel hukuka baskılamasının uygulamadan güzel bir örneğini oluşturmaktadır (bkz. Karahanogulları, Özlem Erdem; *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi İdari Davalar Memur Uyuşmazlıkları*, Danıştay 133. Yıl Sempozyumu (İdari Yargının Yeniden Yapılandırılması ve Karşılaştırmalı İdari Yargılama Usulü), 11-12 Mayıs, 2001, Danıştay Yayını, Ankara, 2003, s. 61-76).

yapılabilmektedir)²¹⁸ yargısal denetime gitmesinde nedense bir sorun görmüyor gibidir. Aksi halde, bugüne kadar anılan konuda uyarıcı yayınlara tesadüf edilebilmesi gerekirdi. Ne var ki, bu gelişmeyi maalesef ki- göremiyoruz ve böylece öğretinin ışık saçan görüşlerinden yararlanma olanağını bulamıyoruz ve nurlu ufuklarından yoksun bırakılıyoruz.

Nihayet, her ne kadar özellikle üçüncü dünya ülkeleri tarafından, ulusaşırı şirketler ve onların yerli komprador burjuvazi işbirlikçilerine yönelik yararlar sağlayan küresel ölçekli asgari yatırım koruması veya fikri mülkiyet hakları uygulamaları gibi hususlarda eleştiriler getirildiği görülsede,²¹⁹ yukarıda değinilen eksikliğin sadece hukukumuza özgü olmayıp, yabancı literatürde de benzeri bir durumun genel olarak gözlemlendiğine değinilmektedir. Buna göre, ulusal düzlemdeki Keynesyen hükümet biçimlerinin nasıl dönüştüğüne ilişkin olarak, uluslararası gelişmelerin yahut küresel veya Avrupa ölçeğindeki yeni aktörlerin etkisine ve bu bağlamda ulusal devlet yetkilerinin sınırlandırıldığına yönelik irdelemelere gidildiği pek de görülmemektedir.²²⁰ Böylece, Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB) ile Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi uluslararası kuruluşların “*hükümet etme işlevi*” üzerindeki etkileri gözden ırak kalmaktadır.²²¹ Oysa, bir görüşe göre;

“17. yy'ın egemenliği ile günümüzün küreselleşen dünyasında devletin

218 Bkz. Çal, *Uluslararası Yatırım Tahkimi ve Kamu Hukuku İlişkisi*, op. cit., s. 310.

219 Bkz. Kingsbury, Benedict; *The International Legal Order*, IILJ Working Papers No. 2003/1, s. 6. Üçüncü Dünya ülkelerinde sözcümlü yatırım tahkimine yönelik adaletsiz kurgunun karşısında ciddi itirazlar yükselirken, ülkemizin kendisini gelişmiş ülke sanarak Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) içerisinde yer almasından dolayı mı örneğin- anılan örgüt bünyesindeki uluslararası tahkime dair çok taraflı anlaşma (MAI) müzakerelerinde sesini çıkarmamış olmasıyla karşılaşmış mı? İkili yatırım anlaşmaları kurgusuna yine pek çok sayıda gelişmekte olan ülkeden karşıt sesler gökkubbeyi doldururken, ülkemizde neredeyse tek bir aykırı sesin dahi belki zorlukla ancak duyulabildiği gerçeğini nasıl açıklayabiliriz? Daha henüz geçen yıl, Cenevre'de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma örgütü (UNCTAD) toplantısında Güney Afrika temsilcisi açık biçimde “*ikili yatırım anlaşmaları kurgusunu sermaye ihraç edenleri koruyan adaletsiz bir sistem olarak tanımladıklarını, bu yüzden kendilerine sermaye ihraç eden ülkelerle son on yıldır hiç bir ikili yatırım anlaşması imzalamadıklarını*” ve “*sadece kendilerinin ağırlıklı olarak sermaye ihraç ettikleri ülkelere karşı kendi çıkarlarını gözettiklerinden bu türde anlaşmaları imzalamayı tercih ettiklerini*” gayet aleni biçimde salondaki tüm ülke temsilcilerine ve diğer uzmanlara açıklarken, orada bulunan ülkemiz temsilcisi söz aldığı anda sadece “*toplantıda kayıtların bilahare yazılı olarak da katılımcılara sunulmasının acaba mümkün olup olmadığı*” gibi yaşamsal bir husus üzerine görüş bildiriyordu! Güney Afrika'nın farkına vardığı bir hususta ülkemizin oralı olmayıp, aynı kurguya dair ikili yatırım anlaşmaları imzalamaya pratiğine devam edebilmesi, herhalde açıklanmaya muhtaç bir ciddi ülke sorununa işaret ediyor. Üstelik, ABD'de dahi gittikçe aral sayıda akademisyenin yatırımların uluslararası anlaşmalar kurgusuyla korunması yerine mahkemelerde korumaya gidilmesi yönündeki görüş değişikliklerini ortaya koyduklarını anımsamak (bkz. İbid., s. 9), ülkemiz bakımından “*ölü toprağı serpilmiş*” gibi bir görünüm arzeden sessizliği daha bir vahim kıyor.

220 Bkz. Lemke, Thomas; *An Indigestible Meal? Foucault, Governmentality and State Theory*, (Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory'de yayımlanmıştır (Sy. 15, 2007)), s. 4 (<http://www.thomaslemkeweb.de/publikationen/IndigestibleMealfinal5.pdf>).

221 Bkz. İbid..

*egemenliği veya devlet içerisindeki egemenlik aynı şey olarak kalmaz. Kavram özellikle nitelikleri bağlamında önemli değişim geçirmiştir.*²²²

Yukarıda değinilen uluslararası kuruluşların demokrasi eksikliği yönünden eleştirilmesi olanaklı bulunsa da²²³, öğretilerde bunun aslında çok da önemsenmemesi gerektiği aykırı bir görüş olarak- vurgulanmaktadır.²²⁴ Buna göre, “*ulusal egemenlik ve seçilmiş parlamentoların egemenliği aşındırıldığında, sıradan vatandaşların egemenliği bazen ilerletilmiş olur.*”²²⁵

Nihayet, küreselleşmeyle ulus-devlet kurgusunun yerine uluslararası hegemonyayı yerleştirmeye yönelik yaklaşımların etkinlik kazandığı yolunda görüşler de dile getirilmektedir. Bu yöndeki bir alıntıya gidersek, “... *küreselleşen dünyada ulus devleti ayrıştırma ve vatandaşlık kavramı yerine küresel toplumun bir bireyi olmayı sağlama ve ülkeyi özerk yönetimlere bölme amacı*”nın gözlemlendiği savlanmaktadır.²²⁶

Bu noktada ayrıca, küresel emperyalizm ile küresel hegemonya ayırımına gidilme yönünde “*nüans*”lar oluşturulduğu; böylece, “*serbest piyasa modelini empoze eden*” ABD'nin '*küresel emperyalist*' olmayıp, tüm dünyanın yararını gözeten '*küresel hegemonya*' niteliğiyle belirlediği gibi olumlama heveslisi-yaklaşımların ortaya konulmaya çalışıldığına değinilmektedir.²²⁷ Yine, küresel egemenlik bağlamında tarihsel gelişime bakıldığında, '*ulusal egemenlik*' ile '*teritoryal egemenlik*' ayırımına gidilmek suretiyle, sömürgeci ülkelerin kendi ülkelerindekinden farklı bir hukuk düzenini çifte standart içerecek biçimde ve doğal olarak olumsuzluk taşıyacak kurguyla- sömürgecilerine dayattıkları da çarpıcı bir tesbit şeklinde belirlemektedir.²²⁸

Sonuç

Çalışmamız içerisinde görece ayrıntılı biçimde- ele alınmaya çaba gösterildiği üzere, iktidar, hukuk ve yargı üçgenindeki etkileşim kümesinden nasıl bir sonuç çıkabileceği üzerinde durulması elzemdir. Temel soru, şöyle betimlenebilir: Bu üçgenin iç açıları toplamından işlevsel bir demokrasinin

222 Hakyemez, *Egemenlik Kavramı ve Tarihsel Gelişimi*, op. cit., s. 49.

223 Kingsbury'ye göre, ulusal ölçekteki demokrasi kavramı, sadece devlete ait bir organize siyasanın varlığını göstermez; orada ayrıca bir de güçlü bir “*toplum kimliği*” (“*identity-community (demos)*”) ve keza merkezleşmiş kurumsal güçler yapısı bulunur. Oysa, küresel ölçekte bu türden bir özellik görülemeyeceğinden, küresel bağlamda ulusal ölçekteki demokratik katılım veya hesap verme sorumluluğu gibi eksikliklerin küresel ölçekli siyasal desteklere veya halk tabanına dayanmak suretiyle giderilmesi düşünülemez (bkz. Kingsbury, *The International Legal Order*, op. cit., s. 21).

224 Bkz. Pettit, *Two-dimensional Democracy, National and International*, op. cit., s. 15-20.

225 Braithwaite ve Drahos'dan aktaran: İbid..

226 Bkz. Tunç, *Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı*, op. cit., s. 1131.

227 Bkz. Saada, Emmanuelle; *The History of Lessons: Power and Rule in Imperial Formations*, Items and Issues, op. cit., s. 11, 12.

228 Bkz. İbid., s. 15, 16.

veya toplumsal gönencin doğup doğmadığı konusunda nasıl bir yargıya varabiliriz? Yoksa, bu bir “*Bermuda üçgeni*” sorunsalına mı işaret etmektedir?

Her ne kadar matematiksel anlamda bir üçgenin iç açıları toplamı sabit ise de,²²⁹ sosyal bilimler alanında bu kesinliğin bulunmadığı açıktır²³⁰ ve sorumuza verilecek yanıtlar da kuşkusuz duruma göre çok değişken olabilecektir. Sözelimi, Ferguson'a göre, bir yandan toplumun özgürlüğü ve mutluluğu ile siyasal iktidar arasında, diğer yandan insanın iktidar sahibi olması ile bunu sürekli hale getirmesi arasında evrensel bir çelişki bulunur.²³¹

Her toplumda ve her tür toplumsal birimde erki ele geçirme ve erkini diğerlerine uygulama/hissettirme şeklinde beliren özellikten kaçınılamayacağı aşikâr olduğuna göre, sorun, bu erkler savaşımını ne şekilde toplumsal yarar çerçevesinde kurgulayabileceğimiz hususu üzerinde dğümleniyor. Bu yönde öncelikle ele alınması gereken husus ise, kanımızca, ekonomik çıkarların erkler arası mücadele alanından olabildiğince uzaklaştırılması gereğinde belirir. Ülkemizdeki erkler savaşımının türlü isimler ve kutsallaştırılmış kavramlar yahut “*dava*”lar üzerinden yürütülmesi, sanırız ki ekonomik çıkarların perdelenmesinden başka bir bir amaca veya sonuca yönelik olmasa gerektir.

İşte, asıl “*dava*”, ekonomik paylaşımların erk savaşımı alanından mutlaka çıkarılmasıdır. Kuşkusuz, bu yönde değişik yöntemler içeren çözümler getirilebilir ve gelişmiş Batı demokrasilerinde yeterince örneği bulunmaktadır, yeter ki dikkatleri “*canbaza bak*” oyunlarına kapılmadan doğru alanlara odaklayabilelim. Bu yönde en önemli araç ise, ekonomik işlerde saydamlığın etkin biçimde kurgulanması, buna ek olarak idari yöntem yasası çıkarılarak her türlü idari işlem ve eylemde her türden etkilenenlerin önceden bilgi sahibi kılınması, dahası bunların kararın oluşumuna katkı vermesinin öngörülmesi ve nihayet yargı denetimi yoluyla buradaki kurgunun tam bir işlerliğinin sağlanması temel noktalarında belirir.

Devletin ekonomiden özelleştirmeler yoluyla ve serbest piyasa anlayışı içinde el çekmesiyle erk alanlarında savaşımın hareket alanı daralmasına maruz kaldığı savı, bu anlamda doğru bir önerme sayılabilir. Ancak,

229 Gerçi, bu yönde tartışmaların yaşandığı da görülmektedir. Sözelimi, Osmanlı devletinin son dönemlerine ilişkin olarak ilginç bir anekdot aktarılmaktadır. Buna göre, 18. yüzyılda Osmanlı'da bir matematik okulunun açılması gündeme geldiği sırada, bu işle görevlendirilmesi öngörülen Baron de Tott'un yönelttiği “*bir üçgenin iç açıları toplamı nedir*” sorusuna, mevcut Hendesehane hocalarının aralarında tartıştıktan sonra- verdikleri yanıt, “*üçgenine göre değişir*” olmuştu (bkz. Özalp, Teoman; Ülkemizde Gemi İnşaatı Mühendisliğinin Başlangıcı (<http://www.gemiinsa.com/?p=9>)).

230 Bkz. Çal, Sedat; Hukukta Bilimsel Yaklaşımın Önemi, TBBĐ, Sy. 90, 2010, s. 40, 41, özellikle 2 no.lu dipnot.

231 Bkz. Doğan, İlyas; Sivil Toplumun Ortaya Çıkışı: Adam Ferguson, SBArD, Mart 2003, s. 195.

unutulmaması gereken, devletin düzenleyici ve denetleyici işlevi üzerinde hâlâ 'bir devasa fil heybeti ve haşmeti içinde züccaciye dükkanında tezgahtarlık yapmaya' devam ettiği gerçeğidir ve keza, her iktidar mutlaka bir “yeniden toplumsal dağıtım” işlevini üstlenmek durumundadır. İktidar, böylece elinde tuttuğu bu 'muhteşem güç kullanma araçları'yla öldürücü vuruşlar yapmaya devam edebilen bir avcı rolünü sürdürmektedir ve kahrî gücünü istediğinde dilediğince tâbilerine uygulayabilmektedir; kuşkusuz, kendi çıkarları uyarınca “turnayı gözünden vuran” maharetini kendisinden ve taraftarlarından- asla esirgemeyerek.

Bu nedenle, anılan işlevler bakımından yukarıda değindiğimiz “saydamlık” ve “hukuk devleti” ile “yargısal denetim” şeklindeki 'karşıt denge mekanizmaları' yeterli bir etkinlik içinde kullanılabilirse, erk ihtiraslarının olması gerektiği gibi- “ekonomi dışı” bir alanda ve “hizmet aşkına” yönelmesi, yahut “masum sayılabilecek, kişisel psikolojik tatminlere” odaklanması belki sağlanabilir. Bu anlamda iktidar erkinin iktisadi imtiyazlar yaratan ihsanları ruhsat verme gibi işlemler yahut ihalesiz kamu işleri üzerinden- dağıtım olanağını uhdesinde bulundurmaya devam ettiği hususu, özellikle dikkatleri çekmelidir. İşte, bu türden alanlarda mutlaka rekabet kurgusunu etkinleştirmek ve azamileştirmek, bir diğer zorunluluk olarak görülmelidir.

Tüm bu 'ön almalar' kurgulanmadığı sürece, erk mücadelesinin vahşi biçimde cereyan etmesi, ekonomik rantların karanlık paylaşımını gölgede tutabilmek için de türlü değerlerin mücadelesi görünümü altında saptırmacalara gidilmesi ve halkın aldatılması sonucu kaçınılmaz addolunabilir.

Dengesiz ve denetimsiz iktidar paylaşımını savaşımların, gelişmesini henüz tamamlayamamış toplumlarda ne gibi “hoyratlıklar” doğurabileceğine ve akabindeki olumsuz sonuçlarına ilişkin bir olası son söz bağlamında, sözü yine çalışmanın en başında kendisinden alıntı yaptığımız- şairimize bırakıyoruz ve keza bu bağlamda, insana ait yahut insandan çıkan “kul yapısı” her cinsten iktidara karşı 'Alegorik Güzelleme' kıvamında²³² bir “Sonsöz” denemesine girişmeyi arzu ediyoruz.

Hüsn-ü İktidara Alegorik Güzelleme:²³³

“Hoyrattır bu akşamüstüler daima...

Ve cümle yitikler, mağlûplar, mahzunlar...”

232 “Bir hukuk makalesinde hiç şiir olur muymuş” yollu sorular yöneltmeye niyetlenenlere olası bir yanıt bağlamında, kendisi de İdare Hukuku kitabına şiirler koyduğu için benzer eleştirilere maruz kalmakla yanıtını da veciz bir biçimde geliştirmiş bulunan Özey'a atıf yapmakla yetineceğiz (bkz. Özey, Günışığında Yönetim, op. cit., s. IX, X).

İktidar, bir akşamüstüdür daima. Gecenin nemini tâbisinin gözyaşlarından süzer. Ve iktidar hep 'bir akşamüstü' gelir. Kapıda gözü yaşlı birçok kadını bekler, gecenin kâbusu '*âdet üzere*' başlamadan hemen önce. '*Tâbi*' için, her gecenin sabahı bir kurtuluş vesilesidir belki; lakin heyhat, o her seherde "*unutuşun tunç kapısını zorlar*", ve düzen devam eder gider... Ve varlığını onun iktidarına borçlu, ve mahkum ve çaresiz; kaderini çeker. Onunla yaşar, onunla ölür; varoluşunun yegâne amacı, ve hem sebebi odur. Sanır ki, daha Adem'le başlamıştır iktidarın kendi üzerindeki '*kaçılmaz, ve kakhâr, ve mutlak*', hikmetinden asla sual olunmaz hakkı...²³⁴

İktidar, geceyi sever. *Erk*'in tadı gece daha bir kolay ve rahat çıkarılır çünkü. Gecenin karanlığı her "*ayıp*"ı ustaca örter, "*ayb*"ı "*kayb*" etmeye her türünden karanlık kifayet eder (yeter). Tâbi'ye nikahtan (seçimden?) önce verilmiş sözlere yahut yasaların anasına riayet pek makbul görülmez "*maça beyi*" mize, neticede "*konçınalar*"dır karşısındaki!²³⁵ Zaten, değil mi ki "*gece bir bilmecedir / ihanete gece, müthiş bir gerekçedir.*"²³⁶ Her kifayetsiz muhterise bu ne hazinedir!

Ol babda gayri, cümleye mâlum ve aşikâr olmuş olsa gerektir ki; gece, iktidara müthiş bir yardağcıdır. Güneşin cavlaklığında erk sefası sürülmez, pek zordur; "*tân eyleyen münâfıklar*" çıkabilir zira! Tarlasını gündüz sürer, iktidarının getirdiği erkin sefasını ise gece; bu babda '*tâbi*'yle münasebetinde sanki "*tarlalarınızı istediğiniz gibi sürebilirsiniz*" ruhsatıyla kendisine sınırsız

233 Önemle vurgulayalım ki, burada "*bir güzel güzellediğimiz*" görülen '*iktidar*', her türden "*kul yapısı*" iktidarı kastediyor. Dolayısıyla, işbu "*güzelleme*", böylesi her tür iktidara karşı bir naçiz manifesto olarak algılanmalıdır; insanın insan üzerinde eylemeye kalktığı ve daha aile içinde başlayıveren, evin kapısından dışarı çıkar çıkmaz kapıcıyla devam eden, okul ve işyerinde her türden "*âmir*"in erk gösterisi üzerinden zulmünü sürdürebilen her erk uygulamasında sorguya açık devasa bir alan vardır, ilgilenenler ve daha önemlisi, ilgilenmesi gerekenler- için hâlâ orada ziyaretçilerini beklemektedir...

234 Siyasal erkin kaynağı olarak monarşiyi meşrulaştırma bağlamında Tanrı'nın Adem'i yarattığı anda ona "*monark*" erkini bağışladığı, "*babanın oğlu üzerindeki haklar*" şeklinde Adem'den başlayarak insan nesli üzerinde "*babalık hakkı*"nın '*monark*'a ait olduğu yönündeki algılar dikkat çekicidir (anılan yaklaşım ve eleştirisi için bkz. Locke, John; *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme* Bay Robert Filmer ve Yandaşlarının Yanlış İlke ve Temellerinin Yıkılışı, (Çev. Fahri Bakırcı), Kırılgaç Yayınevi, Ankara, 2007, s. 5. vd.). Anılan "*baba*" figürünü başka kaynaklarda da gözlemlemek mümkündür. Sözgelimi, Blackstone da aynı şekilde siyasal iktidarın ekonomi de dahil- toplu düzenini sağlayan kuralları koyma hakkını "*milletin babası*" olma keyfiyetiyle açıklamaya çalışmaktaydı (bkz. Dubber, Markus Dirk; "*The Power to Govern Men and Things*": *Patriarchal Origins of the Police Power in American Law*, BLR, Vol. 52, Sy. 4, 2004, s. 111). Bu noktada, bir dönemin siyasal liderine takılmış olan "*baba*" lakabının halkımızca nasıl da benimseniverdiği akla geliyor.

235 "*Konçınalar*" metaforu için Haldun Taner'in "*Konçınalar*" adlı öyküsüne bakılması önerilir (Taner, Haldun; *Konçınalar*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1967, s. 47-51). Taner'in anılan öyküsünde yer verdiği ifadeyle "*Alt basamak olmasa, üst basamak neye, kime öğünecek?*"

236 Dizeler, Atilla İlhan'ın "*Tut ki Gecedir*" adlı şiirinden alıntıdır ve aslında erk savaşımının iyi anlaşılabilmesi için iyice ve defaatle okunması önerilebilir.

bir keyfilik bağışlanmış gibi hisseder ve her tür münasebete kendince hak görür. Sınırı, ancak kendine yakıştıramadığı noktada başlayabilir; harici müdahalelerden asla hoşlanmaz.

Bir “*dem ehli*”nin güneşin batışını sabırla beklemesine benzer, akşamı heyecanla bekler iktidar; vuslat o andır, yahut “*dem bu dem, an bu an, ve dahi 'zaman, ol zamandır'*”. Bu safhada “*hangi çılgın bana zincir vuracakmış, şaşarım / kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner aşarım*”²³⁷ kıvamına gelmiş gibidir ve ikide bir azametle kükremesinden bellidir. Sanki şöyle mırıldandığı biraz daha yaklaşırsanız- duyulabilir: “*Ne hasta bekler sabahı / ne taze ölüyü mezar / benim seni beklediğim kadar...*”²³⁸ Aynı anlarda ‘*tâbi*’nin ezik, ürkek ve titrek sesi, Kemanî Serkis Efendi’ye nihâvend makamındaki ‘Curcuna’ şarkısında hüznü bir tınıyla eşlik ederek yükselir: “*Kimseye etmem şikayet, ağlarım ben halime / Titrerim mücrim gibi, baktıkça istikbalime / Perde-i zulmet çekilmiş, korkarım istikbalime.*”

...

“*Hoyrat akşamüstüleri*”nden “*günışığında yönetim*”e²⁴⁰ erişmeni umarak... ve “*adeta mağrur, salhaneye koşarak giden*” sana... sevgiyle... Ama, hiç olmazsa “*kasabının bıçağını yalamasan?*”²⁴¹

Nihayet... “*öldük, ölümden bir şeyler umarak / bir büyük boşlukta bozuldu büyü / öyle karanlık ki gecemiz / ha olmuş ha olmamış penceremiz...*”²⁴²

Büyü'nün efsunlu etkisinden kurtulmanı dileyerek... Yine sana selam, ve yine sana artan muhabbetle...

Kaynakça

- **Kitap ve Makaleler:**

Ackerman, Bruce; *The New Separation of Powers*, HLR, Sy. 633, 2000.

Akad, Mehmed; *Pluralist Toplum, içinde Küreselleşme ve Türkiye*, (Ed. Cevat Okutan), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.

237 Dizeler, Mehmet Akif Ersoy'a aittir.

238 Dizeler, Necip Fazıl Kısakürek'e aittir (bkz. “Beklenen” başlıklı şiiri).

239 Neden “üç nokta”? Bu yöndeki olası sorulara dolaylı yoldan- yine olası bir yanıt için, “Üç Noktanın Söylediği” başlıklı kitaba göz atılmasını öneriyoruz (bkz. Ahmet Turan Alkan, *Üç Noktanın Söylediği*, 7. Baskı, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2004).

240 İbare, “... yasalarına bazen böyle çok romantik isimler de verebilecek kadar hukuku seven ve ona saygı duyan bir toplumun Kongresi'nin eseri”nden, daha açık belirtirsek, ABD'nin “Günışığında Yönetim Yasası (“*Government in the Sunshine Act*”)'ndan (bkz. Özey, *Günışığında Yönetim*, op. cit., s. 5) mühlhemdir ve saydamlığın yeterli ölçüde bir türlü kurgulanmadığı bahtsız ülkeler bakımından “*Mum Işığında Yönetim*” benzetmesini akla getirmeye elverişlidir.

241 İbareler, Nazım Hikmet Ran'ın “Dünyanın En Tuhaf Mahluku” başlıklı şiirinden alınmıştır.

242 Dizeler, Cahit Sıtkı Tarancı'ya aittir (bkz. “Ölümden Sonra” başlıklı şiiri).

- Akarsu, Ayhan; Hukuk Devleti İlkesinin Dünya ve Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi, AYİM Dergisi, Sy. 24
(http://www.msb.gov.tr/ayim/Ayim_makale_detay.asp?IDNO=83).
- Akıllıoğlu, Tekin; Yönetim Hukukumuz ve Geleceği, (www.idare.gen.tr).
- Aktan, Coşkun Can; İktidarın Sınırlandırılması ve Anayasal Demokrasi, Demokrat Anayasa Arayışları, Kış 2009, Sy. 105 (alıntılayan: Köprü Dergisi
(<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=965>)).
- Araslı, Oya; Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekilliği Adaylığı, AÜHF Yayını, Ankara, 1972.
- Archibugi, Daniele; Cosmopolitan Democracy and Its Critics: A Review, EJIR, Vol. 10, Sy. 3, 2004.
- Aslan, Zühtü; Anayasa Teorisi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.
- Atay, Ender Ethem; İdare Hukuku, Güncelleştirilmiş 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2009.
- Ayaydın, Cem; 82 Anayasası'na Göre Devletin Faaliyet Alanı, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (MÜSBE), 1998 (www.yok.gov.tr) (E.T. 19.01.2009).
- Azrak, Ali Ülkü; Avrupa Topluluklarında İdari Yargının Genel Esasları, İÜSBF Yayını, İstanbul, 1982.
- Azrak, A. Ülkü; İdari Yargı Kararlarında Anayasaya Uygunluk Sorunu, AYD, C. 9, 1992.
- Azrak, Ali Ülkü; Türkiye'de İdari Yargının Bağımsızlığı, AYD, C. 25, 2008.
- Bağçe, Emre; Antik Yunan Kent Devletinde Demokrasi Deneyimi ve Yerel Yönetimler, 7 Temmuz, 2008 (www.siyasaliletisim.org).
- Bağçe, Emre; Devletin Tarihsel Aşamaları ve Dönüşen İşlevi, 1 Aralık, 2008 (<http://www.siyasaliletisim.org>).
- Bayramoğlu, Ali; Güç, siyaset, cemaat..., Yeni Şafak Gazetesi, 1 Ekim, 2010.
- Berggren, Niclas / Karlson, Nils; Constitutionalism, Division of Power and Transaction Costs (<http://ssrn.com/abstract=1491527>).
- Bilir, Faruk; Siyasi Partilerin Güncel Sorunları ve Demokratikleşme (<http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/demokrasi/demokrasi1.pdf>).
- Boysan, Aydın; Uzun Yaşamının Sırrı, IV. Baskı, TİBKY, İstanbul, 2008.
- Boysan, Aydın; Yüzler ve Yürekler, YKY, 7. Baskı, İstanbul, 2007.

- Bulut, Nihat; Devletin Gelişimi, içinde Küreselleşme ve Türkiye, (Ed. Cevat Okutan), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.
- Buonamano, Roberto Luigi; Humanity and Inhumanity: State Power and the Force of Law in the Prescription of Juridical Norms, içinde Evil Law and the State Perspectives on State Power and Violence, (Ed. John T. Parry), Rodopi, Amsterdam & New York, NY, 2006.
- Chibundu, Maxwell O.; Political Ideology as a Religion: The Idolatry of Democracy, UMLJ Race, Religion, Gender and Class (UMSL Legal Studies Research Paper No. 2007/38), Vol. 6, 2006.
- Cooper, Frederick; Modernizing Colonialism and the Limits of Empire, Items and Issues, (Social Science Research Council tarafında yayımlanmaktadır), Vol. 4, Sy. 4, 2003.
- Cranmer, Skyler J.; Democratic Peace, 5 Eylül, 2005 (http://www.unc.edu/~skylerc/files/democratic_peace_lit.pdf).
- Çağlar, Bakır; Avrupa Yeni Mekanında Kurumsallaşma: Hukuk ve Demokrasi, AYD, C. 9, 1992.
- Çağlar, Bakır; Farklı Bir Mekanda Farklı Bir Zamanda Anayasa Yargısı, AYD, C. 12, 1995.
- Çağlar, Bakır; Parlamentolar ve Anayasa Mahkemeleri, Teori ve Pratikte Anayasa Yargısının Sınırları Problemi Sentetik Bir Deneme İçin Notlar, AYD, C. 3, 1986.
- Çal, Sedat; “Intuitu Personae” veya İmtiyaz Sözleşmelerinde İdarenin İmtiyazcıyı Seçme Hakkı Üzerine... (anılan makale Ankara Barosu Dergisi'ne gönderilmiş ve olumlu hakem raporuna istinaden önümüzdeki ilk sayısında yayımlanmak üzere kabul edilmiştir).
- Çal, Sedat; Araç Muayene Hizmetinin “Özelleştirilmesi”, AÜHFD, C. 67, Sy. 2, 2008.
- Çal, Sedat; Ekonomik Düzenleme (Regülasyon), Özelleştirme, İdare Hukuku ve Uluslararası Tahkim Matrisinde Değerlendirmeler, Sosyoekonomi Dergisi, Sy. 2 (Temmuz-Aralık), 2010.
- Çal, Sedat; Halkbilim, Ekonomi ve Hukuk Üçgeninde Bir Gezinti..., Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi, Sy. 51-52, 2008.
- Çal, Sedat; Hukukta Bilimsel Yaklaşımın Önemi, TBBD, Sy. 90, 2010.
- Çal, Sedat; Türkiye'de Kamu Hizmeti ve İmtiyazın Dönüşüm Öyküsü, TOBB Yayını, Ankara, 2008.
- Çal, Sedat; Uluslararası Yatırım Tahkimi ve Kamu Hukuku İlişkisi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009.
- Dahl, Robert A.; Poliarşiler ve Poliarşi Olmayan Rejimler, (Çev.Memduh

Aslan)

(<http://www.canaktan.org/politika/demokrasi/makaleler/poliarsiler.htm>).

Davis, James C.; İnsanın Hikayesi, (Çev. Barış Bıçakçı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (TİBKY), 11. Baskı, İstanbul, 2007.

Değer, Ozan; Avrupa Kamu Hukuku Düzeninde Avrupa Toplulukları Adalet Divanı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Arasındaki Yargı Yetkisi Sorunu, Turhan Kitabevi, Ankara, 2009.

Deringil, Selim; İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909), (Çev. Gül Çağalı Güven), Yapı Kredi Bankası Yayınları (YKY), 3. Baskı, İstanbul, 2007.

Diamond, Michael; Community Economic Development: A Reflection on Community, Power and the Law, The Journal of Small & Emerging Business Law, Vol. 8, 2004.

Doğan, İlyas; Devlet ve Toplum Kuramlarına Yeni Yaklaşımlar, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2008.

Doğan, İlyas; Sivil Toplumun Ortaya Çıkışı: Adam Ferguson, SBArD, Mart 2003.

Downs, Anthony; The Origins of an Economic Theory of Democracy, içinde Information, Participation, and Choice An Economic Theory of Democracy in Perspective, (Ed. Bernard Grofman), University of Michigan Press, 1995.

Dubber, Markus Dirk; “The Power to Govern Men and Things”: Patriarchal Origins of the Police Power in American Law, BLR, Vol. 52, Sy. 4, 2004.

Erdal, Muhammed; Anayasa Kurallarının Kademelendirilmesi Sorunu, TBBD, Sy. 76, 2008.

Flatto, David; It's Good to be King: The Monarch's Role in the Mishnah's Political and Legal System, NYU School of Law, Hauser Global Law Working Paper No. 01/07 (www.nyulawglobal.org)).

Fuchs, Christian; The Self-Organisation of Politics, Power and the Nation State (<http://ssrn.com/abstract=385222>).

Gemalmaz, Mehmet Semih; Devlet, Birey ve Özgürlük, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Giritli, İsmet; Günümüz Işığında Atatürkçülüğün “Laiklik”, “Milli Egemenlik” ve “Milli Birlik ve Beraberlik” İlkeleri, İHİD, Y. 12, Sy. 1-3, 1991.

Gökpınar, Mahmut; Adalet Teorileri Perspektifinden 1982 Anayasamız, TBBD, Sy. 77, 2008.

Gözler, Kemal; Hukukun Genel Teorisine Giriş: Hukuk Normlarının

- Geçerliliği ve Yorumu Sorunu, US-A Yayıncılık, Ankara, 1998.
- Gözler, Kemal; Kurucu İktidar, Ekin Kitabevi, Bursa, 1998.
- Gözübüyük, Şeref / Tan, Turgut; İdare Hukuku, C. I, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006.
- Gülsoy, Mehmet Tefik; Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007.
- Günday, Metin; İdare Hukuku, Genişletilmiş 8. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2003.
- Hakyemez, Yusuf Şevki; Egemenlik Kavramı ve Tarihsel Gelişimi, içinde Küreselleşme ve Türkiye, (Ed. Cevat Okutan), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.
- Hakyemez, Yusuf Şevki; Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009.
- Hardt, Michael / Negri, Antonio; Empire, Harvard University Press, Londra, 2001.
- Hassan, Ümit; İbn Haldun Metodu ve Siyaset Teorisi, Gözden Geçirilmiş 2. Basım, AÜSBF Yayını, Ankara, 1982.
- Higley John; Elite and Leadership Change in Liberal Democracies, içinde Elites in Central Eastern Europe, (Director: Freier Laszlo), Friedrich Ebert Foundation, Budapeşte, 2007.
- İnalçık, Halil; Atatürk ve Demokratik Türkiye, 3. Baskı, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Kalabalık, Halil; İnsan Hakları Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009.
- Karahanoğulları, Özlem Erdem; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi İdari Davalar Memur Uyuşmazlıkları, Danıştay 133. Yıl Sempozyumu (İdari Yargının Yeniden Yapılandırılması ve Karşılaştırmalı İdari Yargılama Usulü), 11-12 Mayıs, 2001, Danıştay Yayını, Ankara, 2003.
- Karamustafaoğlu, Tunçer; Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, AÜHF Yayını, Ankara, 1970.
- Kingsbury, Benedict; The International Legal Order, IILJ Working Papers No. 2003/1.
- Krouse, Richard W.; Polyarchy & Participation: The Changing Democratic Theory of Robert Dahl, Polity, Vol. 14, Sy. 3, 1982.
- Law, David S.; A Theory of Judicial Power and Judicial Review, GLJ, Vol. 97, 2009.
- Layne, Christopher; Kant or Cant The Myth of the Democratic Peace,

International Security, Vol. 19, Sy. 2, Sonbahar 2004.

Lemke, Thomas; An Indigestible Meal? Foucault, Governmentality and State Theory (Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory'de yayımlanmıştır (Sy. 15, 2007))

(<http://www.thomaslemkeweb.de/publikationen/IndigestibleMealfinal5.pdf>).

Lemke, Thomas; Foucault's Hypothesis: From the Critique of the Juridico-Discursive Concept of Power to an Analytics of Government, Parrhesia, Sy. 9, 2010.

Lewis, Bernard; 300 Yıldır Sorulan Soru: Hata Neredeydi?, (Çev. Harun Özgür Turgan / Serpil Bilbaşar), 2. Baskı, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Locke, John; Hükümet Üzerine Birinci İnceleme Bay Robert Filmer ve Yandaşlarının Yanlış İlke ve Temellerinin Yıkılışı, (Çev. Fahri Bakırcı), Kırlangıç Yayınevi, Ankara, 2007.

McClellan, James; The Doctrine of Judicial Democracy, Modern Age, Vol. 14, Sy. 1, Winter, 1969-70.

Meriç, Ümit; Babam Cemil Meriç, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Mises, Ludvig von; Bürokrasi, (Çev. Feridun Ergin), Türk Ekonomi Kurumu (TEK) Yayını, İstanbul, 1947.

Mumcuoğlu, H. Maksut; Antik Demokrasinin Kuruluş Süreci, AÜHF Yayını, Ankara, 2001.

Mumcuoğlu, Maksut H.; Kendine Özgü Bir Siyasal Topluluk - Antik Çağ Polis'i, AÜHF Yayını, Ankara, 2001.

Mumcuoğlu, Maksut; Çağdaş Demokrasi Kuramlarında Katılma ve Türkiye'de Katılmanın Gelişimi, AÜHF Yayını, Ankara, 1982.

Nizamü'l-Mülk, Siyâset-Nâme, (Haz. Mehmet Altan Köymen), KTB Yayını, Ankara, 1982.

Okutan, Cevat; Cumhuriyetçi Bir Kuruluş Modeli Olarak Türkiye Cumhuriyeti, içinde Küreselleşme ve Türkiye, (Ed. Cevat Okutan), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.

Onar, Sıddık Sami; İdare Hukukunun Umumî Esasları, (Birinci Baskıya Önsöz), C. 1, Üçüncü Bası, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966.

Ortaylı, İlber; İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Gözden Geçirilmiş 25. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2006.

Ortaylı, İlber; Son İmparatorluk Osmanlı (Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek 2), Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.

Otacı, Cengiz; Hermeneutik (Yorum Bilim) ve Ceza Kanunlarının Yorumu,

TBBD, Sy. 88, 2010.

Öğün, Süleyman Seyfi; Politika ve Kültür, Dora Yayınları, Bursa, 2010.

Örücü, Esin; Avrupa Hukukunda İdare Hukukunun Genel İlkeleri, İHİD, Y. 9, Sy. 1-3, 1988.

Örücü, Esin; Kamu Hukuku Özel Hukuk: Kavram ve Ölçüt Karmaşası, İHİD, Y. 12, Sy. 1-3, 1991.

Örücü, Esin; The Constitutional Court of Turkey: The *Anayasa Mahkemesi* as the Protector of the System, JCL, Vol. 3, Sy. 2, 2009.

Özalp, Ahmet; Liberal Demokrasinin Derinleştirilmesi Gereği ve Müzakereci Demokrasi
(<http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/demokrasi/demokrasi17.pdf>).

Özalp, Teoman; Ülkemizde Gemi İnşaatı Mühendisliğinin Başlangıcı
(<http://www.gemiinsa.com/?p=9>).

Özay, İl Han; “Başkanlık” mı “Başkanlı Sistem” mi? Ya da Kaş Yapayım Derken..., İHİD, Y. 12, Sy. 1-3, 1991.

Özay, İl Han; Günüşiğinde Yönetim, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2004.

Özçelik, Pınar Kaya; Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemi, AÜSBFD, C. 65, Sy. 3, 2010.

Özkaya, Yücel; 18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı, YKY, İstanbul, 2008.

Özyörük, Mukbil; Hukuka Giriş, AÜHF Yayını, Ankara, 1959.

Pettit, Philip; Two-dimensional Democracy, National and International, ILLJ Working Papers No. 2005/8.

Pogrebinschi, Thamy; Power and Representation, IUPERJ, Amerikan Siyasal Bilimler Derneği'nin 3 Eylül, 2010 tarihlerinde düzenlenen 2009 Yıllık Toplantısı'nda sunulmak üzere hazırlanan bildiri (<http://ssrn.com/abstract=1451870>).

Poole, Thomas; Judicial Review at the Margins: Law, Power, and Prerogative, LSE Working Papers, No. 5, 2010.

Rachman, Gideon; Hillary Clinton and the thrill of political power, Financial Times, 15 Ocak, 2008.

Rothkopf, David, “Superclass: The Global Power Elite and the World They Are Making”, Carnegie Endowment for International Peace, 9 Nisan, 2008, Washington, D.C. (anılan kuruluş tarafından düzenlenen ve Rothkopf'un aynı başlıklı kitabına ilişkin tartışmaların yapıldığı toplantı kayıtları).

Rousseau, Jean-Jacques; Toplum Sözleşmesi ya da Siyaset Hukuku İlkeleri, (Çev. İsmail Yerguz), Say Yayınları, İstanbul, 2008.

Russett, Bruce; Grasping the Democratic Peace - Principles for a Post-Cold

- War World, Princeton University Press, 1993.
- Saada, Emmanuelle; The History of Lessons: Power and Rule in Imperial Formations, Items and Issues, (Social Science Research Council tarafından yayımlanmaktadır), Vol. 4, Sy. 4, 2003.
- Saar, Martin; The Power of Democracy Spinoza on Collective Action, Amerikan Siyasal Bilimler Derneği'nin 5 Eylül, 2009 tarihinde Kanada, Toronto'da düzenlenen yıllık toplantısında sunulan bildiri.
- Sakal, Mustafa / Şahin, Elif Ayşe; Anayasal İktisat, DEÜSBED, C. 11, Sy. 1, 2009.
- Schopenhauer, Arthur; Hukuk, Ahlak ve Siyaset Üzerine, (Çev. Ahmet Aydoğan), Say Yayınları, İstanbul, 2009.
- Selçuk, Sami; Cumhuriyet, Çağcıl Demokrasi ve Türkiye'nin Dönüşümü, BİLGESAM Rapor No. 23, İstanbul, 2010.
- Seviğ, Vasfi Raşid; Borçlar Hukuku ve İktisat, AÜHFD, C. 7, Sy. 3, 4, 1950.
- Sudre, Jacques; Mukaveleler Hususunda Devlet Şûrasının Salâhiyeti, ((notlar ekleyerek) çev. H. Hüsnü Berker), 2. Baskı, Arkadaş Matbaası, İstanbul, 1942.
- Sunay, Reyhan; Tartışılan Egemenlik, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007.
- Şener, Bülent; Demokrasi ve Siyasal İktidarın Sınırlandırılması, 8 Temmuz, 2009 (<http://www.stratejikboyut.com/haber/demokrasi-ve-siyasal-iktidarın-sinirlendirilmesi--28594.html>).
- Şimşek, Şaban; Allah bu memleketi cemaatçilikten korusun!... Amin. (1), Yeni Akit Gazetesi, 7 Kasım, 2010.
- Tabak, Akif; Lider ve Takipçileri, Asil Yayıncılık, Ankara, 2005.
- Tan, Turgut; Ekonomik Kamu Hukuku Dersleri, Turhan Kitabevi, Ankara, 2010.
- Tartanoğlu, Ali; “Ulusal Savaşa Birlikte Başlayan Yolcular” ve Yalnız Adam Mustafa Kemal, Öncü Kitap, Ankara, 2002.
- Taşkın, Ahmet; Baskıya Karşı Direnme Hakkı, TBBD, Sy. 52, 2004.
- Tiryaki, Refik; Ekonomik Özgürlüklerin Anayasal Rejimi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (AÜSBE), 2007.
- Tosun, Fahri Mutlu; Yargı ve “Demokratik Meşruiyet”, TBBD, Sy. 88, 2010.
- Troper, Michel; The Judicial Power and Democracy, EJLS, Vol. 1, Sy. 2, 2007.
- Tuncay, Aydın H.; Danıştayın Yargısal Yönü, içinde Yüzyıl Boyunca Danıştay, İkinci Baskı, Danıştay Yayını, Ankara, 1986.

Tunç, Hasan; Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı, GÜHFD, C. XII, Sy. 1-2, 2008.

Tunç, Hasan; Önsöz, içinde Yavuz, Bülent; Parlamenter Hükümet Sisteminde ve 1982 Anayasası'nda Başbakan, Asil Yayıncılık, Ankara, 2008.

Türközer, Bahir Güneş; Hukukun Objektivite Kazanma Süreci, TBBD, Sy. 59, 2005.

Türmen, Rıza; Demokrasilerde yargının rolü, Milliyet Gazetesi, 28 Haziran, 2010.

Ünlü, Barış; İmparatorluk Fikrinin Gelişimi, AÜSBFD, C. 65, Sy. 3, 2010.

Verkuil, Paul R.; Public Law Limitations on Privatization of Government Functions, Cardozo Legal Studies Research Paper No. 104, 1 Mart, 2005.

Weiss, Linda / Hobson, John M.; Devletler ve Ekonomik Kalkınma, (Çev. Kıvanç Dünder), Dost Kitabevi, Ankara, 1999.

Yararsoy, Dursun; Demokrasi Teorisi

(<http://websitem.gazi.edu.tr/dursun.yararsoy/DosyaIndir?DosyaNo=a82fd4d0a12cc6f43ac06813183add1a>).

Yavaşgel, Emine / Polat, Veli; Epistemolojik Açından Seçimbilim (Psephology) ve Problematikğine Eleştirel Yaklaşımlar, KİLAD, Sy. 10, 2010.

Yavaşgel, Emine; Demokratik Toplumlarda Seçim ve Temsil (www.siyasaliletisim.org).

Yavuz, Bülent; Parlamenter Hükümet Sisteminde ve 1982 Anayasası'nda Başbakan, Asil Yayıncılık, Ankara, 2008.

Zabunoğlu, Yahya Kâzım; Kamu Hukukuna Giriş, AÜHF Yayını, Ankara, 1973.

Zabunoğlu, Yahya; (Bir Hukuk ve Siyasal Bilim Problemi Olarak) Devlet Kudretinin Sınırlandırılması, AÜHF Yayını, Ankara, 1963.

Zakaria, Fared; The Rise of Illiberal Democracy, Foreign Affairs, Vol. 76, Sy. 6, Kasım/Aralık 1997.

Yargı Kararları:

DDDGK'nun 6 Haziran, 1950 tarihli kararı, Kararlar Dergisi, Sy. 50/53.

DİDDGK'nin 17 Kasım, 1989 tarih ve K. 89/162 sayılı kararı, DD, Sy. 78-79.